

301428

M. Pol. O. 297i

4.

9. sz. / 1918

MAGYAR

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A MAGYAR TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
— EGYESÜLET FOLYÓIRATA —

BERCZIK ÁRPÁD, JANCÓSÓ BENEDEK ÉS TIMON ÁKOS
IGAZGATÓK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

HELLER FARKAS.

IX. ÉVFOLYAM.

1918. ÁPRILIS.

1. SZÁM.

BUDAPEST, 1918.

A háború tartama alatt évenként 5 füzetben, egyenkint 5–6 ívnyi terjedelemben jelenik meg.

TARTALOM.

	Lap
<i>Gróf Mailáth József</i> : A magyar faj regenerációja és a nép- betegségek.	1—5
<i>Heller Farkas</i> : Hadigondozásunk fejlődése.	6—21
<i>Germánus Gyula</i> : Az orosz forradalom távlatai.	22—29
<i>Krisztics Sándor</i> : Az Egyesült-Államok legfőbb bíróságá- nak alkotmányvédő szerepe.	30—45

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közoktatásügy:

A leányiskola reformja. <i>Klss Ödön</i>	46—50
---	-------

Politika:

Az amerikai békepropaganda. <i>Horváth Jenő</i>	51—58
Gazdaságpolitikai pártok fejlődése. <i>Boross Géza Gyula</i>	58—61

Közgazdaság:

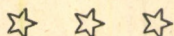
Liefmann pénzelmélete. <i>Balás Károly</i>	61—70
Franciaország nemzeti vagyona a háború előtt. <i>Fuchs Albert</i>	71—76

Társadalmi politika:

Népjóléti ministerium és a Munkásügyi hivatal. <i>Heller Farkas</i>	76—80
--	-------

Magyar Társadalomtudományi Egyesület:

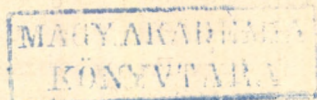
Magyar Társadalomtudományi Egyesület. Széchenyi cyklus.	80—85
--	-------

A Magyar Társadalomtudományi Szemle közöl önálló tanulmányokat a társadalomtannak és főbb segédtudományainak köréből; ismerteti a társadalomtant érdeklő közéleti és irodalmi jelenségeket; gyűjti, bírálatosan rendezi és további fölhasználásra előkészíti a társadalomtan tudományos anyagát. Közli végül a Magyar Társadalomtudományi Egyesület nyilvános ülésein és szakértekezletein tartott előadásokat, fölolvasásokat és vitaközléseket, valamint az Egyesület hivatalos értesítését annak választmányi üléseiről, közgyűléséről és belső életéről. Főcélja a társadalomtant, szigorúan tudományos alapon, a magyar nemzeti továbbfejlődés szolgálatába állítani, egészséges társadalompolitikai közvéleményt teremteni s a magyar tudományos erőket erre a munkára egyesíteni.

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület tagjai a Magyar Társadalomtudományi Szemlét tagsági díjuk fejében kapják. Előfizetési díja egy évre 30 korona; egy-egy szám ára 2 korona.

A Magyar Társadalomtudományi Szemle részére szánt közlemények, valamint a Szemlére vonatkozó közlések és értesítések a kir. József Műegyetem közgazdasági seminariumába I., Gellértér 4. sz., előfizetések pedig az egyesület pénztárának (Magyar bank- és kereskedelmi részvénytársaság, Budapest V., Váci-körut 32. sz.), címére küldendők. Előfizetéseket minden könyvárús is elfogad.

A magyar faj regenerációja és a népbetegségek.

Irta: GRÓF MAILÁTH JÓZSEF.

A három népbetegség: a csecsemő- és gyermekhalandóság, a tuberkulózis és a nemi betegségek sorvasztották már békében — nem szólva a kivándorlásról — a magyar nemzet erejét, tizedelték meg a nemzet őseréjében nyilvánuló szaporodását és szomorú statisztikai adatok alapján állítom, pusztították hazánkban elsősorban a magyar fajt. A háború alatt ennek természetes folyományaként mindezen megbetegedések óriási méreteket öltöttek, s ha e rohamos terjedésnek megelőző intézkedésekkel az állam még a leszerelés előtt nem vet gátat, ha az állam intézményesen nem óvja meg a nemzetet a betegségek széthurczolásától s e bajoknak a nemzet testébe való széleskörű beoltásától, úgy, merem állítani, hogy az óriási vérveszteséget szenvedett magyar faj regenerációja katasztrofális végzetnek néz elébe.

Külön statisztikai munkálat körébe tartoznék ennek számokkal való beható megvilágítása.

E helyen csak általános tájékozással hozom fel röviden a következő statisztikai adatokat: SZANA szerint a magyar csecsemőhalálozásnak van egy jellegzetes tulajdonsága, még pedig az első élethónapban levőknek az összes európai államok között feltűnően nagyobb halálozása. Egész Európában minálunk hal meg az újszülöttek között az első élethónapban a legtöbb csecsemő. Ennek oka nem a halvaszülöttek nagy száma, hanem az első hónapokban elhaltak igen magas arányszáma.

Hogy mily nagy Magyarországon a csecsemőhalandóság, azt legjobban fogja bizonyítani az a népmozgalmi statisztika,

mely szerint, míg 1896-tól 1900-ig Norvégiában 1000 élve született közül az első hónapban csak 35, Franciaországban 53 és Poroszországban 60 csecsemő halt meg, addig ez a szám Magyarországon 91-re rugott. S bár 1901—1905-ben azt találjuk, hogy Franciaországban már csak 48, Poroszországban 56, Magyarországon azonban még mindig 86 ilyenemű halálozás történt.

Még érdekesebb megvilágítását kapjuk e kérdésnek akkor, ha azt vizsgáljuk, hogy 10.000 élve született közül hány csecsemő élte túl az első hónapot. Erre nézve megállapíthatjuk, hogy míg 1901-től 1905-ig Norvégiában 9650, Franciaországban 9511, és Poroszországban 9432 csecsemő élte túl az első hónapot, addig Magyarországon ugyanakkor csak 9133. Vagyis nálunk 10.000 élve született közül kereken 300-al több csecsemő halálozik el az első hónapban mint Poroszországban és körülbelül 520-al több mint Norvégiában. Tehát békében is sok felesleges szenvedéssel, fájdalommal és gazdasági áldozattal teljes Magyarország népességének szaporodása.

Ez a magyarázata annak, hogy a nyugati államokhoz viszonyítva a nagyobb születési szám ellenére, a csecsemők, de azonkívül a gyermekeknek is túlnagy halálozása folytán a mi természetes szaporodásunk nem megfelelő és hogy a mi országos halálozásunk nem áll európai színvonalon.

A háború tartama alatt úgy csecsemő, mint gyermekhalandóságunk óriási mértékben megromlott. A legmagyarabb megyékben 1915. júliusában és augusztusában a csecsemőhalandóság sok községben 70 és 80%-ot ért el. Olyan statisztikai adatok ezek, amelyekhez magyarázatot fűznünk felesleges. Kétségen kívül a háborús állapottal a társadalmi és az egészségügyi viszonyok nagymértékű rosszabbodása, a nyomor, a munkába nagyobb tömegben járó anyák gyermekeinek oktalan táplálkozása képezik a baj kútforrását.

Magyarországban békeidőben KORÁNYI szerint a tuberkulózisban szenvedők száma több mint 400.000 volt, ezek közül évenként meghalt több mint 60.000. Ha tekintetbe vesszük, hogy FISCHER számításai szerint az Egyesült-Államokat a tuberkulózis révén 1·1 milliárd dollárnyi kár éri évenként s hogy az Egyesült-Államoknak kereken négyannyi a lakója, és

csak kétanyi a tuberkulózis halálesete, mint Magyarországé, joggal feltehetjük, hogy a tuberkulózis Magyarországon is olyan kárt okoz, amely évente nemzetgazdasági szempontból csak sok száz millióval mérhető és több százezer ember kezemunkája eredményének jelentékeny részét emészti fel.

A háború alatt úgy a tuberkulitikus megbetegedések, mint pedig a halálozások száma óriási mértékben emelkedett. Mutatja ezt, hogy 1915. november 30-án kórházban ápoló belbetegség folytán harczképtelen katonáink 41·30/o-a tuberkulózisban szenvedett s e gümőkóros katonák tuberkulózisa nagyon aránytalanul sújtja nemzetiségeinkkel szemben a magyar fajt. S ezt a százalék azóta kétségtelenül nem javult, hanem inkább emelkedett.

Lássuk most miként áll közegészségügyünk a nemi betegségek terén? E tekintetben az állapotok még rosszabbak, mint a tuberkulózis terén. NÉKÁM statisztikája szerint 1913-ik évben a magyar birodalomban nemi betegség ellen kezelésre jelentkezett 434.732 új egyén. E szám azonban kétségtelenül mélyen alatta van a valóságnak, mert hiszen rengeteg volt azon betegeknek száma, kik már korábbi években vagy más okból jelentkeztek s a statisztikában nem szerepelnek. NÉKÁM SCHOLZ-nak Németországban eszközölt számítása alapján Magyarországon syphilissel fertőzötteknek számát 2 millióra, a blenorhoeával fertőzöttekkel együtt a nemi betegségek számát 4—5 millióra becsüli. Ez a szám sokkal nagyobb, mint az összes többi megbetegedések együtvéve és csaknem kétszerese a tuberkulózis arányszámának.

A nemi betegségek nemzeti csapásának óriási horderejét csak akkor értékeljük kellőleg, ha tudjuk, hogy a nemi betegségek a nagy vérvesztéséget szenvedett nemzet regenerációját veszélyeztetik. Élénken illusztrálja ezt BISHOP HERMAN-nak egy adata, ki 150 syphilises és 150 átlagos munkáscsalád termékenységi viszonyait vizsgálta meg. A 150 syphilises családból az ivadékoknak csak 40/o-a volt egészséges és 60/o-a elveszett, míg a 150 átlagos család ivadékainak 80/o-a egészséges volt és 20/o-a veszett el.

Kétségtelen, hogy a nemi betegségek elterjedése a háború tartama alatt hazánkban úgy a polgári lakosságban, mint a hadrakelt seregben beláthatatlan méreteket öltött.

Katonai kórházaink zsúfoltan tele vannak tüdővészen és nemi betegségben szenvedőkkel és ha idejében nem védekezünk, a leszereléskor ezek a betegek elárasztják az egész országot, széthintve a fertőzést, a boldogtalanság csiráit ott is, ahol az újjászületés, a megújulás magvai kellene, hogy kikeljenek.

És e kétségtelen iniminens nemzeti veszedelemmel szemben még mindig a tervezetések, az ankétezések stadiumában állunk, holott Ausztria pl. a tuberkulózis terén már nagy lépésekkel előzött meg minket. Belügyi tárczája terhére eddig 18 milliót költött meglévő népsanatóriumok kibővítésére és 22 új népsanatórium építésén dolgozik s ez a hozandó áldozatoknak csak kezdete.

E helyen csak röviden utalni akarok azokra a szomorú és teljesen rendezetlen állapotokra, melyekben pl. a súlyosabb tuberkulózisban szenvedő rokkant tisztjeink vannak. A legénységi állományú rokkant tuberkulotikus katonáink kezelés czéljából a Hadigondozó Hivatal tuberkulózis kórházaiba vagy sanatóriumaiba kerülnek. A tuberkulózisban szenvedő tisztek, ha fertőzésük nem nagyfokú, katonai üdülőkhöz juthatnak, ha nagysokára üresedés áll be, speciális kezelésben azonban itt sem részesülnek. A súlyosabban fertőzöttek egyszerűen szabadságoltatnak és kezeletésükről maguk kell, hogy gondoskodjanak. De a tartalékos beteg tisztek túlnyomó része a háború alatt polgári keresményét elveszítette és tartaléktökéjét is családjá régen felélte. Hadnagyi vagy főhadnagyi fizetésük túl kevés ahhoz, hogy sanatóriumi avagy speciális kezelésben részesülhessenek és így nagyrésztük úgyszólván orvosi kezelés nélkül nyomorultul tengődik csekély tiszti fizetésből családjával, mely a megfertőzés veszélyének is legnagyobb fokban ki van téve.

A legénységi állományú rokkant tüdőbeteg katonákról ma már gondoskodik a Hadigondozó Hivatal, de a súlyosabb tuberkulózisban szenvedő rokkant tisztek mostoha gyermekek, ezekről nem gondoskodik senki sem. Ez az állapot tovább így nem maradhat; ez a hálátlanság bélyegét magán viselő visszás helyzet kell, hogy sürgős orvoslást találjon.

Tudomásom szerint nálunk a tuberkulózis elleni actio tervezete gróf Tisza István miniszterelnöksége idejében nagy

intenzitással a szakkörök kívánságainak minimális kielégítésével már elkészült, az actió nagy erélyvel meg is indult, de mély fájdalommal kell megállapítanom, hogy a politikai események a tuberkulózis elleni actió fejlődését megállították.

Ma már szakkörök előtt kétségtelen az a tény, hogy a betegségek elleni hathatós védekezés terén csakis az államtól várhatunk áldozatkész és erélyes sürgős beavatkozást és csakis állami és nem társadalmi intézkedések biztosíthatják a megváltás reményét.

De ne feledjük el, hogy az idő gyorsan halad és ha készületlenül fog találni a leszerelés, mulasztásunkat többé jóvá nem tehetjük.

Én mély tisztelettel adózom mindazon háborús politikai és nemzetgazdasági törvényeknek, melyek a magyar nemzet culturáltságának, nemzeti jólétének emelését czélozzák. De ne feledkezzünk meg arról az óriási megdöböntő vérvesztésgről, melyet a magyar nemzet, a magyar faj már eddig is szenvedett. Ne feledkezzünk meg azokról a közegészségügyi törvényekről és intézkedésekről, melyek hivatva vannak arra, hogy a meglévő nemzedéket megvédjék a fertőzésektől, a a romlástól és biztosítsák az új nemzedék megszületését, annak életképessé tételét, felnevelését és megizmosodását.

A politikai és nemzetgazdasági törvényekkel meggyőződésem szerint legalább is egyenértékűek azok az alkotandó közegészségügyi törvények, melyek biztosítják a magyar faj ujjászületését. És az a férfiú, aki mélységes fajszeretettől sarkalva, helyes érzékkel, szilárd akarattal és erélyvel megteremti a magyar közegészségügyi helyzetet gyökeresen megjavító, igazán nemzetbaldogító háborús kivételes törvényeket és intézkedéseket és megveti alapját az ehhez szükséges intézményeknek, az a férfiú meg fogja érdemelni a nemzet hálájából azt a Gessler-oszlopot, mely előtt minden magyar ember kell, hogy tisztelettel megemlje a kalapját.

Hadigondozásunk fejlődése.

Irta : HELLER FARKAS.

A háború már hosszan tartott és a magyar közönség a hadigondozás lényegéről, jelentőségéről és feladatairól alig volt tájékoztatva. Nem minthogyha a háború első pillanatától fogva az érdeklődés hiányzott volna a háború által sujtottak viszonyai iránt vagy talán éppen nem lett volna meg a társadalmunkban a jó szándék a háború által okozott bajokon annyit enyhíteni, amennyit csak lehet. De az egyes feladatkörök és az azokban nyíló teendők átgondolása, rendszeres áttekintése az impulsiv nemzeteknél, amelyek közé a magyar nemzetet is sorolnunk kell, rendesen háttérbe szorul a lelkesedés lángjával szemben és ez fokozott mértékben kellett, hogy következék be az olyan új feladatkörrel szemben, amilyen a hadigondozás volt. A most dúló nagy háború kitörése előtt a háborút mindenki a XIX. században lezajlott háborúk mintájára képzelte és csak a kormányoknak volt némi sejtelmük arról, amint az a háborús intézkedések, illetőleg törvények előkészítéséből kitűnik, hogy a néphadseregekre alapított háború képe egészen más lesz. Hogy a háború betegápolással és a sebesültek gondozásával kapcsolatos, hogy továbbá a hadbavonultak családjairól a háború alatt gondoskodni kell, ezt mindenki tudta, de a néphadseregek mozgósítása által keletkező óriási feladatkört s valódi terjedelmét senkisé sem sejtette, úgy, hogy a hadigondozás feladatai mindenhol csak lassanként, a háború tartama alatt kezdtek kialakulni, miután kitűnt, hogy a feladatok oly terjedelmével és sokaságával állunk szemben, hogy az a nemzetközi alapon nyugvó szervezet, amelytől mindenki az idevágó teendők ellátását várta, egyedül nem felelhetett meg a vállaira nehe-

zedő feladatoknak. Így a hadigondozás feladatai mindenü újak voltak és ezek megoldására új utakat kellett keresni.

Olyan feladatoknál, amelyek sikeres megoldása csak a társadalom széles rétegeinek bevonásával történhetik, egységes közvélemény kialakítása volna a legelső teendő, mert csak így lehet kilátás arra, hogy kapkodás és ezzel járó erő-pazarlás nélkül rendszeresen haladjon a társadalom a megfelelő megoldás felé. Ezt nálunk sokáig nem vették figyelembe. A vezető államférfiaknak a háborús helyzetben számos teendő által való lekötöttsége és annak szándékos kerülése, hogy a háború áldozataival való foglalkozás a közhangulatot ne rontsa, ideig-óráig némi mentségül szolgálhatnak ebben az irányban, de minél tovább késik a társadalomnak az idevágó feladatkör iránt való tájékoztatása, annál erősebben kell, hogy jelentkezzenek azok a súlyos következmények, amelyek minden tervszerűtlen munkával kapcsolatosak.

Sokáig csak a kormányelnök egy-egy elejtett nyilatkozatából és abból meríthetett tájékozást ebben a kérdésben a társadalom, ami a m. kir. Rokkantügyi Hivatal felállítása körül, illetőleg annak Országos Hadigondozó Hivatallá történt átszervezésével kapcsolatban egyes rendeletekből a nagyközönség körébe kiszivárgott. Már a Rokkantügyi Hivatal — igen helyesen — rá kezdett térni a társadalom tájékoztatásának útjára, amennyiben időszakos közleményeket indított meg, amelyek azonban, sajnos, elég gyéren és inkább csak rendeleti anyaggal megtöltve jelentek meg. Az Országos Hadigondozó Hivatal dicséretes módon már egyik feladatát abban látja, hogy hivatalosan is tájékoztassa a hadigondozás kérdéseiről a nagyközönséget. Különösen fontosnak kell tartanunk ebben az irányban azt, hogy végre a hivatal kiadásában a magyar hadigondozás története hiteles leírásának birtokába jutottunk. A fejlődés, a múlt szemeink elé állítása, a jövő tervszerű előkészítésének mindig a legbiztosabb és leghatásosabb lépcsője. Csakis az ilyen visszapillantás tájékoztat bennünket arról, hogy létesített intézményeink milyen irányban fejlődésképesek, mely téren mutatkoznak nehézségek és hol kell ennél fogva új megoldásokat keresnünk. A fejlődés helyes irányíthatása végett időnként össze kell vetnünk az elért eredményeket a reájuk fordított eszközökkel, mert csak

így láthatjuk meg, nem fecséreljük-e el azokat felesleges módon. De még egy szempontból is fontosak az ilyen visszapillantások, amelyeket nálunk, sajnos, még nem méltányolnak eléggé. A társadalomnak jogában áll tájékozódást kívánni időnként az iránt, hogy az olyan téren, amelyre sokat kell áldoznia, milyen eredményeket sikerült elérni. Hiszen az Országos Hadigondozó Hivatal az említett kiadványban foglalt adatok szerint 1917. szeptember 30-án jóval több mint 30 millió koronát kitevő alapok felett rendelkezett, melyek közül azonban a hadügyministerium által fizetett ápolási díjakból stb. képezett alap maga is 30 millió korona forgalmat mutatott, ezenkívül a háborús jövedelmi adóból hadsegélyezési célokra több mint 72 millió korona lett folyósítva és még ezzel sincs kimerítve az, amit adózó közönségünk és társadalmunk erre a célra áldozott.¹⁾

De a nagyközönség tájékoztatásának abból a fent érintett szempontból is nagy jelentősége van, hogy a társadalom bevonása nélkül sikert nem ígérő feladatoknál első sorban egészséges közvélemény kialakítására van szükség. Ezt az eredmények megvitatása és átgondolása a legjobban segíti elő. A hadigondozásról, mely a jövő, sőt már a jelen legnagyobb feladatainak egyike, nem lehet eleget beszélni. Mindenkinek tisztán kell látni ebben a kérdésben, mert csak úgy indulhat meg helyesen a társadalom közreműködése.

Ha a hadigondozás terén felmerülő feladatokat át akarjuk tekinteni, mindenekelőtt a hadigondozás lényegével és ágazataival kell tisztában lennünk. Ezek a háború alatt egész terjedelmükben csak fokozatosan bontakoztak ki, és ez áttekintésüket eleinte nem kevésbé nehezítette. Első és mindjárt a háború első napjától kezdve sürgős megoldást kívánó feladatnak kellett elismerni a katonai szolgálatot teljesítő egyének családjairól való gondoskodást. Bár, amint mindjárt a háború elején kitűnt, igen szűkmarkúan, nem egy irányban hiányosan és a keresztülviteltekintetében is nem kifogástalan módon, de mégis kezdettől fogva gondoskodtak erről a háborúra vonatkozó törvények a hadisegély alakjában. Igaz, hogy már ennél az első feladatnál is csakhamar be kellett

¹⁾ V. ö. PETRI PÁL: A magyar hadigondozás történetének vázlata. Kiadja az Orsz. Hadigondozó Hivatal Budapest 1917.

íatni, hogy a törvény gondoskodása nemcsak szűkmarkuságánál, hanem a dolog természeténél fogva is hiányos, amennyiben az állam nem fizethet olyan segélyeket, amelyek minden esetben teljesen megoldják a feladatot, úgy hogy sok esetben pótlólagos segélyek engedélyezése lehet az egyetlen eszköz arra, hogy egyes családokat a nyomorba jutástól megmentsünk. Ma ugyan már ebben az irányban is jelentékenyen javult a helyzet, mert a hadisegélyek felemeléséről szóló 1917. évi 480,000. számú rendelet lehetővé teszi azt a rendkívüli segély engedélyezésével, hogy a hadisegélyes családokat sujtó rendkívüli bajok esetén az állam külön is segítségére jöjjön az ilyen családoknak. Ennek daczára a körülményeknek családonként és társadalmi osztályonként való különböző alakulása folytán az államtól nyújtott hadisegélyeken kívül a társadalmi segélyek éppen olyan nélkülözhetetlenek, mint amilyen hibás a hadisegélyek intézésének teljesen a hivatalos körök kezébe adása, amidőn e segélyek igazságos megállapításához számos oly körülmény tisztázása szükséges, amelyek csak a társadalom szerveinek közreműködésével deríthetők ki. Németországban ezt kezdettől fogva belátták és a fennálló társadalmi szerveket a hadisegélyek engedélyezésének munkálataiba kezdetétől be is vonták.¹⁾

A családok segélyezésével kapcsolatosan különösen a háború kezdetén a hadigondozásnak egy másik, az előbbihez szorosan csatlakozó ágazata lépett előtérbe, a hadbavonultak és azok családjainak jogi tanácscsal való ellátása. A mozgósítás polgáraink nagy részét minden előkészület nélkül hirtelenül ragadta ki rendes viszonyaiból; sem a hatóságok, sem pedig az érintett családok nem voltak kellőleg tájékozva a háború okozta változásokról és így a katonai szolgálatra bevonultak ügyei elrendezetlenül maradtak. Az eltartó nélkül maradt családok igényeiket és az utat, amelyen hadisegélyhez juthatnak, épp oly kevéssé ismerték, mint ahogyan számos esetben nem tudták elintézni a kereső bevonulásával félbenmaradt ügyeiket. Ausztriában mindjárt a háború kitérőse után a belügyministeriumban egy hadigondozó hivatalt állítottak fel, melynek első sorban a magukra maradt családok

¹⁾ Dr. LUPPE: Das Wesen und die Aufgabe der Kriegshinterbliebenen-Fürsorge in Deutschen Reiche. Leipzig und Berlin, BG. Teubner 1917.

jogi tanácscsal való ellátása volt a feladatköre. Nálunk a székesfővárosban felállított Népszegítő iroda és az egyes városokban alakult bizottságok¹⁾ vállalták részben e munkát, melyben azonban a honvédelmi ministerium Hadsegélyző Hivatalának is nagy rész jutott. Az ország számos vidékén azonban ebben az irányban kevés történt.

A tél beköszöntével a háborúnak különösen első évében a hadban levő katonák gondozása mutatkozott fontos feladatnak. Ma már mindenki tudja, hogy a téli háborúra nem voltunk kellően elkészülve és katonáink ruházati felszerelése ebben a tekintetben sok hiányt mutatott. Ezeknek a hiányoknak a pótlása nagy részben a társadalom actiojának bevonásával történt és úgy ezen a téren, mint pedig a hadban állóknak járandóságaiukból hiányzó, de az otthonról állandó távollét mellett nehezen nélkülözhető cikkeikkel való ellátása tekintetében elévülhetetlen érdemeket szerzett magának a háború első napjaiban felállított Hadsegélyzőhivatal, melynek sikeres működésére még visszatérünk. A háború folyamán később a hadsegélyezés ezen teendői oly fokban kezdtek háttérbe szorulni, amilyen fokban a kincstári felszerelés és ruházat alkalmazkodott kivált a téli hadjárat követelményeihez. Később a hadsegélyezés ezen ágában inkább a hadban lévők szellemi szükségleteiről való gondoskodás és a körülményekhez képest nekik nyújtható kényelem biztosítása léptek előtérbe.

Az ellenséges betörések időnként nagy jelentőségre jutatták a hadigondozásnak a menekültek elhelyezésére és az ily betörések által sújtott vidékek felsegélyezésére vonatkozó teendőit. Ezek közül a menekültek elhelyezésére vonatkozó feladatok a társadalom messzemenő bevonását is tették szükségessé, míg az elpusztított vidékek helyreállítása tekintetében magára az államra is igen nagy feladatok várnak. Egyébként a hadigondozás emez ágával itt kevésbé akarunk foglalkozni, mert az inkább különleges jelleggel bír, mivel szemben itt csak a hadigondozás teendőinek általános áttekintését tűztük célul.

¹⁾ A vidéki városok hadigondozását illetőleg gyér adatokat nyújt VÁRHIDY LAJOS: A magyar vidéki városok háborús igazgatása. Városi Szemle. VIII. évf. 157—259.

Annál általánosabb jelentőségűek a hadi gondozásnak egyéb ágai, melyek közül első helyen a hadi hátrahagyottak, vagyis a hadiözvegyek és hadiárvak ügyét akarjuk említeni. Ebben a tekintetben a fennálló törvények rendelkezései nagyon hiányosak, mert a bennök foglalt törvényes igények igen csekély mértékben vannak kiszabva. Nemcsak az igazságosság és méltányosság követeli azt, hogy azok, akik a haza védelmében elvesztették családfentartójukat, oly mértékű segélyben részesüljenek, mely számukra lehetővé teszi nagyjában továbbra is azon a színvonalon vagy legalább is abban a társadalmi osztályban való megélést, amelyben a háború előtt éltek, hanem ehhez egyúttal fontos társadalmi érdek is fűződik, mert a társadalom ellenállóképessége és a háborúokozta nagy veszteségek kiheverése is nem kis mértékben függ ettől. A hadigondozásnak ez az ága kivált a hadiözvegyekre való vonatkozásában a hatósági beavatkozásnak aránylag kevés tért enged. Természeténél fogva az tisztán társadalmi feladat, mert minden tekintetben egyéniesítő munkát kell ezen a téren végezni. Téves ugyanis azt hinni, hogy itt egyszerűen pénzsegélyekről van szó, amelyek magukban véve orvosolnák a bajt. Nemcsak lehetetlen volna azokat az összegeket előteremteni, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a keresőjüktől megfosztott családok előbbi életszínvonalukat megtarthassák, hanem a tisztán a pénzsegélyek nyújtására való támaszkodás a legoktalanabb eljárás is volna, mert számos esetben helyes tanácsadással és útbaigazítással, mely természetesen különösen átmeneti segélyekkel a legtöbb esetben kapcsolatos lesz, a célt sokkal tökéletesebben lehet elérni.

Ezért a német hadigondozás a fennálló társadalmi szervek legmesszebbmenő bevonásával ebben az irányban keresi a megoldást. A hadiözvegynek segélylyel, tanácsal és munkaközvetítéssel lábra állítása és úgy a hiányos járadékból való nyomorgás helyett a tevékeny és saját megélhetési alapot teremtő élet felé terelése az, amit ott elérni igyekeznek. A hadiözvegyek és hadiárvak központi munkabizottsága az erre vonatkozólag kiadott utasításában egészségügyi, családi és munkagondozásra osztja az idevágó feladatokat oly módon törekedvén a baj orvoslására, hogy először az özvegy megrendült egészségét kell rendbehozni, aztán családi viszonyait

esetleg pénzsegélyekkel rendezni, azután pedig pályaválasztási tanácsadással, kiképzés és munkaközvetítéssel keresethez juttatni.¹⁾ Nálunk is a fennálló közjótékonyági egyesületek és különösen a székesfőváros mintaszerű jótékonyági szervezete nem hanyagolták el egészen a hadigondozásnak ezt az ágát, bár az ország nagy részében kellő segítség nélkül állanak a hadiözvegyek. A hadiárvékat illetőleg az árvaszékek kinálkoztak kezdettől fogva a hadigondozás szervei gyanánt. A kormány mindjárt a háború elején fel is hívta erre az árvaszékek figyelmét és ismét a székesfőváros árvaszéke jár jó példával elő, amennyiben gyermekvédelmi osztályát állította a hadigondozás szolgálatába és a hadiárvak helyzetének kipuhatólása érdekében eleinte a városi közgyámokkal, később pedig a hadiárvak mellé kirendelt pártfogókkal igyekezte a szükséges támpontokat a kérdés helyes megoldására nyerni.²⁾ Bár az árvaszékek igen sokat tehetnek és tettek is a hadiárvak ügyében, mégis nem lehet a hadiárvak gondozását egészen rájuk építeni, mert a hadigondozás egész területe, amint látni fogjuk, csak bizonyos egyseges kezelés mellett járhat a kívánt sikerrel.

A hadigondozásnak az az ágazata, amely talán leginkább foglalkoztatta közvéleményünket, a rokkantügy. A nézetek tisztázása talán egyik irányban sem sikerült annyira és olyan általánosan, mint ebben a kérdésben. Ma ugyanis már mindenki tisztában van azzal, hogy ebben a tekintetben minden törekvésnek arra kell irányulnia, hogy a rokkantnak olyan mértékben legyenek hasznos tagjai a hazai közgazdaságnak, amilyen mértékben ez csak elérhető. Avval tehát, hogy a tipikus rokkant állások és ezek között az állami alkalmazás csak az utolsó menedék legyen a rokkantak elhelyezésére, ma már teljes egyetértés van, épp úgy, mint abban a tekintetben, hogy nagy rokkanttelepek létesítése is teljesen elhibázott lépés volna. A háborúban résztvevő minden állam

¹⁾ V. ö. FRIEDBERG und WRONSKY: Handbuch der Kriegsfürsorge im Deutschen Reich. Berlin, Franz Vahlen 1917. 190. old.

²⁾ V. ö. Budapest székesfőváros socialpolitikai ügyosztályának előterjesztését a hadi rokkantak és hadi hátrahagyottak ellátása és gondozása tárgyában. Közg. Szemle 58. köt. 5. sz. 71--73. old.

közgazdasága erősen meg fogja érezni a háború által az emberanyagban végzett pusztítást és így minden eszközzel arra kell törekednünk, hogy a megmaradt munkaerők még akkor is, ha eredeti munkaképességükben csökkentek, a közgazdaság gépezetébe a lehetőség szerint bekapcsoltassanak. A munkáshiány enyhítése szempontjából ez épp olyan fontos, mint abból a szempontból, hogy a tisztán járadékukból élő egyének száma csökkentessék.

Sokkal könnyebb azonban ebben az irányban is az elveket tisztázni, mint azokat az életben is megvalósítani. Ezt hazai viszonyainkon szomorúan tapasztalhatjuk. A magyar orvostudomány és technika derekasan kivették részüket a rokkantügy terén reájuk várakozó feladatokból, de a szervezet hiányossága sok akadályt gördített munkájuk sikere elé. A rokkantügy feladatának csak egy része oldható meg ugyanis orvosi és technikai úton és ebben az irányban is csak akkor sikeresen, ha a megfelelő intézetek rendelkezésére állanak. Az utókezelés, a művétagokkal való ellátás és rokkantképzés azok az irányok, amelyek nálunk a rokkantügyi politika tervszerű irányításánál kezdettől fogva a figyelmet leginkább magukra vonták. Már az intézetek méretezésénél is az anyagi eszközök erősen bele szóltak a munkába, a rokkantügyi politika egyéb teendői pedig a szervezet lassú kialakulása folytán sokáig elhanyagolásban részesültek. Áll ez különösen a pályaválasztási tanácsadásra és a munkaközvetítésre. A hivatalos szervezet mindkét feladata megoldására nehézkes és hiányos volt és amíg kellő mederbe került, a rokkantaknak nem csekély része a kellő gondozás nélkül hagyta el az intézeteket. Csak lassan törtek maguknak utat ezekben a kérdésekben is a helyes elvek, és az eredmények, sajnos, azt mutatják, hogy azt a célt aránylag csak kis mértékben sikerült elérni, hogy rokkantjaink lehető legnagyobb száma megmaradjon régi foglalkozása körében és lehetőleg régi környezetében. Az iparba, különösen a kis- iparba tódulás, a városba költözés és az állami, továbbá a kereskedelmi állásokba való törekvés eme mulasztások következtében sokkal erősebben jelentkeznek nálunk, mint o. p. Németországban, bár kétségtelenül a régi foglalkozásba és környezetbe való visszavezetés nálunk a lakosság túlnyom-

óan mezőgazdasági jellegénél fogva némileg nehezebb, mint Németországban.¹⁾

A hadigondozásnak csak a háború befejezte után kezdődő fejezetét alkotja a háborúból egészségesen hazatérő harcosok gondozása. Mégis az előkészületeket ezen a téren is messzemenőleg már ma meg kellene indítani, mert különben ezeknek a feladatoknak a megoldása terén is csak kapkodás, sőt egyszerűen a teendőik elmulasztása lesz az eredmény. Ezek a háború befejeztével nem fognak halasztást tűrni, mert, ha a polgári életbe visszatérő elemek segítségére hazatértükkor nem siet az állam és a társadalom, akkor általában és véglegesen elmulasztotta azt a pillanatot, amelyben közbeléphet. Éppen ezért már mostan tisztázni kellene ezen a téren a célokat és megtenni az előkészületeket arra, hogy a hazatérő harcosok otthonhoz juttatása, lakásokkal való ellátása és foglalkozásuk újra felvételének megkönnyítése megtörténhessék. Németország tényleg már messzemenő előkészületeket tett is ezen a téren, melyek tanulmányozását nem lehet eléggé hazai köreink figyelmébe ajánlani.

Miután a megoldásra váró feladatokat nagyjában áttekintettük, vessünk már most egy rövid pillantást hadigondozásunk szervezetének kialakulására. Négy korszakot lehetne e fejlődésben megkülönböztetnünk.

Az első korszak mindjárt a háború kitörésével kezdődik és ezt az érzelmi mozzanat előtérben állása jellemzi. Mindenki tenni akart valamit a háború ügyében és így nagy volt az érdeklődés a hadigondozás iránt is. Persze a cselekvés módjai és igazi céljai tekintetében tájékozatlanok voltak a legtöbben és maga a hadsegélyező hivatal is annyira el volt halmozva a nemzet lelkesedéséből származó adományok osztályozásával és irányításával, a hangulat annyira a harci események hatása alatt állott, hogy irányítást ez a hivatal sem adhatott, annál is kevésbé, mert még hivatalos köreink sem voltak tisztában a megoldandó feladatok egész terjedelmével és a választandó utakkal. A társadalmi actio, melynek vitorláit a lelkesedés szelétől duzzadtak, sokban tervszerűtlen és egység nélküli volt.

¹⁾ V. ö. FERENCZI IMRE: Rokkantságpolitikánk eredeti fejleményei. Közgazdasági Szemle XLI. évf. 331—332. old.

Eközben a háború eseményei kérlelhetetlenül haladtak előre útkon és egyes irányokban már sürgős megoldást követeltek. A kellően nem tájékoztatott társadalom, mely egyébként is a háború elhúzódása folytán kezdett kifáradni és lelkesedéséből veszíteni, még mindig inkább a jótékonykodás szempontjából fogta fel e kérdést és a természetbeli, valamint pénzübeli adományok, továbbá a betegápolásban való részvétel többé-kevésbé kimerítették tevékenységét, úgy, hogy a katonai hatóság maga volt kénytelen a hadigondozás feladataival is úgy ahogy megbirkózni, minthogy a hadigondozásra szoruló egyének a hadsereg illetőleg a honvédség kötelékébe tartoztak és így a hadvezetőség került azokkal közvetlenül szembe. Ezt a hadigondozás katonai korszakának nevezhetnők, amely mellett ebbén a korszakban még Ausztriában is, nálunk azonban még inkább kezdetleges és szervezetlen volt a társadalom actiója.

Be kellett azonban látni úgy a katonai hatóságoknak, mint a polgári hatóságoknak, hogy ez az állapot tarthatatlan és hogy a katonai hatóságok egyéb teendőiknél, de a szakértelem hiányánál fogva is nem lehetnek képesek a hadigondozás feladataival megbirkózni. A hadsegélyző hivatalok feladatköre úgy Magyarországon mint Ausztriában lassanként főképpen a gyűjtés, valamint a hadban álló katonák gondozására csúszott át. Mind jobban kitűnt, hogy a polgári hatóságok feladatát kell a hadigondozásban látni. A hadigondozásnak polgári hatáskörbe vonása iránt az első kísérlet a társadalmi megoldás irányában történt, amennyiben 1915. tavaszán felállították a »Csonkított és Béna Katonákat Gondozó Bizottságot«, melyel párhuzamban a »Vörös Kereszt Egyesület Rokkant Katonákat Gyámolító és Elhelyező Hivatala« működött az 1915. év őszéig. A tisztán társadalmi actio korszakának nevezhetnők ezt az időt, mely azonban elég gyorsan meg kellett hogy győzze hatóságainkat arról, hogy Magyarországon olyan fontos feladatokat mint a hadigondozást pusztán a társadalom kezeire bízni nem lehet. Nemcsak a rokkantügy terén tűnt ez ki, ahol legelőbb lett nyilvánvaló, hanem a segélyezési actio terén is, amelyet az Országos Hadsegélyző Bizottság vett mindjárt a háború elején kezébe anélkül, hogy a kellő eredményt sikerült volna elérnie.

Legszembetűnőbb az állami beavatkozás szüksége a

rokkantügy terén, ahol legelőször vette kezdetét a hadigondozási actio negyedik korszaka, a hadigondozásnak az állami teendők közé sorozása. Az első lépés ezen a téren a m. kir. Rokkantügyi Hivatal felállítása volt 1915. szeptember havában. Ettől az időponttól kezdett rokkantügyi actiónk szilárd kereteket nyerni és szélesebb mederbe terelődni. Sajnos két év telt bele, amíg a kormány belátta, hogy hazánkban a hadigondozás egyéb terein is igazán sikerre csak ez az út vezet. Ebből a megismerésből a következtetést a rokkantügyi hivatalnak Országos Hadigondozó Hivatallá való átalakításával vonta le a kormány. Az új hivatal hatásköre ettől fogva kiterjed a hadigondozás összes ágaira és most már remélhetjük, hogy az e téren eddig a rokkantügy mellett erősen elhanyagolt egyéb teendők is sikeresebb eilátásban fognak részesülni.

Vajjon mi a tanulság hadigondozásunk fejlődésének vázolt útjából? Mindenesetre elsősorban az, hogy állami keretek nélkül az actio kellő mederbe terelése nálunk nem sikerült. De az következik-e ebből, hogy tisztán állami actiót kell a hadigondozásból csinálni? A hadigondozás teendőinek fenti vázolása alig hagyhat kétséget aziránt, hogy a legnagyobb hiba volna e téren is mindent az államtól várni. A hatósági ténykedés az egyenlő elbánás és az egyenlősítés elvein épül fel mindig, a hadigondozás pedig a legmesszebbmenő egyéniesítést kívánja. Ilyen körülmények között nem lehet kétséges, hogy a társadalom közreműködése nélkül nincsen megfelelő hadigondozás. A kormány ezt be is látta, amidőn 1917. márczius havában a hadigondozás szervezetét a társadalom messzemenő bevonásával dolgozta ki, amely szervezetben a törvényhatóság, a járás és község is megkapják hadigondozó szervüket és a rokkantak társadalmi tanácsadót, a hátrahagyottak pedig párttogót nyernek. Sajnos azonban társadalmunk kevéssé értette át azt, hogy közreműködése nélkül az államnak, ha még olyan áldozatkész is volna, nem lehet sikeresen megbirkóznia a hadigondozás feladataival. Hogy mily nehezen érti ezt meg a magyar társadalom, ezt abból láthatjuk, hogy a rendeletben tervezett helyi szervek megalakulása lassan halad előre; egy évnél hosszabb idő mult már el a rendelet kiadása óta és ez a szervezetünk még mindig nem működik az egész vonalon.

Ha az Országos Hadigondozó Hivatalnak sikerül e szervezet létrejövetelét siettetni és abba igazán életet lehelni, akkor hadigondozásunk gépezete végre megindulhatna és bár sokakkal szemben a mulasztásokat már nem lehet jóvá tenni, mégis legalább a jövőbe bizalommal nézhetnénk. Az a szép igyekezet, amelyet a szaktudás igénybevétele iránt és az egész feladatkör felkarolása irányában az Országos Hadigondozó Hivatal tanusított, reményt nyujthat arra, hogy az actio helyes mederbe terelődik. De ez csak úgy sikerülhet, ha a hivatal minden burokratizmus féltételével lehetőleg közvetlenül és legalább is a nagyobb központokban, a helyszínen való kiszállásokkal igyekszik a társadalmi actiót felkelteni és azokat az embereket felkeresni, akik nemcsak hangzatos nevet, hanem komoly munkát is szentelhetnek a hadigondozás feladatainak és akik a szalmatűzként fellobbanó lelkesedésen kívül kitartó erőfeszítésre is képesek. Ha ez sikerül, akkor az Országos Hadigondozó Hivatal valóban csak központja lesz az országos actiónak, mely lényegileg a helyi szerveknél fog lebonyolódni és ez az egyedüli egészséges megoldás, mert különben, mint nálunk némely téren, úgy a központosítás, mindennek a központba vonása fogja megölni ezt a tevékenységet is. A központ feladata csak az elvek megállapítása az állami eszközök felhasználásának irányítása, a helyi szervek közötti kiegyenlítés és egyes nagy intézmények létesítése lehet, amilyenek felállítása különösen a rokkantügy és az egészségükben károsultak gondozása terén vált szükségessé.

Ha így a helyi szervek megfelelő kialakításával fogjuk hadigondozó szervezetünket kiépíteni és a kialakítandó helyi szervek működését megfelelően be fogjuk tudni kapcsolni fennálló jótékony socialis egyesületeink, valamint a specialis rokkantügyi szervezetek működésébe, akkor a német hadigondozáshoz hasonló szervezetet fogunk nyerni. A különbség csak az lesz, hogy nálunk inkább állami gerinczet kell annak adni, mint Németországban, hol a társadalom maga találta el a központosítás és decentralisatio helyes arányát. Ahhoz azonban, hogy szervezetünk megfelelően működjék szükséges az is, hogy a Hadigondozó Hivatal viszonya a többi hatósághoz megfelelően szabályoztassék, mert csak így tud az kellő sikerrel fellépni.

Ezek után megfontolások figyelmüknet a hadigondozásnak egy másik oldala felé kell fordítanunk, melyet eddig mellőztünk. Ez az anyagi eszközök előteremtésének szempontja. Kétségtelen, hogy állami eszközök nélkül a hadigondozást sikerrel nem eszközölhetjük. Annál is inkább áll ez, mert a hadigondozás egyes ágazataiban az állami ellátásra való igény a dolog lényegéhez tartozik. De amint az szintén a a hadigondozás feladatkörének vázolásából kitűnik és mint azt egyébként mindenhol a háború első napjától megértették, a hadigondozás társadalmi pénzforrások nélkül keresztül nem vihető. Ezek előteremtése azonban a legnagyobb figyelmet érdemli.

Minden gyűjtési actio a dolog természeténél fogva decentralisált folyamat, mert csak ez úton érhet az el a társadalom összes rétegeibe. Ezzel azonban akkor, ha egész szabadjára hagyjuk a gyűjtést és annak kereteit előre meg nem állapítjuk, több veszély jár együtt. Ilyen mindenekelőtt az, hogy ha a gyűjtés nem előre meghatározott célok érdekében történik, akkor a gyűjtött összegek rendeltetésének megállapítása az összegek felhasználásának a legnagyobb akadálya lesz. Ha ugyanis a gyűjtést rendező legkülönbözőbb társadalmi szervek egész szabadon határozhatják meg a gyűjtött összegek rendeltetését és pedig lehetőleg a helyi szempontok előtérbe tolásával, akkor mindenekelőtt a gyűjtések eredményei felhasználásában a szükséges arányok betartása fog nehézségekbe ütközni, mert semmivel sincsen biztosítva hogy éppen a legfontosabb célokra fognak a legnagyobb összegek összegyűlni. De eltekintve ettől, az a visszásság mindenestre elkerülhetetlen lesz, hogy egyes vidékek vagy társadalmi körök hozzátartozói ellátása kedvezőbb, másoké pedig, ahol az adakozási hajlam csekélyebb, kedvezőtlenebb lesz. Bizonyos határok között ebben talán olyan nagy bajt nem láthatnánk, mert hiszen a társadalmi körzet adakozó készsége és kedve, valamint a hozzája tartozók helyzetének javítása között az összefüggés természetes alappal bír. Mégis, ha az aránytalanságok, amelyek ezen az úton előállanak, nagyon nagyok, visszás eredményekre jutunk a hadigondozás ügyében, mert azok, akik a haza védelmében egyformán vettek részt, a hadigondozás jótéteményeire is bizonyára egyaránt tart-

hatnak igényt. De a tervszerűtlen és egészen szabadjára eresztett gyűjtési tevékenységnek nemcsak ez a helyi, illetőleg társadalmi körzetben egyenlőtlenségek érvényre jutásából származó hátránya van, hanem még igen nagy egyéb hátrányai is. A gyűjtött összegek rendeltetésének szabad meghatározása ugyanis nagyon megnehezíti a nagy összegeket igénylő feladatok megoldását, mert a sok különleges rendeltetés mellett a fontos nagy célokra gyakran nem áll azután rendelkezésre az igényelt nagy összeg. Pedig a rokkantkérdés épp úgy szükségessé tesz nagyarányú intézményeket, mint ahogy azokat a hadiárvák gondozása sem nélkülözheti. Akkor azonban, amidőn az egyes helyi körzetek a kebelükbe tartozó hadirokkantak, illetőleg hadiözvegyek és hadiárvák támogatására gyűjtenek, az egyes ezredek a kötelékükbe tartozó számára végeznek hasonló gyűjtéseket, a gazdák a földművesek, az iparosok pedig az iparosok javára szánják kifejezetten és kizárólag adományukat, akkor daczára annak, hogy a társadalom áldozatkészsége erősen igénybevétellett, a gyógykezeléshez és iskoláztatáshoz szükséges intézmények létesítésére könnyen nem fog a megkívánt nagy összeg rendelkezésére állani. Hogy az ilyen szétforgácsolt alapok kezelése költséges és áttekinthetlen, a hűtlen kezelésnek is több teret enged, azt sem vonhatja kétségbe senki.

Ha mindezeket megfontoljuk, akkor nem kételkedhetünk azon, hogy a gyűjtési tevékenységet illetőleg nem csekély hibákat követtek el mindenfelé. Nemcsak Magyarországon voltunk így, hanem máshol is, mert sehol sem akarták a társadalom áldozatkészségét azzal csökkenteni, hogy mindenféle békókba szoritják a gyűjtési tevékenységet. Mégis be kellett látni azt, hogy teljesen szabadjára az nem hagyható. Németország járt el legbátrabban ebben az irányban is és már 1915 nyarán a társadalmi gyűjtés szétforgácsolása, valamint visszaélések meggátlása érdekében közbelépett és 1917 februárius 15-én újból szabályozta a gyűjtések ügyét.¹⁾

Különösen figyelemre méltó ebben a tekintetben a orosz végrehajtási rendelet, amely a szövetségi tanács említett rendelkezésének keresztülvitele érdekében megjelent és amely

¹⁾ FRIEDBERG und WRONSKY Handbuch der Kriegsfürsorge im Deutschen Reich. 114—130. old.

5. szakaszában azt az igen figyelme méltó rendelkezést tartalmazza, hogy abban az esetben, ha valamely olyan célra kívánnak gyűjtést rendezni, melynek ügyét valamely nagyobb alapítvány vagy szervezet munkálja, az engedély megadása előtt az illető központi szervezetet is meg kell hallgatni és azzal az összeg felhasználását illetőleg megegyezésre lépni. Már a szövetségtanács rendelkezése ugyanis engedélyhez köti a hadigondozás céljaira rendezett gyűjtést vagy más ily című bevételszerzést.

Úgy Ausztriában, mint nálunk, sajnos, ilyen messzemenő, de igen áldásos lépésre a kormány nem tudta magát rászánni. Nálunk már a háború elején megjelent ugyan egy rendelet a hadigondozás céljaira való gyűjtés ügyében, mely azonban csak abban az irányban rendelkezett, hogy a háború alatt a más irányú gyűjtéseknek szünetelniök kell. Csak miután már szomorú tapasztalatokat tettünk ezen a téren, tudtuk magunkat arra elhatározni, hogy legalább a durvább visszaéléseknek ezen a téren elejét vegyük. Miután Ausztria 1916 telén ilyen irányú rendelkezést bocsátott ki, végre 1916 augusztus havában Magyarországon is napvilágot látott az erre vonatkozó rendelet. Ez azonban csak arra szorítkozott, hogy a visszaéléseket meggátolja és annak elejét vegye, hogy a hadigondozás czégérével visszaéljenek.

Kétségtelen, hogy ezekután nem érhetjük be az eddigi szabályozással és hogyha anyagilag is kellően alá akarjuk támasztani hadigondozásunkat, akkor ezen a téren is fontos teendők várnának ránk, amelyek megoldását már mostan az Országos Hadigondozó Hivataltól kell remélnünk. E feladatok kétirányúak. Először is a jövőre nézve kell arról gondoskodni, hogy a társadalom adományai szét ne forgácsolódjanak, hanem a hadigondozás terén megoldásra váró nagy feladatkörök számára lehetőleg egységesen álljanak rendelkezésre. Ez a feladat könnyebb része, amennyiben a társadalom felvilágosításával és esetleg a gyűjtési tevékenységnek az Országos Hadigondozó Hivatal felügyelete alá helyezésével meg oldható. Ennél sokkal nehezebb a feladat másik része, mert itt már megtörtént hibák jóvátételéről van szó. Ugy hiszem azonban, ebben az irányban sem reménytelen a helyzet. Az Országos Hadigondozó Hivatal máris megtette az

első lépést akkor, amidőn elkezdett tájékozódni a hadigondozási célra rendelkezésre álló alapok és egyéb anyagi eszközök iránt. Minél tökéletesebb mértékben kellene eziránt tájékozást szerezni és azután az alapokat kezelő közegekkel tárgyalásokba bocsátkozni azoknak nagyobb feladatok megoldása érdekében való összevonása iránt. Ezek a tárgyalások a különös rendelkezések mellett is nem lehetnek kilátástalannak, mert egy-egy nagyobb intézmény keretében is nyerhet egy helyi érdekelttség vagy pedig társadalmi körnek érdeke kielégítést, amennyiben a helyi alapból való hozzájárulás fejében az ahhoz tartozók az intézményt igénybe vehetik. Ily módon több alapítványnak egy nagyobb cél szolgálatába állítása nem lesz lehetetlen, az előny pedig, amely ebből származik, egyenesen megmérhetetlen. Más oldalról ugyan erre az eredményre vezetne az olyan rendelkezés is, mely az Országos Hadigondozó Hivatalnak mint a hadigondozás központi szervének az ily alapok felett való felügyeletet hatáskörébe utalná és így megteremtené azt az alapot, amelyen az összeegyeztetés munkája kezdetét vehetné. Ez csak az okszerű továbbépítését jelentené hadigondozási tevékenységünknek és befejezné az erők egyesítését, amely akkor megindult, amikor az állami szervezetben szilárd gerinczet nyert hadigondozásunk, mely köré kell csoportosulnia e téren a részletmunkának.

Ha ez kellő sikerrel meg fog történni, másrésztől pedig az Országos Hadigondozó Hivatal hatásköre a többi hatóságokkal szemben is tisztáztatni fog, akkor hadigondozásunk ismét egy nagy lépéssel fog előre jutni. A távlat azonban ebben az esetben nemcsak a hadigondozásra nézve kedvező, hanem a békés társadalmi actióra vonatkozólag is. Az Országos Hadigondozó Hivatal igen helyesen fogja fel feladatát, amikor a különböző közegészségügyi intézményeket, melyek a rokkantügy és a hadigondozás egyéb ágazataiban szükségesek, a békében a közegészségügy javítására kívánja előkészíteni. A háború okozta súlyos bajok ily módon a jövőben tényleg hasznos feladatok megoldását készíthetik elő és a népesség ügyének a legmesszebbmenő mértékben segítésére lehetnek.

Az orosz forradalom távlatai.

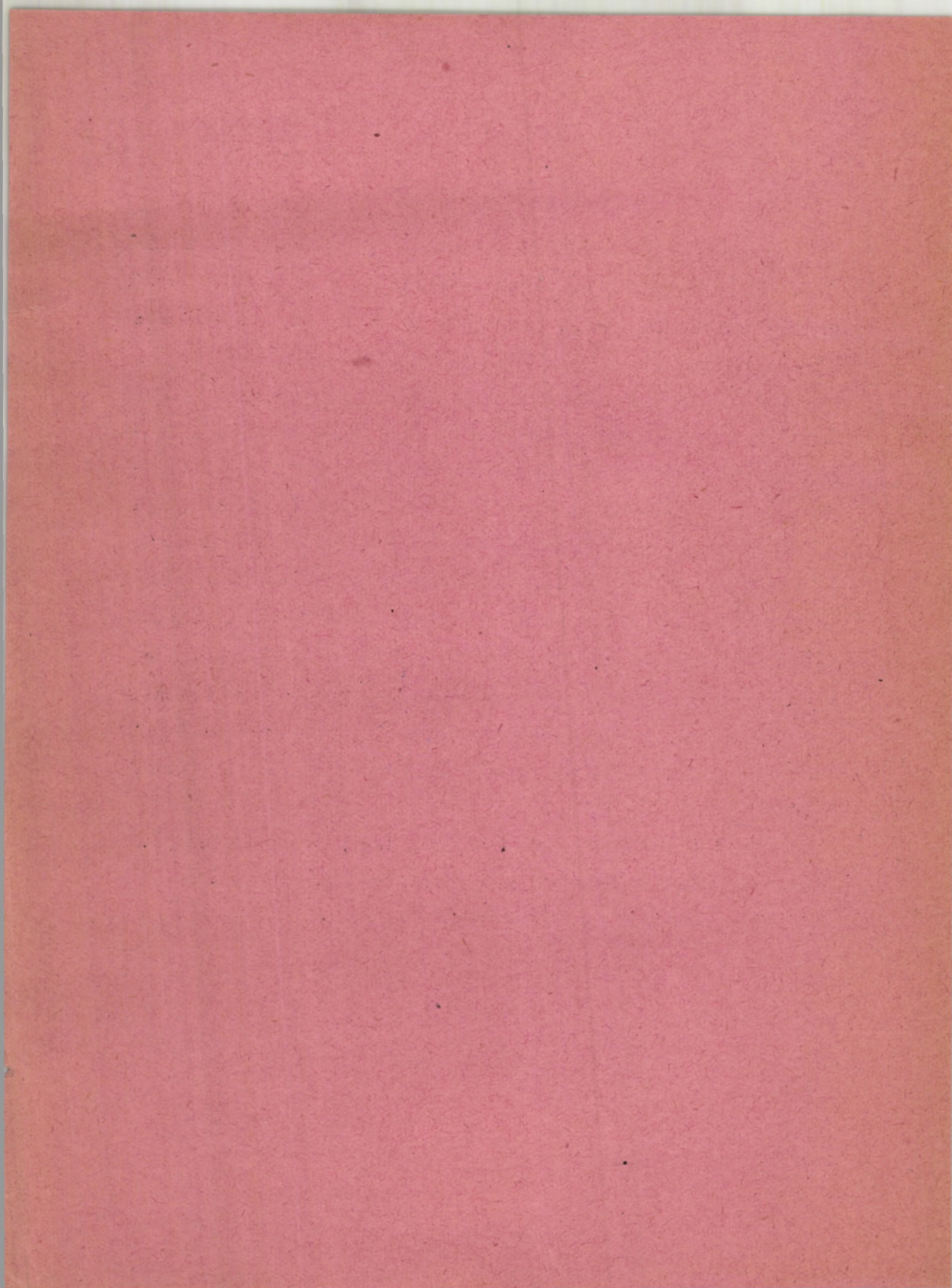
Irta: GERMANUS GYULA.

Régi hit és szólásmód, hogy a történelem az élet meséje, de hogy vajjon hogyan és mit tanuljunk a történelemből, azt eddig még vajmi kevesen határozták meg. A problémát még az teszi bonyolultabbá, hogy a történelmet magát nem ismerjük, hanem csak annak leírását, feldolgozását és a valóságot a sok adat, számos helyes vagy helytelen felfogásból ki kell hámoznunk. A történelem adatainak megbízhatatlanságát jellemzően illusztrálja egy kedves anekdota, amely SIR WALTER RALEIGH angol utazó nevéhez fűződik. SIR RALEIGH megírta Anglia történetét. Midőn az első kötete elkészült és éppen a második kötet megírásához látott, estefelé háza előtt verekedés támadt. Kedélyesen kihajolt ablakából és végignézte a verekedést, hogy azután lemenjen az utcára és megtudakolja a verekedés okát. Több emberrel szóba elegyedett és csodálattal tapasztalta, hogy mindegyik más és másképpen adja elő nemcsak a verekedés okát, hanem lefolyását is. Erre dühötől elfogva felment szobájába és történelmének első kötetét tűzbe vetette. Mert — úgymond — ha szemtanuk annyira eltérnek az igazságtól, mily távol állhatnak attól ama források, amelyek csak másod-harmadkézből merítették adataikat.

Valóban, a legtöbb történelmi mű csak száraz leírás évszámok halmaza, uralkodók névsora, csatáik és szerelmeik leírása. A nép életét az olvasónak kell belőle összeállítania. A tanulságokat ki nem fejtik, be nem mutatják és ha ilyenek ki is tűnnének, azokat senki meg nem szivleli. Felületes általánosítás lép a tények mérlegelése helyébe és ez általánosításban látják a történelem tanulságait, örök és változatlanul képelt törvényszerűségét. Ha azután e dilettans biteket

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület, mely a háború által okozott nehézségek folytán működését egy ideig erősen megszorítani volt kénytelen, a hazánkban megoldásra váró társadalmi és állami feladatok nagy fontosságánál fogva, ismét fokozott mértékben kívánja működését felvenni. Mint-hogy ez csakis tagjai részéről való megfelelő anyagi támogatás mellett lehetséges, azzal a kéréssel fordulunk tagtársainkhoz, hogy tagdíjait a folyó és lehetőleg az 1917. évre is a mellékelt csekk-lap felhasználásával az egyesület pénztárába (V., Vilmos császár-út 32.) beküldeni sziveskedjenek. Választmányunk, tekintettel a rendkívül megdrágult nyomdai költségekre, a tagdíjnak 20 koronára való felemelését határozta el, oly módon azonban, hogy a magasabb tagdíj a régi tagokra nem kötelező. A választmány azonban azt a reményét fejezi ki, hogy a régi tagok is önként 20 K-ban fogják tagdíjukat megfizetni.

Egyúttal felkérjük tagtársainkat, hogy a mellékelt felhívás segítségével ismeretségük körében egyesületünknek új tagokat is szerezni sziveskedjenek.

megdöntik az események, úgy a hibát nem magukban, hanem a tudományban keresik. A háború alatt sokszor hallottuk: »a tudomány csődöt mondott.« Pedig az illetők a *tudományt* nem ismerték, csak saját, szűkkörű tudásukat czáfolta meg a történelem. A tömeg gyors hiszékenysége útját állja a tudományos bírálatnak. Nem hasonlít össze, hanem érzékei után ítél. Amit remél, azt bekövetkezendőnek látja és annak hisz, aki reményeit táplálja. Ezért tud a szép szó többet elérni, mint a legmélyebb bölcsélet. E szép szót ma a sajtó képviseli, amely egyrészt irányítja a közönséget, másrészt maga is irányodik utána, hogy továbbra is kedvence maradjon. Ez azután ott és úgy vonja le a történelmi tanulságokat, ahogyan felületes szemléletnek és a napi politikai hangulatnak leginkább megfelel. Mélyen nyúlnak vissza e gyökerek az előző kor érzelem és gondolatvilágába. Nincs ugrásszerű fejlődés az eseményekben, sem a gondolkodásban. Ha ily ugrást mesterségesen idéznek elő, akkor zürzavar és pusztulás jár nyomában.

E theoretikus fejtegetések az élet és a történelem vizsgálatából indultak ki. Mint ahogy minden *theoria* csak a valóság tapasztalatain épülhet. Általános hiedelmek útjában állnak a történelmi igazság felderítésének.

Manapság elterjedt volt az a hit, hogy az orosz faj az, amely a jövőben az emberiséget vezetni fogja; ennek a fajnak a képességei, szunnyadó erői fogják lenyűgözni a már kiélt nyugat haldokló népeleleit. A háború gyászos eseményei azután minden ilyfajta okoskodást megdöntöttek ugyan, de azért csak kevesen okolták ezért nézeteik alaptalanságát, hanem a történelem tanulságait czáfolgatták, és ismét hittek be nem igazolt álmokképekben. Az a fáradság, amely a háború harmadik évében erőt vett a legtöbb háborús országon, minden újabb mozgalmat hozsannával üdvözölt, amely, ha nem is szabadulást, de legalább változást jelentett. A socialismus nemzetközi kapcsolata a háború első lehelletére megdőlt, szét hullt. Gazdaságilag többszörösen kénytelenek voltunk a socialismus doctrináit részben megvalósítani, de csak mint szerkezetet, amely az állam társadalmi keretein belül működött. Sokan azt vélik, hogy a háború egyik nagy eredménye a socializálódás lesz, amely egyedül képes productiv munkával

helyrehozni a háború pusztításait. A socialdemokraták pártja azonban ezzel háttérbe szorul az egész ország lakosságának együttes szervezésével és osztályharczra sem alkalmuk, sem erejük nem lesz.

Csodálatos, az orosz forradalom kitörésekor, a háborúban annyira hitelét veszített socialismus újból visszanyerte elvesztett tekintélyét. Hirlapjaink a nemzetközi konferenciákról irtak, amelyeket az egyedül arra jogosított *nép*, a munkások fognak megtartani, ahol végre nem »ügyefogyott diplomaták«, hanem az életben megedződött proletárok döntenek el az emberiség sorsát. Stockholm és az odaseregülő békeapostolok voltak a focusa a béke és nyugalom után vágyakozó embereknek. Vakon bíztak a sikerben, mert azt hitték, hogy a háborút néhány zsarnok uralkodó és a tehetetlen diplomácia idézte fel, a népeket vad szenvedélyükkel, féktelen gyűlöletükkel szelid békeangyaloknak tartották, akik áldozatai a capitalista és imperialista kizsákmányolásnak.

E nézet és hit a történelem hiányos ismeretéből fakadt. Oly emberek terjesztették szóval és betűvel, akik sem »zsarnok uralkodókkal« nem érintkeztek, sem a diplomáciai tárgyalások természetével, lefolyásával és céljaival nem voltak megbarátkozva. Emellett nem ismerték a népet, a nép és tömeg lelkét és túlbecsülték saját magukat. A történelem példáit, tanulságait annál könnyebben elfelejtették, mert azzal vigasztalhatták magukat, hogy a tudományt a háború értéktelenné tette.

Magyarországon az orosz forradalom kitörése általános lelkesedést keltett. Tapasztalhattuk, hogy az eszmék elterjedése, ragálya, amitől a nagy francia forradalom óta úgy féltek Európában, mily mélyreható változást idéz elő a népeség legszélesebb rétegében. Érzelmek összevegyülnek a tudással, azzal a többé-kevésbé selejtes tudással, amit hirlapokból merítenek és ez a tudás irányítja az érzelmeket és viszont ez formálja a maga kedvére a tudást. Mindenki előtt örök példaképen a francia forradalom áll és minden újabb népmozgalom azt fogja utánozni igyekezni, amíg számos tudományos munkának nem sikerül lerontani annak képzelt idealismusát és nem sikerül a köztudatba vinni annak tévedéseit, hazugságait, romboló erkölcselenségét. Ma még megváltást látnak a forradalmakban, mert a francia forradalmat roman-

tikusnak ismerik, amint a francia császárság »gloire«-ja sarjadzott ki belőle.

A békét az orosz forradalomtól remélték. Vegyük csak kezünkbe ismét az 1917. márczius közepe óta megjelent hírlapokat. Hangos vezércikkekben hirdették a szabadság hajnalpirkadását, Petőfit festették fehér paripán, amint az egyenlőség, a testvériesség zászlaját lobogtatva rohan végig az orosz pusztákon. Az oroszok is utánozták a francia forradalmat. Könyvekből tanulták a történelmet és amikor a véletlen felvetette őket a színpadra, idealisált hőseiket akarták megvalósítani magukban. Így irányítja a tudás az érzelmeket. Mindenütt a felszabadulást, a háború vigyorgó igazságtalanságától való menekedést képzelték az orosz forradalomban. Mintha a francia forradalomban minden így lett volna. Mintha a francia forradalom mintájára lehetne orosz forradalmat csinálni. Ki tudja irányítani a történelmet? Pedig gondolatban már ebből látták kifejlődni az orosz nép jövő nagyságát. Ez összhangban állt azzal a felfogással, hogy a jövő faja a szláv faj. Orosz népimperiumot, a szabadságeszméknek Stockholmból és Oroszországból való kisugárzását jósoltak belőle. Nálunk pedig megmozdult az utcza. A francia forradalom felületes tanait az emberi jogokról, amelyeket mindenki születésével hoz a világra és amelyekből természetesen következik, hogy mindenki, akár ért hozzá, akár nem, akár építő, akár romboló a véleménye az államra nézve, beleszólhat a köz ügyeibe, változatlanul átvették és örök igazság gyanánt hirdették, amelyek érvényesülését csak az uralkodó osztály nem akarja megengedni. ROUSSEAU ethnológiai álmódosását ma is helyesnek gondolták, miután a tudomány végképen kimutatta azok tarthatatlanságát és a napi események, hangulatoknak azokra való hatását. Mint az, akit váratlan öröm ér, nem tudja, mihez fogjon, úgy futott az országon végig a választójog reformjának, a sajtócensura eltörlésének örömmámora. Ki gondolt arra, hogy háborúban nem a tömeg, hanem a vezetők belátása a józanabb, hogy ily catastrophalis korszakban nem a szenvedély, az érzékek, hanem az értelem lehet csak döntő? Mindenki a szabadság levegőjét szítja, hogy észrevétlenül rabja legyen az önmaga alkotta béklyóknak, saját lelkesedésének, meggondolatlanságának.

A hangulat oly általános volt és annyira mélyre hatott, hogy lehetetlen volt az ár ellen úszni. A történelemre hivatkoztak vezércikkiróink, de ezt a történelmet nem ismerték; az a történelem, amelyet az orosz forradalomban utánozni akartak, csak képzeletükben létezett. A levont tanulságok is ilyen értékkel bírtak.

A történelem eseményei mint ahogy valamely sziklához verődő hullámok mindig ugyanoly formában fognak aláhullni, ugyanazon körülmények között, azonos lefolyásúak. De vajjon mikor jönnek létre eme azonos körülmények? A történelem soha sem ismétlődik. A francia forradalom más talajon nőtt, más népelemekből sarjadt ki, mint az orosz. Más idők más gondolkozása, társadalmi és gazdasági élete, természetszerűleg más pályára terelte. Napoleon kínóhetett a francia forradalomból, az orosz forradalom csak felfordulás lehetett. Franciaország érzésben, nemzetiségben egységes volt. A társadalmi harcz a kiváltságosok ellen megenyhült, amikor a háború újra az arisztokratia és a militarismus karjaiba vetette az országot. Oroszország hatalmát a centralis uralom, a carismus biztosította. Amaz óriási területeket, széthuzó népelemeit csakis absolut uralom tudja kormányozni. Minden szabadabb áramlat oly népnél, amelynek egységét csak az erőszak biztosítja, halálos veszedelem. Amellett az orosz forradalom vezető szellemei nem a nagy néptömeg vágyaiból indultak ki szabadságeszmékben, hanem egyéni gondolkozásuknak legmegfelelőbb francia és svájci theoretikusok könyveiből. Ezek világa merőben idegen az orosz talajon. Az orosz népet nem is ismerték. Saját képmásuk után formálták képzeletükben. Olyannak látták, amilyennek látni akarták. A francia eszméket, a francia viszonyokat akarták beléje oltani, suggerálni.

Franciaországban Napoleon könnyen talált munkatársakat. Kovácsok, fiskálisok, iparosok katonákká, hadvezérekké, diplomatákká nőttek ki magukat. Az ország százados nagyculturájú fejlődése készen állott a történelmi korszak számára. Az ipar, a művészet, a tudomány, a vagyon és nemzeti érzés oly bő forrásokat nyitottak, hogy azokból egész Európa táplálkozhatott. A polgári osztály erős és öntudatos volt. Kiforrott egyéniségét nem hasonlíthatjuk az orosz polgár külföldieskedő, sentimentalis ingadozó jelleméhez. Az orosz nép

fejletlen tudásban, érzésben és temperamentumban. Azt a feladatot, hogy kormányától megfosztott birodalmát saját tehetőségével rendbehozza, hogy azt új alapra fektesse, végre nem hajthatta. Az orosz munkást csak megzémítelte, de nem szervezte a socialismus, amely nála puha jelleméhez mértén mindig csak felebaráti ömlengésben merült ki. De nem volt sem számra, sem tekintélyre nézve túlsúlyban a parasztság felett. Sem államférfiakat, sem hadvezéreket nem termelhetett. Szervező képességét maga tette tönkre azáltal, hogy az egyetlen szervezetet Oroszországban, a carismust, megszüntette. Ezzel alkotó részeire hullott szét. Orosz Napoleon születése és érvényesülése nem várható amaz egyszerű oknál fogva, hogyha oly katonai tehetség fel is lépne az orosz birodalomban, nem találna alkalmas munkatársakra, akik a közigazgatás munkáját elvégeznék. Az orosz hivatalnok corruptiója és szervezetlensége csak útjában állna nagy átváltozások idején szükséges egységes akarat érvényesülésének. Az orosz nép pedig tehetetlen tömegével, régóta elfojtott, de ki nem forrott elégedetlenségével nem hódító külhadjáratra indulna, hanem egymás élete ellen fogna fegyvert. Nemzeti egységes öntudat hiánya pedig e tömeg szervezését forradalmi eszmék útján, lehetetlenné teszi Oroszországban. A francia forradalom után kitört európai háborúk célja a forradalmi eszmék elnyomása volt. Oroszországban az *entente* és a központi hatalmak a forradalmat a maguk előnyére akarták kihasználni, illetőleg saját irányukba terelni. Nem volt kívülről oly nyomás, amely összetartozásra készítette volna a belső forrongást. Egyelőre szemlélődve nézték az ügyek folyását, azután intrikákkal felzavarták azt a kevés rendet, ami még a régi burokratia emléke gyanánt megmaradt.

A francia forradalom háborúi Európát készületlenül találták, az orosz forradalom kitörésekor az egész világ fegyverben állt. Az orosz forradalmat az tette lehetővé, hogy Németország és szövetségesei az orosz hadsereget megverték. Ez a megvert hadsereg, amely egységes vezetés alatt sem tudta az ország határait megvédeni, széthúzó törekvésekkel próbálta régi álmait, az orosz imperium felépítését, megvalósítani. Ezt pedig szétfoszlatta a hadvezérek egymás elleni gyűlölete. Az orosz forradalom eddig egyetlen egy új eszmét sem vetett fel.

Valamennyi jelszava könyvekből rosszul tanult tévedés, a gyakorlati életbölcesség hiányát mutatja. Administratív és katonai téren csak a szidalmazott czári absolutismus módszerét tudta majmolni, annak ereje nélkül. A nagyhangú tehetetlenség történeti példái lesznek Kerenski, Lenin és Troczkí, akik nem az orosz föld, nem az orosz nép lelkéből, hanem olvasmányaik alapján érlelődött speculációkból merítettek ihlett. Eme alpnélküli képzeletek a vizsgát nem állták ki.

Hirlapjaink nem tudtak szabadulni a francia forradalom emlékeitől. Ama emlékektől, amelyeket selejtes iskolakönyvekben tanultak néhány évtizeddel ezelőtt. Ehhez aztán mozgalmasság életük többi benyomása járult.

A francia forradalmat nagy katonai eredmények követték. E győzelmek nélkül az absolutismus hamarabb elnyomta volna a szabadság eszméit. E kor győzelmei a csatatereken azonban nem tisztán a forralmi szellem eredménye volt, hanem annak a társadalmi átalakulásnak, a francia nép régi hagyományainak, az európai államok politikai viszonyainak és végül az egész emberiség akkori tudásbeli szintjének viszonylataiból adódtak. A forradalom idején nem voltak oly tökéletes fegyverek, mint ma. A cselekvő személyek száma nem volt oly nagy. Az egyéniségek szerepe azonban jóval döntőbb volt, mint manapság. Az előlőtöltő puska inkább megkívánta az egyéni kiképzést és intelligentiát mint a gépfegyver. De a francia királyi csapatok kiképzése, mint minden hadseregé nem egyéni, hanem tömegkiképzés volt. A gyengébb számú polgárság a katonaság tömegével szemben az egyéni harczmodorhoz volt kénytelen folyamodni. A tömegben harczoló katonák az egyenkint harczoló és széthúzott sorokba szóródott polgárokat le nem győzhették. A *tirailleur* taktika a forradalom utcai harczaiban született és a társadalmi viszonyokból fejlődött. A francia háborúkban azután ezt a taktikát honosították meg a hadseregben is, mert fölényét a zárt sorokban harczoló osztagok fölött belátták. A francziák taktikai kiképzését is erre az alapra fektették. A francia katona intelligenciája megbirkózott ez új harczmodor nehézségeivel. Individuális nevelésének találta az individuális harczmodort. A többi állam lakossága még egy félszázaddal később sem tudta teljesen magáévá tenni a *tirailleur* csatárláncz mozdulatait, felfejlődését. A krimi

háborúban az oroszok határozott hátrányban maradtak XVIII. századbeli tömegtaktikájukkal a francziák mögött. Napoleon pedig már az olasz hadjáratban ez újszerű taktikából kiindulva a megfelelő stratégiát alkalmazta. A katonai raktárakra támaszkodó osztrák hadsereg mozdulatlanságra volt kárhozható. A francia tirailleurok nem a raktárok által előírt útvonalakra voltak korlátozva, hanem ott szerezték be élelmüket, ahol azt a lakosságnál találták. Így mozgékonyabbak voltak és mozdulataik szabadságával az osztrák sereg gabonaraktárait is birtokba vehették.

A francia sereg e fölénye évtizedeken át megmaradt. Más állam éppen lakosságának társadalmi fejlődése következtében azt meg nem honosíthatta. Az oroszok még a világháborúban is régi tömegtaktikájukat alkalmazták, amely fontos oka volt összeomlásuknak.

A francia forradalom eszméi csak ideiglenesen forgatták fel a társadalmi rendet, azután a nemesség a felszabadult harmadik renddel karöltve erősítette a központi hatalmat. Az orosz forradalmat is ugyanoly kétes elemek szítják, de helyébe nem léphet orosz polgárság, amely régi nemzeti hagyománya, tehetsége és képességével mindazt a rombolást jóvá teszi, amit az átalakulás természetsszerűleg végez. Az orosz birodalom földrajzi alakulata és terjedelme is ellene van a demokratikus államformának, nemzetiségeinek nagy száma és ellentétes érdekei pedig megkövetelik a centralis hatalmat. Az orosz forradalmat csak vezetői akarják a francia forradalom mintájára irányítani, a történelmi erők hatalmasabb tényezők: ez a forradalom a teljes pusztulásba viszi az orosz birodalmat és közelebb hozott a békéhez. Ez az, amit a történelemből tanulhatunk.

Az Egyesült-Államok legfőbb bíróságának alkotmányvédő szerepe.

Irta: KRISZTICS SÁNDOR.

Korszakot alkotó eszmék mindig gátjaiként jelentkeztek a változott viszonyok megkívánta haladás új eszmekörének. S annál élénkebben érezhető körülmény ez, mert minden generatiót jellemez valamely újabb eszmekör, mely az előzővel megküzdeni kénytelen. Az uralkodó eszmék a kor intézményeiben tükröződnek vissza, az eszmék küzdelméből pedig mindig előbb azok tisztázása ered, hogy azután a gyakorlatban az intézmények megfelelő változása bekövetkezzék.

Az Északamerikai Egyesült-Államok alkotmányának vizsgálatakor is vezethet az eszmék küzdelmének szempontja, mert korszakos eszmék százados küzdelme daczára érintetlen írott alkotmánynyal állunk itt szemben.

A múlt század két fő irányító eszméjének kihatását a következőkép jellemezhetjük. Miután NEWTON megalkotta elméletét a világmindenségről, a gondolkodók hajlottak afelé, hogy magukat a newtoni eszmével kapcsolatos analogiákban, hasonlatokban fejezzék ki s az intézmények helyességét a világmindenségben tapasztalható egyensúly elvei szerint mérik, azokat aszerint alkotva tartásuk jónak. Mióta meg DARWIN gondolatai váltak uralkodókká, majd minden gondolkodó a fejlődés és a környezethez való alkalmazkodás fogalmi körével hozza kapcsolatba gondolatait s ennek megfelelően az intézmények organikus szerkezetét tekinti helyesnek.

Az Egyesült-Államok alkotmánya a newtoni eszmék uralma alatt jött létre. A »*Federalist*«, az alkotmány meghozói leg-

képzettebb tagjai által szerkesztett folyóirat lapjain lépten-nyomon hangzanak oly kitételek, melyek az alkotmányban létesítendő egyensúlyról, a surlódások legyőzéséről, a kijelölt pályák pontos megállapításáról (checks and balances) szólnak: s közben gondolataik kifejezésére egészen öntudatlanul is a világmindenség s különösen a naprendszer organizációjából veszik a hasonlatokat. Az, elnök a congressus, a bíróság a naprendszer formájára helyzetnek el s a nehézkedési és vonzó erő elvei alapján láttatnak el hatalómmaI, hogy majdan pályáikat surlódás nélkül, a legszebb összhangban tartsák be.

NEWTON elveit, a világmindenség mechanismusáról, MONTESQUIEU hasonította át az államtudomány számára, miután Anglia whig-jeinek modern alkotmányt-teremtő munkáját áttanulmányozva, abban merész hasonlatait látta NEWTON rendszerének.

Az északamerikai alkotmány megteremtői mind lelkes olvasói voltak MONTESQUIEU-nek; akárhányan tőle tanultak mindent. S MONTESQUIEU gondolkodásában az államhatalmak tana, mint az államcéllok legczélszerűbb megoldására alkalmas mechanismus, mint a physikai mechanikának a politikában alkalmazott egyik ága, nyer beállítást. Mikor az államhatalmakat szétválasztja, megkülönböztetve törvényhozó, végrehajtó és bírói államhatalmat, akkor ezt csak azért teszi, hogy ezek egymással szemben állva, ellensúlyozzák egymást, túlkapasokat ne engedjenek meg s így minden zsarnokságot az államban lehetetlenné tegyenek. Az államhatalmakat mint plánétákat construálta, melyek mechanikus egymásra hatása tartja majd fenn legjobban, legszabadabban az államot. Ily alapokra helyezkedve, az Egyesült-Államok alkotmányának szükségképen mechanikus szerkezetet kellett felölnenie, mely szerkezetben *a törvényhozással és az elnökkel egyenrangú a bíróság.*

A newtoni eszmék hatása alatt álló államfelfogásokkal kellett a feltörő darwini gondolatkörnek megküzdenie. A newtoni eszmék aerája alatt ugyanis nem ismerték fel, hogy a kormányzás nem mechanismus, hanem élő szervezkedés, hogy az állam nem a világmindenség természettörvényei alatt áll, hanem mint emberi alkotás, a szerves élet törvényei alatt s ez alapon inkább a darwini folytonos fejlődés tételének

paralelláival magyarázható. Az állam azon körülmények szerint alakul, melyekbe az őt kitevő nemzet jut, ennek céljai által irányítottatik s a nemzet életének való megfelelés kényszere szerint alkalmazkodik céljához. A kormányzás nem vak erők közrehatása, kiegyenlítődése, egyensúlyba jutása, hanem emberek cselekvése, kik bármily specializált funkciót töltenek is be, mégis mint emberek cselekszenek s nem mint gépek, mint lelkelten természeti lények, törekszenek a közös célra.

Az a félelem, melylyel JEFFERSON, a demokratia hatalmas apostola, oly élénken hangsúlyozta, hogy a congressusi kormányzat mily könnyen válhat választott despotiává¹⁾, vezető gondolatá lett az alkotmány atyái előtt, s megvolt minden törekvés közöttük arra, hogy a congressus hatalma ellensúlyoztassék.

Az államhatalmak egyensúlya céljából, azok mintegy mechanikus szétválasztásának tana azonban, melyből az Egyesült-Államok alkotmányának meghozói, mint szent alapelvől kiindultak, kifogásolható annyiban hogy a legnagyobb-fokú egyensúlyban levés esetén kell a legkevesebb, bármely államhatalomként elismert kormányzati szerv túltengéséhez. Ma az Egyesült-Államokban a helyzet az, hogy a bíróságok s főkép a legfőbb bíróság túltengését érzik, s azt mondják, hogy ami a legsúlyosabban nehezedik az Unió népeire az alkotmány megállapításai közül, az az Egyesült-Államok legfőbb bíróságának alkotmányt védő szerepköre, hogy t. i. a törvényhozó hatalom által alkotott törvényeket felülbírálhatja abból a szempontból, hogy e törvények nem ellenkeznek-e az alkotmánynyal s ha ilyeneknek találja azokat, akkor nem alkalmazza.

A birói hatalomnak az alkotmány megvédése terén a törvényhozó hatalom fölé való helyezése a birói hatalom legfőbb szervének az Unióban oly hatalmi kört biztosított melylyel a többi államhatalmi szerveket túlszárnyalja.

Ha e fejlődés alapjait tekintjük, érdekes képet nyerünk az alkotmány néhány jeles alkotójának megnyilatkozásából.

¹⁾ Federalist, 48. szám: John C. HAMILTON, The Federalist. A commentary on the Constitution of the United States. A collection of essays by Alexander HAMILTON, JAY and MADISON. Also the Continentalist and other papers (Philadelphia: Lipincott 1868.)

ALEXANDER HAMILTON, az alkotmány atyáinak egyik legkiválóbbika, a »Federalist« 78-ik számában az alkotmány védelméről írva, a birói ellenőrzés rendszerének következő képét festi: »A birói hatalom teljes függetlensége általában az írott alkotmányok követelménye. Írott alkotmány alatt egyébként olyat értek, melyben pontosan meg vannak állapítva a törvényhozó hatalom határai, így pl. nem jöhet létre proscriptio jellegével bíró, számkivetéssel megbecstelenítő törvény (bill of attainder), vagy visszaható erővel felruházott törvény (ex post facto law), stb. Az ilyenmű körülhatárolás keresztülvitele a gyakorlatban nem történhetik más által, mint a birói hatalom által, melynek kötelessége legyen minden törvényt, mely az alkotmányban foglaltakkal ellenkezik, semmisnek jelenteni ki.« Midőn a bíróság ilyen ténykedést végez, akkor »olyan tény jött létre, mely a birói hatalmat a törvényhozó fölé fogja emelni, . . . mert az kétségtelen, hogy az a hatalom, melynek joga van valamely törvényt semmisnek jelenteni ki, szükségképpen magasabb fokú, mint az, melynek alkotását ilyennek jelenti ki.« »Nem lehet pedig világosabban a helyzet, mint ha úgy van szervezve, hogy az alkotmány védelme alatt delegált tagokból összetett törvényhozó test minden törvénye, mely az alkotmánynyal ellenkezik, semmis. Ha ezt a helyzetet tagadjuk, akkor azt erősítjük, hogy a megbízott, a képviselő magasabb hatalmú, mint maga a nép, hogy a szolga ura felett áll, hogy a meghatalmazottak nem azt cselekszik, ami a rájuk bízott hatalom elveinek megfelelő, hanem azt, amit az tilt.«¹⁾ »Az alkotmány alaptörvény, melyet a bíróságoknak is ilyennek kell tekinteni. A törvények magyarázata pedig közvetlenül csak azt illetheti, aki alkalmazza is azt: a törvényhozást magát és a bíróságot. De ha a törvényhozó test valamely törvénye és az alkotmány törvénye között ellentétek merülnek fel, akkor csak az a törvény, mely magasabb fokú kötelezettségeket tartalmaz, lehet a döntő, más szóval az alkotmánynak elébe kell helyezve lenni minden más törvénynek, mint ahogy a nép valódi akarata elébe helyezendő a képviselő akaratának.«²⁾ E tétel alapján

¹⁾ The Federalist 78. szám. Idézve JOHN C. HAMILTON: The Federalist. A commentary on the constitution of the United States.

²⁾ U. o. 577. o.

eljárva lesz HAMILTON szerint az Egyesült-Államok legfőbb bírósága »az írott alkotmány védbástyája a törvényhozás túlkapásaival szemben.¹⁾

HAMILTON mellett az alkotmány atyái közül még WILLIAM PATERSON az különösen, ki a bírói hatalom ily kiterjesztése mellett sikra szállott. Felveti a kérdést: »Mi is az alkotmány? A kormányzás formája, melyet a nép hatalma létesített, s melyben bizonyos alapelvek, alaptörvények állapítottak meg. Az alkotmány határozottan körülírt és szilárd. A nép állandó akaratát tartalmazza és a legfőbb törvénye az országnak. Felette áll a törvényhozó hatalomnak, s csak azok által változtatható meg, vagy vonható vissza, akik készítették. Az életet adó elvnek és a halált okozó döfésnek ugyanazon kézből kell kiindulnia. Kik a törvényhozók? Az alkotmány teremtményei; létezésüket az alkotmánynak köszönik, hatalmukat az alkotmánytól kapják, ez a megbízójuk; és ezért minden tényüknek ehhez kell alkalmazkodnia, különben nem lehet érvényes. Az alkotmány a népnek magának az akaratára, illetve műve az ő eredeti souverainitásában és határtalan valóságában. Minden más törvény ezzel szemben a törvényhozó képviselők műve, az ő derivált és alárendelt képességük kifolyásaként. *Az alkotmány a teremtmők műve, a törvény a teremtmények műve.* Az alkotmány megállapítja a határokat, melyek között a törvényhozó hatalom gyakorolható, melyek között a törvényhozók mozoghatnak. Röviden *az alkotmány a nap a politikai rendszerben, mely körül úgy a törvényhozó, végrehajtó, mint a bírói hatalomnak keringeniök kell.*»²⁾ Ennek kell a legjelentősebb elvnek lenni PATERSON szerint az Egyesült-Államok alkotmányában s ebből folyik, hogy az alkotmány alapjául szolgálván minden törvénynek, kell egy hatalomnak is lenni, mely az abba lerakott elvekkel ellenkező törvényeket megsemmisíthesse.

Igy is következett ez be, bár közvetlenül az alkotmányban nem mondatott ki a legfőbb szövetségi törvényszéknek törvények feletti ily irányú hatalma.

Az alkotmány harmadik cikkelye szól a bírói hatalomról.

¹⁾ »... the bulwarks of a limited constitution against legislative encroachment.« U. o. 579. o.

²⁾ Idézve BEARD: The Supreme Court and the constitution. 38. o.

Az első szakasz megállapítja, hogy »a birói hatalom egy legfőbb bíróságra, s más alsóbb fokú bíróságokra lesz bízva, melyeket a congressus időről-időre alkothat, állíthat fel.« Az alkotmány szervezeti tekintetben nem mond többet a legfőbb bíróságról, még tagjainak száma felől sem intézkedik. Eredetileg elnökből (chief justice) és öt tagból (associate justices) állott, kiket az Unio elnöke nevez ki a senatus hozzájárulása mellett. 1802. ápr. 29-iki törvény hatra emelte a tagok számát, majd az 1837. márcz. 3-iki törvény nyolczra, vagyis ezóta az elnökkel együtt kilencz tagú a bíróság.

A »*Supreme Court of the United States*« üléseit a Capitol-ban tartja, melyben a senatus szokott különben ülésezni. Törvénykezési ideje sokszor változott, míg az 1866. jul. 23-iki törvény, október második hétfőjétől júliusig tartó időszakot állapított meg. Eredetileg csak két ülést kellett évenként tartania, de már az 1802. ápr. 19-iki törvény feleremelte ezt a számot. A birák szavazattöbbséggel döntenek az ügyek felett és igen sok esetben csak egy szavazaton fordult meg nagyfontosságú alkotmányjogi kérdések eldöntése. A kisebbségben maradt birák vagy mindannyian külön-külön, vagy közülök egy, megírja az ellenvélemény okadatolását (*dissenting opinion*) s úgy ezek, mint főképp a *Supreme Court* döntései hivatalosan közöltetnek az »*United States Reports*«-okban. Egy-egy időszakra vonatkozólag ma ezek a döntések három-négy kötetet tesznek ki és a legfontosabb és legmegbízhatóbb forrását képezik az Egyesült-Államok alkotmányjoga fejlődésének és jelen állásának.

A *Supreme Court* alatt áll közvetlenül a »*Circuit court of appeals*«, azután »*Court of claims*« speciális bírósága, majd »*Circuit Courts*« és »*District Courts*«, »*Commissioners Courts*«, »*Territorial Courts*«, »*Courts of the District of Columbia*« bíróságok következnek.

Ez a bírósági rendszer idők folytán létesült. Így az 1837. márczius 3-iki törvény létesítése a 13 kerületi törvényszéket (*Circuit Courts*), melyek száma azóta megnövekedett. 1855. febr. 24-iki törvény felállította a »*court of claims*-t« főképp a kincstár és magánosok közötti ügyekben való jelentés, szakvélemény készítése céljából a congressus számára, mely megszavazván a magánjogi igény kielégítésére szükséges

összeget, a bíróság az igény felett végeredményben bíraskodik is. 1891-ben egy felebbviteli bíróság alakíttatik a kerületi törvényszékek felett, a »*Circuit court of appeals*«, hogy a legfőbb bíróságot mentesítsék az ügyek növekvő számától. Ezek a szövetségi bíraskodás szervei; rajtuk kívül az egyes államok külön-külön rendelkeznek saját birói szervezettel, melyet külön alkotmányuk állapít meg.

Az Egyesült-Államokban a szövetségi bíraskodás és az egyes államok bíraskodása egymás mellett áll. Nincs ügy berendezve, mint pl. Németországban, ahol van egy legfőbb folyamodású bíróság minden ügyre az egyes államok bíróságai mellett. Az Egyesült-Államokban az ügyek egy sorozata felett csak a szövetségi bíróság dönt, míg az ügyek másik csoportjára vonatkozólag, kizárólag az egyes államok bíróságai bírnak hatáskörrel. Az alkotmány III. cikkely 2. szakasza értelmében a szövetségi bíróságok, s a Supreme Court ítélkezési hatalma általában megállapítást nyer: 1. az alkalmazandó törvény szerint; 2. a peres viszonyban levő felek egyikének személyisége szerint; 3. a pertárgya szerint. A fő szabály, hogy a Supreme Court-nak ítélkeznie kell minden oly esetben, ahol a nemzeti tekintély megvédéséről van szó és ahol az igazságszolgáltatás egysége forog szóban.¹⁾ Ily irányú tevékenysége közben jut el a *Supreme Court* alkotmányt védő szerepköre betöltéséhez. A nemzeti tekintély védelme nagy részben az alkotmány sért-

¹⁾ Az Egyesült-Államok alkotmánya III. cikkely 2. szakasza értelmében »A birói hatalom ki fog terjedni minden törvényes és méltányossági eljárás alá eső ügyre (*all cases in law and equity*), mely ügyek eredetüket (1.) az Egyesült-Államok jelen alkotmányából és törvényeiből; (2.) az ő hatalmuk alatt kötött, vagy kötendő szerződésekből veszik. Ki fog terjedni továbbá mindazon ügyekre, melyekben (3.) követek, megbizott ministerek vagy consulok szerepelnek; (4.) az admirális vagy tengerészeti hatóságok ügyeire; (5.) oly perekre, melyekben egyik félként az Egyesült-Államok szerepel; továbbá (6.) két vagy több állam közötti perekre; (7.) egy állam és egy másik állam polgárai közötti perekre; (8.) különböző állam polgárai közötti perekre; (9.) ugyanazon állam különböző államok engedményei mellett földeket visszakövetelő polgárai, vagy ezen állam polgárai és idegen állam, illetve ezek polgárai vagy alattvalói között fennforgó viszályokra.«

»Mindén, a követeket, általában közhivatalbelieket vagy consulokat illető esetekben s oly ügyekben, melyekben valamely állam lesz az egyik fél, a legfőbb törvényszék lesz az első és utolsó bíró (*shall have original jurisdiction*). Valamennyi egyéb fentemlített esetben a legfőbb bíróság mind a törvény alkalmazását, mind a tettet illetőleg, csupán felebbvitel útján ítél, azon kivételek és szabályok mellett, melyeket a congressus állapíthat meg.«

hetetlenségének, szilárdságának, folytonos érvényesülésének biztosítása is. S ehhez az Egyesült-Államokban az alkotmány atyái nem tartották elégségesnek, hogy a bírói függetlenséget minden irányban és módon biztosították, ami mindenütt a világon elegendő volt, hogy az alkotmány védőbástyáiként szerepeljenek, hanem, hogy az elnök vagy a congressus túlkapásaival szemben még biztosabban és sikeresebben fellép-hessenek, a legfőbb bíróságnak még ezeknél nagyobb, vagy legalább is ezekével concurráló hatalom imputáltatott, tisztán az alkotmány megvédése érdekében.

MIYAKAWA, az Egyesült-Államok alkotmányának japán kritikusa, külön kiemeli, hogy míg a világ többi államaiban a bíróra úgy tekint a nép, mint aki a törvények szerint dönti el ügyét, addig Amerikában a polgárok a bíróra úgy tekintenek, mint aki ügyüket inkább az alkotmány, mint a többi törvények szerint dönti el. Az Egyesült-Államok bírójának oly speciális joguk is van, aminővel más nemzetek bírái nem rendelkeznek, s ez, — hogy törvényeket semmiseknek és érvényteleneknek (null and void) jelenthetnek ki, ha azokat az alkotmánnyal ellenkezőknek találják.¹⁾

A *Supreme Court* igen gyakran felhasználta ezt a hatalmat. Azáltal azonban, hogy igen sokszor nem a legjobb döntést provokálta, tehernek bizonyult a kormányzásra nézve, ennek az élethez alkalmazkodó, s nem egy már száz esztendő is meghaladott törvényhez ragaszkodni kívánó intézkedéseire nézve.

A *Supreme Court* alkotmányt védő hatalma a legutóbbi évtized politikai problémájává nőtte ki magát az Egyesült-Államokban, melyet az amerikai tudósvilág behatóan elemezget. A *Library of Congress* kiadványai között egész kötetet kitevő bibliographia jelent meg a *Supreme Court* körüli kérdésekre vonatkozó könyvekről²⁾, de a bibliographia lezárása óta is nagy számban jelentek meg kötetek és cikkek e problémáról.³⁾ Megvilágítást nyert ezekben a legfőbb bíróság min-

¹⁾ MIYAKAWA, Masuji. Powers of the American people. 2. ed. New-York 1908. 224. p.

²⁾ MEYER, H. H. B.: List of works relating to the Supreme Court of the United States. Washington: Govern. Print. Office 1909. 124. p.

³⁾ Nevezetesebbek ezek közül BEARD: The Supreme Court and the Constitution. (New-York, Macmillan 1912.) — Mc LAUGHLIN: The courts, the constitution and parties. (Chicago Univ. press 1912.) — MYERS: History of the Supreme Court of the U. S. (Chicago, Kerr 1912.) — DOUG-

den oldalról, s bizony számos esetben alkotmányt védő hatalma élénk bírálatban részesült, sőt az írók egy része azt egyenesen bitorlásnak minősítve, mint hatalma alá nem tartozó funkciót, tőle megvonni kívánja.

Hogy miért nőtt ily nagyra az ellenszenv a *Supreme Court* törvényeket felülbíráló hatalma ellen, arról a tények beszélnek. Az első eset, mikor az Egyesült-Államok legfőbb bíróságának alkalmi nyilott alkotmányt védő hatalma gyakorlására úgy, hogy valamely törvényt alkotmányellenesnek jelentett ki, *MARBURY* esete volt 1803-ban. *WILLIAM MARBURY*-t és még három társát *ADAMS* elnök a Columbia kerület békebirói állására jelölte ki. Elnökváltozás következtében be, *JEFFERSON*, az új elnök utasította *MADISON* államtitkárt, hogy vonja vissza, illetve ne kézbesítse a megbízatást, jöllehet azt időközben a senatus is megerősítette, alá is iratott, le is pecsételtetett. Mikor *MARBURY* látta, hogy nem kapja meg a teljesen kiállított kinevezési okmányát, a legfőbb bírósághoz fordult, hogy az intézzen egy »*writ of mandamus*«-t *MADISON*-hoz, az államtitkárhoz, melyben utasítja az okmány kiadása tekintetében. Az 1789-iki bírságokra vonatkozó törvény ugyanis felhatalmazta a *Supreme Courtot*, hogy bocsásson ki »*writ of mandamus*«-okat az Egyesült-Államok hatalma alatt álló bíróságokhoz, valamint bármely hivatalt viselő egyénhez minden oly esetben, mikor a jogelvek és a szokás arra felhatalmazza. Ezen utasítást akkor szokták használni, ha fel kell hívni hivatalokat, tisztviselőket arra, hogy bizonyos kötelezettséget, intézkedést, melyet a törvény tőlük megkíván, megtartsanak, illetve teljesítsenek.¹⁾ A bíróság úgy döntött az ügy

HERTY, J. HAMPDEN: Power of federal judiciary over legislation. (1912. — RANSOM, Wm. L.: Majority rule and the judiciary. (1912.) — MORE: The Supreme Court and unconstitutional legislation. (New-York, Longmans 1913.) című művek, továbbá *BOUDIN*: Government by judiciary. (Polit. Sc. Quart. 1911.) — *BEARD*: The Supreme Court, usurper or grantee. (Pol. Sc. Quart. 1912. 27. köt. márcziusi füzet.) — *DAVIS*: Annulment of legislation by the Supreme Court. (American Polit. Sc. Rev. 1913. Vol. 7. p. 541—87.) — *MELVIN*: The judicial bulwark of the constitution. (American Polit. Sc. Rev. 1914. Vol. 8. p. 167—203.) című cikkek.

¹⁾ A »*Writ of mandamus*«-on kívül alkalmazást nyer a »*Habeas corpus writ*«, mely hivatva van biztosítani minden elfogott egyén számára, hogy elfogatásának alapját előzetes vizsgálat tárgyává tegyék, továbbá a »*Writ of injunction*«, melyben rendszerint utasítás van arra nézve, hogy valamely állapot fentartassék, hogy bizonyos törvény végrehajtása által a status quo biztosíttassék.

felett, hogy nem adható ki ily »writ of mandamus« közvetlenül első eljárásban, mert ez egyenlő volna egy eredeti eljárás felállításával ezen irat alapján, ezt pedig az alkotmány nem engedi meg, annak elvei alapján a bíróság csak per, vagy rendőrileg bevezetett nyomozás utáni felszólítás esetén járhat el. Az 1789-iki bírósági törvény, mikor a bíróságnak e »writ« alkalmazását ily eredeti eljárásban megengedte, akkor e részében ellenkezett az alkotmánynyal, tehát e részében semmis, a bíróság nem alkalmazhatja.

Ezen döntés igazolására fejtette ki MARSHALL a legfőbb bíróság akkori elnöke, HAMILTON elvei alapján azt a nevezetes véleményét, mely később is fontos szerep játszott s tulajdonképpen megerősítője volt a Supreme Court törvény felülvizsgáló hatalmának.

»Az alkotmány — MARSHALL szerint — vagy oly legfőbb törvény, mely általános értelmében megváltoztathatatlan, vagy egyenlő erejű bármely más közönséges törvénnyel és mint ezek, úgy az alkotmány törvénye is megváltoztatható, ha a törvényhozó test azon változtatni kíván... Az bizonyos, hogy akik az írott alkotmányt tervezték, azok azt alapvető és legfőbb törvénynek kontemplálták s ily megállapítás mellett csak az lehet a következtetés, hogy a törvényhozás oly cselekménye, oly törvényalkotása, mely az alkotmánynyal ellenkező, érvénytelennek nyilvánítandó«. »Ez az elmélet lényegében írott alkotmányunkkal összefüggő s tételként nyer alkalmazást a birói ítékezésben, mint társadalmunk alapvető principiuma... Főképp és elsősorban a birói hatalom kötelessége megállapítani, hogy mi a jog... Ha két törvény összeütközésbe kerül egymással, a bíróságnak kell döntenie, hogy a kettő közül melyik tartassék meg«. ¹⁾

Az alkotmány tehát MARSHALL szerint oly törvény, mely megváltoztathatatlan, vagy legalább is nem változtatható úgy mint más törvények. És ekkor minden ellenkezőt el kell vetnie a bíróságnak, mint más törvények összeütközésekor is csak az egyiket tarthatja fenn. A különbség csak az, hogy itt nem lehet kétség, hogy melyik tartandó fenn.

¹⁾ Idézve Mc. LAUGHLIN: The courts, the constitution and parties. (Chicago 1912.) 8—9. p.

MARSHALL ezen elmélete lett az alapja a *Supreme Court* következő eljárásának az alkotmány és a vele ellentétben állónak talált törvények tekintetében. A bíróság ily irányú eljárása bizonyára nem talált volna részint a kormányzó hatalom, elnök, congressus, részint a nagyközönség részéről semmiféle ellenállásra, el nem ismerésre, a kellemetlen alkalmatlankodás megbélyegző jellemzésére, ha valóban úgy használja fel ez a bíróság ezt a hatalmát, hogy ahhoz az érdekek, előítéletek szerint való cselekvés gyanuja sem férközhet. Ez azonban bizony számos esetben bekövetkezett s a legfőbb bíróság sokszor nagyon is gyengének, befolyásolhatónak s következetlennek bizonyult éppen legmagasabb fokú hatalma gyakorlása közben.

GUSTAVUS MYERS »History of the Supreme Court of the United States« (Chicago 1912.) című több mint 800 oldal terjedelmű művében egyebet sem ír le, mint e bíróság egy-oldalú, befolyásolt, érdekek szerint alakuló ítélkezését. Ha leírásában sok is a túlhajtás és rosszakarat, számos esetben a tények kétségtelenné teszik a bíróság befolyásolt, ingadozó eljárását.

Csak néhány nevezetesebb esetet emelünk itt ki. Így pl. híres döntése volt a Supreme Court-nak a rabszolgaság fenntartását helyeslő ítélete DRED SCOTT esetében. Nevezetes ez a döntés már azért is, mert közvetlenül az északi és déli államok harcának kitörése előtt tették azt közzé s így bizonyára része volt az összeütközés siettetésében.

Dred Scott néger, DR. EMERSON-nak volt a rabszolgája Missuriben. Tulajdonosa 1834-ben Rock-Islandba vitte, Illinoisba. Két évvel később Scott megnősült, Harriet-et, EMERSON egy rabszolganőjét vette feleségül és 1838-ban urával visszatért Missuriba. Nemsokára ezután Dred Scott azon nézetének adott kifejezést, hogy Illinois statutumai megtiltják a rabszolgaságot és az ő Illinoisba való átvitele őt tulajdonképpen szabad emberré tette. Emerson ezért kegyetlenül megkorbácsolván Scott-ot, Scott a rajta elkövetett erőszakosságot megtorlandó, szabad ember voltának megállapításáért egy missurii bírósághoz fordult, melynél meg is nyerte ügyét. EMERSON felebbezett, de el is adta 1852-ben Scott-ot J. F. A. Sandford-nak New-York városában. A missurii felsőbb bíró-

ság megsemmisítette, illetve megváltoztatta az alsóbb bíróság Scott-nak kedvező döntését, s ily körülmények között, mikor Dred Scott már Sandford-nak volt rabszolgája, került az ügy az Egyesült-Államok legfőbb bírósága elé.

És ez a bíróság hozzájárult a missurii felső bíróság döntéséhez, mely Dred Scott rabszolga sorát tovább is fenntartandónak ítélte. Pedig Északon azt várta ekkor mindenki, hogy a Supreme Court Missuri rabszolgatartó törvényét alkotmányellenesnek fogja kimondani. Sokáig is vártak politikai okokból a döntés közzétételével, egészen 1867. évi márczius hó 6-áig, két nappal BUCHANAN-nak az elnöki székbe való beiktatása utánig.

Az ítélet Délnek kedvezett. A bíróság hét szavazattal kettő ellenében kimondotta, hogy az alsófokú missurii bíróság, mely az ügyben ítélezett, nem birt hatáskörrel az ügy felett. A bíróság többsége tehát megtagadta a négereknek személyekül való tekintését, s azokat továbbra is egyszerűen árúk, tulajdonban levő dolgokként kívánta kezelni.¹⁾ A döntés kétségkívül megfelelt az alkotmány követelményeinek, mert a rabszolgatartás az egyes államok belügye, melybe beavatkozni nincs joga szövetségi szerveknek, mert ha a rabszolgatartás elve benn van az illető állam alkotmányában, akkor az épp oly szent, mint a szövetségi alkotmány azon elve, hogy az egyes államok belügyei a szövetség által érintetlenül hagyandók. TANEY-nek, *Supreme Court* akkori elnökének véleménye az ügyre vonatkozólag szintén az volt, hogy a congressus nem akadályozhatja meg a rabszolgaság fennállását az Egyesült-Államokban.

A déli államok örömmel fogadták a *Supreme Court* ítéletét, s Taney véleményét mint döntőt. Északon azonban rendkívül erővel foglaltak állást ellene. Connecticut, Maine, Ohio, New-Hampshire, Vermont és Massachusetts törvényhozása egy határozattal felelt a legfőbb bíróság döntésére, melyben kijelentik, hogy »határoztatott: hogy a *Supreme Court* döntése nem kötelezheti jogilag vagy józan belátás tekintetében a közigazgatást, vagy az Egyesült-Államok polgárait, mert oly zavaró és vészthozó jelentősége van e határozatnak, hogy a

¹⁾ MYERS i. m. 469. o.

legerősebb és legélesebb ellenzésre tarthat számot ebben az országban. Határozatott továbbá, hogy az Egyesült-Államok legfőbb bírósága megváltoztattassék békés és alkotmányos módok betartása mellett úgy, hogy új szervezetében mindenkor eltekinthessen a pártérdekeknek való kedvezésnek még lehetőségétől is . . . «¹⁾

A bíróságot okolták tehát egyoldalú érdekeknek kedvező döntéseért, pedig az jogszerűleg mindenben az alkotmány elvei szerint, annak szorosan betűihez alkalmazkodva járt el. Ha a szövetségi alkotmányban szó lett volna a rabszolgaság tiltott voltáról, a bíróság bizonyára másképp dönt. De erről abban szó sincs. Az írott alkotmány hiányossága miatt, de szorosan a jogot alkalmazva egészen újjáalakítása követeléséig kavarta fel ekkor a helyzetet az Egyesült-Államok legfőbb bíróságának szereplése, s alkotmányvédőnek kijelentett eljárásában polgárháború felé sodort.

És vannak még ehhez hasonló szerencsétlen döntései e bíróságnak más természetűek is.

1870 januárjában a HEPBURN versus GRISWOLD esettel kapcsolatban öt szóval három ellen alkotmányellenesnek jelentette ki a *Supreme Court* a congressus 1861—1862-ben hozott törvényeit, melyek alapján az aranyhiány és az államadósságok fedezésére az Egyesült-Államok papírpénzt, mint akkor színükről nevezték »greenback«-eket bocsátott ki, s ezeket a törvényes fizetési eszköz ismérveivel »legal tender«-rel ruházta fel, aranyban és ezüstben rendelve el azok beváltóinak kifizetését. Hosszabban indokolta meg a bíróság ezt a döntését, elsősorban azzal, hogy a congressusnak nem volt hatalma, ilyen intézkedésre először azért, mert az alkotmányban felsorolt hatalmai között ilyen nincs, (az alkotmány első cikkely 8-ik szakasza) másrészt ellenkezik az alkotmány szellemével ez az eljárása azért, mert ez a törvény a szerződésekben foglalt kötelezettségek eddigi szilárd alapjainak megcsorbításával jár és végül, mert az alkotmánypótlékok (Amendments) ötödik cikkelyének megfelelő pontjával is ellenkezik.²⁾

¹⁾ BEARD, CH. A.: American government and politics. New-York. Macmillan 1910. 311. o.

²⁾ MOORE: The Supreme Court and unconstitutional legislation. 1913. 118—119. o.

Ez a döntés szintén nagy izgalmat keltett olyannyira, hogy még ugyanazon év végén reparálni volt kénytelen a bíróság. Igen érdekesen történt ez. Időközben új bíróval szaporodott a Supreme Court, de Chief Justice CHASE-nek, a bíróság elnökének tudomására hozattott, hogy a senatus ezen új bíró megerősítését a bíróság fenti döntésének megváltoztatásától teszi függővé. GRANT elnök megfelelt pártja kívánásának, mikor minden erejét kifejtve keresztülvitte, hogy a bíróság véleményt változtatott, s 1870 decemberében öt szóval négy ellen az Egyesült-Államok hatalma ily papírpénz kibocsátására a bíróság részéről is elismertetet, levezetve azt az Egyesült-Államok katonai hatalmából.¹⁾

1874-ben papírpénzkibocsátás ismét elismertetet, de mert ez esetben az elismerés alapjául a hadi hatalomra nem lehetett hivatkozni, azt az Egyesült-Államok pénzkölcsönvételi jogával indokolták. 1870 végén pedig ezt teljesen alkalmatlan jogalapnak jelentették ki és ezért helyezkedtek inkább a hadi hatalom alapjára.

Nevezetes eset volt ezután 1894-ben a jövedelmi adó esete. Ez évben jött létre a jövedelmi adóról szóló törvény az Egyesült-Államokban, mely különösen a nagytőkéseket érintette erős progressivitásával. Ki is adták a jelszót, hogy mindent el kell követni, hogy érvényre ne juthasson. S mint-hogy jobb és alkalmasabb módot el sem lehetett képzelni, a *Supreme Court* közbevonásánál, hogy mondja ki azt alkotmányellenesnek, ez irányban indultak meg tehát a mesterkedések. Először is »case«-t kellett a dologból csinálni. Ez könnyen ment. A »Gazdálkodók Trustjé«-nek (*Farmers' Loan & Trust Cie.*) igazgatótanácsa kimondotta, hogy önként fogják fizetni a jövedelmi adót, s erről értesítették az összes részvényeseket. Egy tekintélyes nagytőkés ezek közül, POLLOCK, erre pert indított, hogy a társaság tartassék vissza az adó megfizetésétől.

A per, mikor a *Supreme Court* elé került, nem állott a praecedensek tekintetében valami jól, mert a bíróság a megelőző időkben nem több, mint öt esetben jelentette ki a jövedelemre kivetett adóztatást érvényesnek. Most tehát első

¹⁾ MYERS i. m. 505—6., 524.

teendője volt POLLOCK ügyvédjének, hogy a praecedensekről kimutassa, hogy azok egyáltalában nem lehetnek a jövőre irányadók.

A bíróság egyik bírása JACKSON betegen feküdt Tenessében, s így csak nyolcz bíró volt jelen az első üléseken. 1895 április 8-án a Supreme Court a törvény több pontját alkotmányellenesnek jelentette ki, de a fő döntés csak 1895 május 20-án történt meg. Erre JACKSON-t is Washingtonba hozták, s a szavazás eredménye az lett, hogy öt szavazattal négy ellenében az Egyesült-Államok legfelsőbb bírósága alkotmányellenesnek jelentette ki a jövedelmi-adótörvényt azon az alapon, hogy az, mint egyenes adót constituáló törvény, sérti az alkotmányt, mert nem tartalmaz intézkedést az adónak az egyes államok népessége nagyságának megfelelően való felosztása tekintetében, már pedig egyenes adók az alkotmány értelmében csak fejadók lehetnek, azaz ily módon meghatározottak, vagy földbirtokra kivetettek.¹⁾

Súlyos és nem valami jól megalapozott volt ez a döntés is. S tekintve azt, hogy egy szavazaton fordult meg az egész, méltán jellemezte WALTER CLARK, North Carolina főbírája 1906-ban a pennsylvaniai egyetemen tartott előadásában úgy, hogy e döntés révén egyetlen bírónak szavazata több mint 100,000.000 \$-t mentett meg évenként a nagytőkék számára, a nagyvagyонуaknak, s hagyta nyugodni a terheket továbbra is azok vállain, kik eddig is legjobban érezték az állam nyomását, semhogy legalább ennyivel könnyített volna ezek terhein. Az elnök, a congressus és 75 millió ember kívánságával szemben, egyetlen bíró szavazata elég volt tehát az Egyesült-Államokban, hogy az előbbieik érvényesülése megátoltassék.²⁾

Általában elmondható, hogy a Supreme Court nem igen kedvezett az alsóbb osztályoknak döntéseiben, s inkább a nagytőkék mellett foglalt állást. Ezt mutatja az 1895 január 21-iki döntése a czukortrust érdekében. Hiába hozta meg a congressus a SHERMAN-féle antitrust-törvényt, mert mikor a 98⁰/₀-os nyereséggel dolgozó czukortrust ellen fel-

¹⁾ MYERS i. m. 616. o.; MOORE i. m. 120. o.

²⁾ BEARD i. m. 5—6. o.

léptek a hatóságok, a trust perében a legfőbb bíróság ki-
mondotta, hogy a SHERMAN-féle törvényben nem lehet ben-
foglalva olyasmi, ami bármely iparágat is gátolna fejlődésében.¹⁾
Természetes, hogy a trustellenes irányú kormányzatban
ez a döntés nagy visszatetszést szült, mert a nagytőkével
való visszaélés előmozdítói közé sorakozott, ellentétben az
általános törekvéssel, a közvélemény kívánalmaival.

(Folytatása következik.)

¹⁾ MYERS i. m. 643. o.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közoktatásügy.

A leányközépiskola reformja.

Huszoney évvel az első magyar leányközépiskola megnyitása után, az 1916. évi június 14-én 86.100. sz. a. kelt cultusministeri rendelettel kiadott leányközépiskolai Szervezet és Rendtartás végre megszüntette azt a képtelen állapotot, hogy az országnak időközben 8-ra fölszaporodott leánygymnasiuma minden egységes és hivatalos szervezet hijján, mind más és más, egymástól gyakran lényegében eltérő »helyi tanterv« szerint haladt a maga útján. De korszakalkotó a rendelet a magyar középiskola történetében már azért is, mert rendelkezéseiből következtetést vonhatunk a hasonlóan régóta vajudó általános középiskolai reformra, amelynek a leányközépiskolai szervezet — a ministeri rendelet szavai szerint — egyik integrans része s mint ilyen, maga is az általános középiskolai reform keretei közé illeszkedik. Ily módon azután a reform jelentőségének megítélésében is két szempontnak kell érvényesülnie: az egyik az, hogy mennyiben felel meg a magyar nőnevelés recens igényeinek és észszerűen kitűzhető feladatainak; másrészt mit várhatunk a leányközépiskolai reform alapján az általános középiskolai reformtól, amely a ministeri rendelet ígérete szerint életbehívásra készen várja a háborús viszonyok megszüntét.

A reformnak kétségtelenül az a legfontosabb vivmánya, hogy a leányközépiskolák különböző típusainak — s per analogiam — az általános középiskolai reform során talán egész középoktatásunknak némiképen egységes szervezetet ad. A közös alsó tagozaton fölépülő s felső tagozatában háromféle irányú (leánygymnasium, felső leányiskola és felső kereskedelmi leányiskola) leányközépiskolai típus megteremtése még az egységes középiskola hiveit is kielégítheti; mert hi-

szen aligha szorul különösebb bizonyításra, hogy *középiskoláinknak csupán első négy évfolyama, tehát alsó tagozata, az igazi középiskola, amely tehát egységes lehet, sőt csakis egységes lehet; míg a felső tagozat évfolyamai vagy előkészítő a felső- és szakoktatásnak (a gymnasium a humán irányú, a realiskola a gyakorlati irányú főiskolai tanulmányoknak), vagy már maguk is szakiskolák (pl. a kereskedelmi iskola) s mint ilyenek egységesek nem is lehetnek.*

A leányközépiskolai reform nyomán várható általános középiskolai reformnak azonban — úgy látszik — mégis csak lesz egy nem jelentéktelen fogyatéksége is: továbbra is kizárja az egységesnek indult koncepcióból a polgári iskolát, amely pedig a mi sajátos viszonyaink közt nem annyira népoktatási, mint inkább középiskolai jellegű iskola-típus s különösen a leányközépiskolák felső tagozatait még hosszú időn át túlnyomóan a polgári iskolát végzett tanulók fogják megtölteni.

Mikor az 1862. évi XXXVIII. t.-cz. a polgári iskolát megteremtette, az intézmény megalkotóit az a cél vezette, hogy az alsóbb néposztályok számára ipari, kereskedelmi és más gazdasági életpályákra előkészítő népoktatási intézményt létesítsenek; de csakhamar ki kellett tűnnie, hogy a mi viszonyaink közt a polgári iskola még időelőtti intézmény volt. Egyrésztől hijjával voltunk annak az igazi polgári osztálynak, amelynek gyermekei a német Bürgerschule padjait megtöltik; másrészt ipari és kereskedelmi pályákra nevelő iskola-typust állítottunk, mielőtt primitív ipari és kereskedelmi életünknek arra valóban szüksége lett volna. Ezért nem tudott a polgári iskola hosszú évtizedeken át népszerűsége vergődni s csak akkor indult némiképen virágzásnak, mikor a kereskedelmi szakoktatás szervezete — ha nem is hivatalosan — a polgári iskolát tette meg a középfokú kereskedelmi iskola alsó tagozatává.

Egyébként a polgári iskolának a középiskolai reform keretébe való bevonása komolyabb nehézséggel nem is járna; még csak címét, vagy szervezeti különállását sem kellene megbolygatni; csupán tantervét kellene a középiskoláéval annyira összehangzásba hozni, hogy a polgári iskola sikeres elvégzése a különbözeti és fölvételi vizsgálatok akadályversenye nélkül is megnyissa az utat a középiskola felső tagozataiba; aminthogy az eddigi állapot szerint a polgári leányiskolát végzett tanulók azokban a leánygymnasiumokban, amelyek a latin nyelv tanítását az V. osztályban kezdték, egy inkább formálisnak mondható fölvételi vizsgálat után az V. gymnasiumi osztályban folytathatták tanulmányaikat.

Bármily hihetetlennek látszik is, az új szervezet éppen ezt a mindenképpen kedvező lehetőséget szünteti meg, mert a

francia nyelvet, mint a második idegen élő nyelvet a gymnasiumi tagozat évfolyamaiba is fölviszi s így a polgári leányiskolából átlépő tanulóknak a francia nyelv III. és IV. osztályú anyagából az algebrával is súlyosbított különbözeti vizsgálatot kell tenniök; még akkor is, ha a VI. osztálytól kezdve a francia nyelv helyett a görög nyelvet kívánják tanulni, amely esetben tehát nemcsak francia nyelvből tett különbözeti vizsgálatuk, hanem még egy évi francia nyelvi tanulmányuk is teljesen kutba esett.

Ennek a visszásságnak a megszüntetésére már csak azért is módot kellett volna találni, nehogy a reform annak a kettős vádnak adjon jogosultságot, hogy egyrészt továbbra is még akarja tartani a középiskolát a kiváltságos osztályok iskolájának; másrészt a nőknek gymnasiumi, illetőleg főiskolai tanulmányokra irányuló törekvését kívánja megnehezíteni. Az utóbbi esetben azután nagy mértékben értékét vesztené a reformot életbehívó ministeri rendeletnek ama kijelentése is, hogy a leányközépiskolai reformnak az általános középiskolai reform előtt, törvényhozási intézkedés nélkül való soronkívül sürgős megvalósítását éppen a háborúokozta sociális viszonyok véres kényszerűsége tette elodázhatatlanná. Valóban a jövődő Magyarországnak föltétlenül szükege van reá, hogy a rettenetes világégés elmúltával meginduló ujjaépítés munkájában a magyar nő is méltó szerephez jusson; mert csak így remélhető, hogy a nemzet intellectuális értékekben szenvedett fölbecsülhetetlen veszteségeit minél hamarább és minél teljesebben kiheverhesse, aminek hasonló kicsinyes eszközökkel való akadályozás vagy hátráltatás nemzeti szerencsétlenség, de egyben a nemzet ellen való súlyos bűn volna.

A francia nyelvnek a gymnasiumi tagozat évfolyamaiba való fölvétele a leánygymnasiumnak reálgymnasiumi jelleget adott s mint ilyen a heti órák számának jelentékeny felemelésével járt. Ebben a tekintetben a reform egyáltalában nem számolt az iskolai túlterhelés veszedelmével, amelyről pedig a régi, békés és ilyesmire is ráérő időkben a legkiválóbb paedagogusok sociologusok és psychiáterek sokszor elmondták a maguk véleményét, amely az iskolai túlterhelést, mint a jövődő ellen elkövetett bűnök egyik legveszedelmesebbikét a leg-súlyosabban elítéli. A gymnasiumi osztályok heti óraszámának 34-re, sőt 35-re való fölemelése ugyanis nem kevesebbet jelent, mint hogy leánygyermekünk a fiúknál jóval többet, napi 5 óra helyett 6 órát görnyedeznek majd a sorvasztó levegőjű és akárhányszor az iskolai hygiéne legelemibb követelményeinek valóságos arczulcsapásával berendezett iskolaszobák szűk padjaiban, hogy délutánonként még legalább ugyanennyit töltsenek otthoni tanulással ugyancsak négy fal között. Laikus is megítheti, hogy e gyöngé és minden ártá-

lom iránt fogékony női szervezet, különösen fejlődése legkritikusabb időszakában, az ilyen torturát súlyos károsodás nélkül el nem viselheti. Különben a reform a heti óraszámok általános szaporítása mellett azok eddigi szerencsés progressióját is megszüntette s az I. osztályba járó 10 éves leányka heti óráinak számát a felső leányiskola VII. osztályába járó 17 éves felnőtt leányéval egyformán 30-ban állapítja meg; holott nyilvánvaló, hogy sem physikai, sem intellectuális energiakészletük egyforma nem lehet.

Bizonyos, hogy a rohanó léptekkel haladó cultura mind több és több tudást kíván meg azoktól, akik az élet küzdőterén helyüket meg akarják állni s ily módon az iskolai tanítással szemben is mind nagyobb igényekkel lép föl; de még a cultura minden áldásáért is túlságosan nagy ár volna késő nemzedékek épségét és egészségét kockára tenni. Ezeknek a késő nemzedékeknek az érdeke, hogy rátaljunk az ellentétesnek látszó igények kiegyenlítésére és valóban csodálatos, hogy a legközvetlenebbül érdekelt fél, a művelt magyar társadalom, eddig is néma megadással tűrte, hogy legféltettebb kincsének, leánygyermekének többsége a fejlődő női szervezet teherbírását messze meghaladó munkával, testi és lelki épségének romlása árán végezze közép- és felsőiskolai tanulmányait.

A bajt a leánygymnasium már említett reálgymnasiumi jellege mellett a classikus tanulmányok túltengése okozza, amint azt az alábbi statisztika bizonyítja. A gymnasiumi VI. osztály elméleti tárgyainak heti 28 órájából 12 óra, azaz 43%, a VII. osztály 30 heti órájából szintén 12 óra, azaz 40%, a VIII. osztály 12 heti órájából 11 óra, azaz közel 34⁵⁰/₁₀₀ esik a latin és görög (vagy helyette a francia nyelvi) tanulmányokra, míg a többi 6—9 elméleti tárgynak a fennmaradó 57, 60, illetőleg 65⁵⁰/₁₀₀-on kell megosztoznia. Csak természetes, hogy ilyen körülmények közt a gyakorlati és ügyességi tárgyakra alig jut idő; a VI. osztályban rajzra és testnevelésre 2—2 óra, a VII-ben már csupán az utóbbira jut kettő, a VIII-ban egyikre sem. Az egészségtanra a VII. osztályban az elméleti tárgyak közt vettek fel 1, mond egy heti órát; neveléstanra és lélektanra, a háztartási és gazdaság ismeretekről nem is szólva, az egész gymnasiumi tanfolyamon végig még ennyi sem jutott.

A leányközéppiskola egységes szervezetének leggyöngyösebb része még is csak a felsőleányiskolai tagozat, amelyet a reform egy évfolyammal megtold s hozzá egy további nevelőnőképző osztály kapcsolódik. Kétségtelen, hogy a felsőleányiskola, amely pedig hosszú időn át a művelt magyar középosztály iskolája volt, évek óta haldoklófélben van, de kétségtelen az is, hogy haldoklását az efféle mesterséges

eszközökkel megállítani aligha lehet. Számolnunk kell azzal a körülménnyel, hogy a mind kedvezőtlenebbekké váló gazdasági és socialis viszonyok kényszerúsége ma már minden iskolától qualificatiót vár, amit pedig a felsőleányiskola már eleve kitűzött céljánál és hivatásánál fogva sem adhat meg. A felsőleányiskolai tagozat évfolyamai tehát a közel jövőben még inkább el fognak néptelenedni s ezt a folyamatot a contemplált nevelőnőképző osztály annál kevésbé akadályozhatja meg, mert ennek elvégzése még négyévi tanulmányt jelent az alsó tagozat befejezése után, ennyi idő alatt pedig magasabbrendű és értékesebb qualificatiót (pl. tanítónőt) is lehet szerezni és bármennyire sajnálatos is magasabb pedagógiai és etikai szempontból, hogy a nevelőnői állásokat — különösen a családban — nem mindig művelt, a főképpen nem lélekben művelt nők tölthetik be; mégis a nevelőnők átlagos társadalmi helyzete aligha kecsegtethet annyira bárkit is, hogy pusztán idealismusból egyéb, sokkalta kedvezőbb lehetőségek helyett éppen ezt válaszsza.

A leányközépiszkola felsőleányiskolai tagozatánál valamivel szerencsésebb megoldásnak látszik a felsőkereskedelmi leányiskolai tagozat szervezete; bár nem egészen bizonyos, hogy — egyelőre legalább — a siker reményével felvehesse a versenyt akár az egyéves női kereskedelmi tanfolyamokkal, akár a sokkalta szakszerűbben megszervezett önálló felsőkereskedelmi leányiskolákkal, amelyek különállását a leányközépiszkolák új szervezete — elég helytelenül — továbbra is megengedi. Valószínű ugyanis, hogy az önálló felsőkereskedelmi leányiskolák, amelyekbe a polgári iskola IV. osztályából minden felvételi vizsgálat nélkül lehet átlépni, további fejlődés előtt állnak, míg a leányközépiszkola felsőkereskedelmi leányiskolai tagozata aligha fog megfelelő mértékben benépesülni, mert az alsó tagozat növendékei túlnyomóan a gymnáziumi tagozat felé gravitálnak, viszont a polgári iskolából jövőket a különbözőzeti vizsgálat fogja távoltartani.

Összefoglalva az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a leányközépiszkolai reform, bár némi haladást jelent a fejlődés útján, a maga egészében még sem váltotta valóra azokat a reményéseket, amelyekkel feléje tekintettünk. Egyrészt hiányzik belőle a progressiv szellem és a megértő socialis érzék, másrészt nem biztosítja egész iskolarendszerünknek közoktatásunk minden terrenumára kiterjedő és oly régóta várt egyeséges conceptióját.

Kiss Ödön.

Politika.

Az amerikai békepropaganda.

Car negie Endowment for International Peace Year Book for 1911, 1912, 1913—14, 1915. New-York 1912—16.)

1. A békepropaganda eszközei közül az utópiák felállítása, békeegyesületek és nemzetközi társulatok, congressusok és uniók szervezése, ad hoc esetekben megalkotott döntő-bírószágok voltak ismertebbek, míg Carnegie András amerikai milliárdos 1910. dec. 14. dikén a Carnegie Békealapot (Carnegie Peace Fond) 10 millió dollárral meg nem alkotta, »hogy a nemzetközi háborúnak, civilisationkon a legszennyesebb folt-nak eltörlését siettségéék«.

A Carnegie Béke-Alap meghatalmazottjai (21 trustee) — köztük Root Elihu, 1905—8. az Egyesült Államok nagynevű államtitkára — egységes testületként jegyeztette be magát és második összejövetelükön, 1911. márcz. 9-dikén Carnegie Endowment for International Peace név alatt alkották meg szervezeti szabályaikat. Az egyesület forma szerint megalakulva, még aznap hét tagú végrehajtó bizottságot küldött ki, melynek elnökévé Root Elihut, titkárává pedig, kire a feladatok egész tömegének intézése várt, Scott B. Jakobot választották.

A végrehajtó bizottság május 8-diki első ülésén három szakosztályt (division) alakított: I. nemzetközi érintkezés és nevelés, II. gazdaságtudomány és történelem, III. nemzetközi jog; június 13-dikán pedig Washingtonban a Fehér Házzal szemben a Bureau of American Republics épületét szerezte meg. Az egyesület központi vezetése és működésének irányítása Root Elihu és az elnöklete alatt álló végrehajtó bizottság kezébe került, mely az egyes szakosztályok programját a következőkben állapította meg: *a)* amerikai, *b)* európai békeegyesületek; *c)* a béke ügyével foglalkozó szemlék; *d)* a nemzetközi látogatások támogatása; *e)* fordítások; *f)* kiadványok; *g)* nemzetközi események krónikája; *h)* a nemzetközi viszonylatok és a békepropaganda évkönyve az 1765-ben alapított British Annual Register mintájára.

Az igazgatás költségei 1911-ben 28'8, 1912-ben 38, 1913-ban 51, 1914-ben 50 ezer dollárra rúgtak.

2. A végrehajtó bizottság 1911. jun. 13-diki ülése a nemzetközi érintkezés és nevelés szakosztályának programját a következőkben foglalta össze: *a)* egy párisi, *b)* esetleg egy londoni titkári hivatal felállítása; *c)* szemlék támogatása;

d) az Egyesült Államok és Latin Amerika; e) az Egyesült Államok és Japán értelmiségének kapcsolatba hozása csere-professorok és képviselők látogatása által; f) nemzetközi látogatások előmozdítása; g) az Amerikai Béke-Társaság (American Peace-Society) támogatása.

Butler M. Miklós osztályigazgató aug. 1–2. Párisban folytatott tárgyalásokat, melyek eredményeként európai tanácsot (Advisory Council) szervezett, melynek hivatása pusztán tanácsadásra szorítkozott; első ülését 1912. máj. 27--29. Párisban tartotta meg, mikor 9 tagú végrehajtó bizottságot küldött ki, az utolsót 1914. októberben Párisban, természetesen a központi hatalmak delegátusainak részvétele nélkül. Az Advisory Council elnöke a francia d'Estourelles de Constant Pál báró volt.

3. Butler M. Miklós osztályigazgató 1911. aug. 1—2. berni tanácskozásainak eredményeként Párisban külön európai titkári hivatalt szerveztek, melynek egyes országokban pedig levelezők útján igyekeztek a békepropagandát fejleszteni és a békemozgalom eseményeit számon tartani.

A titkári hivatal munkásságát a következőkben foglalhatjuk össze:

I. Az Advisory Council és a párisi titkári hivatal az európai békepropaganda eszközei közül első sorban az 1891-ben alapított Bureau International Permanent de la Paix intézményét igyekezett megerősíteni, melynek székhelye Bernben volt, igazgatója, La Fontaine Henrik belga egyetemi tanár azonban Bruxellesben lakott. A szakosztály a berni hivatalt az angol-francia propaganda érdekében Bruxellesbe óhajtotta áthelyezni, de maga a hivatal 1911. szept. 26-dikán az áthelyezés ellen foglalt állást, hogy Godat Albert berni közoktatásügyi minister, a hivatal titkára hivatásának megfelelőhessen.

A hivatal vagyonát eredetileg 25.000 frank hagyaték alkotta, melyhez Schweiz és Svédország egyenkint 1.000, Dánia és Norvégia egyenkint 850 frank évi segélyt adtak. Az 1910-diki Nobel-díj 193.000 frankkal, a CEJP évi 24.000 dollárral lehetővé tették, hogy az intézet Bernben házat vegyen és szerény kétheti közleményeit 1912. újévben a három nyelvű és 20.000 példányban megjelenő Le Mouvement Pacifiste, Die Friedensbewegung, The Peace Movement szemlévé változtassa át. Az egyesület 1914-ben már 108.000 frankos bevételt mutatott ki.

II. Hasonlóan fellendült La Fontaine professor alapítása, a bruxellesi Bureau International de la Paix (alap. 1907), mely a belga kormány támogatása mellett az Anuaire de la vie internationale vaskos köteteit adta ki, és a nemzetközi egyesületek világcongressusát (Congrès Mondial des Associa-

tions Internationales), melyen 1910-ben 137, 1913-ban 169 egyesület képviseltette magát, létrehozta, Bruxellesben pedig nemzetközi muzeum alapját vetette meg, mely 75.000 könyvvel, 11 millió bibliographiai címmel, 300.000 lexikon-czím-szóval és czikkkel rendelkezett.

III. Az Union Interparlementaire bruxellesi vezetősége, melynek élén 1912-ig Beernaert Ágoston volt belga miniszterelnök, 1913 óta Weardale lord állott, 2.500 dollár évi segélyt kapott. Az Unio a háború kitörésekor Christiániába költözött, de vagyona Bruxellesben maradt.

IV. Az 1912-ben Londonban, Garton Richard, Ester lord, Balfour és Norman Angell vezetése alatt, a nemzetközi politika kérdéseinek intensívebb tanulmányozása végett évi 3.000 font jövedelemmel megalkotott Garton Foundation nem igényelt évi segélyt.

V. A londoni International Arbitration League 1.000 dollár évi segélyt kapott.

VI. A londoni National Peace Council (alap. 1905) évi segélyt nyert.

VII. Az európai békesajtó szervei közül évi segélyt nyertek: Die Friedenswarte (Fried Alfréd, Bécs, 1898) évi 6.000 dollárt; La paix par le droit (Richet, Paris 1890) évi 1.350 dollárt; a londoni The Arbitrator (1896) és Concord (1883) egyenkint évi 250 dollárt.

VIII. A d'Estourelles bárótól 1905-ben Párisban megalapított Conciliation internationale 1912-ben 57.500 dollárt kapott, angol ága, a World Friendship Society, német ága, a frankfurti Verband für internationale Verständigung és amerikai ága az American Association for International Conciliation szintén kaptak segélyt, utóbbi 1913-ban 61.300. 1914-ben 85.650 dollárt.

IX. A szakosztály különvállalatai: 1. a párisi titkári hivatal Haldane lord 1911. aug. 3-diki beszédét (England and Germany, a study of national characteristics) németre fordította és 250.000 példányban osztotta szét; 2. 1912-ben Norman Angell: The great illusion című könyvét fordíttatta le, melynek német kiadásából 11, a francziából 23, az olaszból 15, a spanyolból 10, összesen közel 60.000 példány kelt el; 3. az 1914-diki gardi angol-amerikai béke százéves emlékének megünneplésére 1913-ban 5, 1914-ben 10.000 dollárt költöttek, de az ünnepet csak Amerikában, 1915. jan. 8–10. New Orleansban tartották meg; 4. a Corda Fratres nemzetközi diákszövetség 1913-ban 3.000 dollárt kapott; 5. a szakosztály 1913-ban bizottságot küldött ki a balkánháborúk okainak és következményeinek tanulmányozása végett, de csak a francia Godart, az angol Brailsford, az orosz Miljukov és az amerikai Dutton utazták be Szerbiát, Görögországot és Bulgáriát, 1914.

májusban Párisban és Washingtonban közzétett jelentésük pedig a közvéleményt európaszerte megosztotta, bár a jelentés elkészítése és kiadása 10.000 dollárba került.

4. Kiválóan az amerikai békepropaganda céljait szolgálták: 1) az American Peace Society anyagi támogatása 1911-ben 6, 1912-ben 15·5, 1913-ban 31 és 1914-ben 31 ezer dollárral; 2) az American Association for International Conciliation támogatása 1911-ben 26, 1912-ben 26, 1913-ban 56 és 1914-ben 34·7 ezer dollárral; 3) a New-York Peace Society támogatása 1911-ben 6, később évi 1 ezer dollárral; 4) az angol-amerikai kapcsolat megerősítése végett a szakosztály 1913. március 15-dikén a Panama Csatorna díjtételeinek eltörlése mellett hozott határozatot (közölve III. 79—82 1), melyet 7469 dollár költségen 1·2 millió példányban osztottak szét.

Támogatásban részesítette a szakosztály Hymans, Sodeleer, Vandervelde és Wiart belga ministereknek és Lichterwelde belga követségi titkárnak az európai háború kitörése után tett amerikai körútját is.

A délamerikai és keletázsiai actio, melyet Root Elihu elnök, az 1916-diki riói Pan American Conference elnöke, a buenosairesi és limai egyetemek tiszteletbeli doktora már a végrehajtó bizottság 1911. január 13-diki ülésén a Carnegie Endowment egyik feladatául jelölt ki, talán a legszélesebb mederben folyt munkája maradt a szakosztálynak, mely a panamerikai mozgalom kereteibe illeszkedett. Hogy a latin államokat az Egyesült-Államokkal szorosabb kapcsolatba hozza, Butler M. Miklós osztályigazgató az 1910-diki buerosairesi Pan American Conference határozata és a Carnegie Endowment végrehajtó bizottságának 1911. január 13-diki megbízása alapján már június 16-dikán az amerikai latin államok washingtoni diplomáciai képviselői elé terjesztette kidolgozott tervzetét, mely a Carnegie Endowment költségén 2 latin és 2 északamerikai tudós kiküldését, délen és északon 5—5, egyenkint ezer dolláros ösztöndíj szervezését javasolta. A latin-amerikai actio költségeire már 1912-ben 20 ezer dollárt állítottak be.

A végrehajtó bizottság 1911. október 26-dikán felkérta az osztályigazgatót, hogy a csereviszonylat megvalósítás-iránt lépéseket tegyen, és Butler M. Miklós nyomban össze-köttetésbe lépett a latin államok washingtoni követeivel, decze 18-dikán pedig Drago Luis volt argentinai külügyministert hívta meg előadások tartása végett, ki akadályozva lévén, az 1912-re tervezett látogatás elmaradt és csak 1913-ban sikerült Bacon Róbertnek, az Egyesült Államok volt államtitkárának és párisi nagykövetének útra kelnie, ki Rióban, Buenos Airesben, Santiagóban és Limában a párisi Conciliation Inter-

nationale és az American Society for International Law részére helyi egyesületeket alapított, látogatása után pedig az American Association for International Conciliation alkotta meg Pan American Divisionját, mely 1914-ben 12 észak-amerikai professort küldött Délamerikába, mit a Carnegie Endowment 3 ezer dollárral támogatott.

Még inkább az amerikai politika kereteibe vágott az amerikai-japán kapcsolat fejlesztése, mit a végrehajtó bizottság szintén 1911. január 11-diki ülésén határozott el és Butler osztályigazgató már jun. 23-dikán a washingtoni japán nagykövet elé terjesztette az amerikai japán professorcsere tervezetét. Októberben már meg is érkezett Nitobe Irazo, a Carnegie Endowment pedig 1911-re és 1912-re egyenként 12 ezer dollárt állított be a keletázsiai program végrehajtására és 5 ezret a professorcsere költségeire, mely összeg 1912-ban 7.500, illetőleg 9.000 dollárra emelkedett. Keresztül vitték, hogy a kínai köztársasági kormány mellé tanácsadóként egy északamerikai közjog-professor oszttassék be, miáltal Eliot küldetését az amerikai politika javára értékesítették. 1914. nyarán Airey amerikai képviselő utazott Japánba, de a háború kitérése az aciónak véget vetett.

5. A gazdaságtudományi és történelmi szakosztály előzetes programját szintén Root Elihu állapította meg, mikor Európa nemzetgazdáit és publicistáit 1911. máj. 20-ikán Bernbe hívta, kik Clark B. János osztályigazgató elnöklete alatt aug. 2–14. össze is ültek és kiket a szakosztály kész programmal látott el. A conferentia négy albizottságra oszlott és részletes munkaprogramjának [I. 90–98. l.] nagy vonásai a következők voltak: I. A háborúk gazdasági és történelmi okai és következményei. II. Fegyverkezés békeidőben. Szárazföldi és tengeri katonai intézmények. A modern fegyverkezés elmélete, gyakorlata és története. III. A nemzetközi élet egységesítő befolyásai.

A berni conferentia költségeire 1911-ben 10 ezer dollárt, a tervbe vett kutatások költségeire pedig 51 ezer dollárt irányoztak elő és így indult meg a legszélesebb alapokon a kutatás, melyet Európában a berni conferentia bizottsága, Keletázsiaián Sahatani báró, Amerikára nézve Reinsch Pál madisoni és Kinley Dávid chicagói egyetemi tanárok vezetésével a tudósok egész sora vállalt el és a világháború kitérésekor már 54 munka volt előkészületben.

Az európai conferentiát 1914. aug. 5-re Luzernbe hívták össze, de csak a hollandi Greven, az amerikai Rensch és a japán Matsouha és Ogava egyetemi tanárok jelentek meg, kik pénzügyi nehézségekkel küzdve már két ülés után felhagytak a tanácskozással. A két ülésen azonban jelentékenyen kibővítették a kutatás körét.

6. A harmadik a nemzetközi jogi szakosztály a nemzetközi jog fejlesztését tűzte célul. A szakosztály 1911. máj. 8-dikán alakult meg és igazgatója, Scott B. Jakab a részletes programot részint a világ legjobb nevű nemzetközi jogásainak javaslatai alapján, részint az 1873-ban megalakult és Christianiában összeülni készülő Nemzetközi Jogi Intézet munkálkodásához fordulva igyekezett megalkotni. 1911. aug. 12-dikén körlevélben fordult a nemzetközi jogtudomány ismertebb nevű képviselőihez, és a beérkezett válaszokból a következő programot állította össze: 1) a nemzetközi jog codificatiója, 2) nemzetközi jogi monographiák kiadása, 3) nemzetközi jogi bibliographia összeállítása, 4) Hágában egy nemzetközi jogi főiskola alapítása.

A végrehajtó bizottság okt. 26-diki ülésében az osztályigazgatót felhatalmazta, hogy a Nemzetközi Jogi Intézetet a szakosztály tanácsadó testületének hívja meg, mit az Intézet állandó bizottsága 1912. márczius 4-dikén, az Intézet christiániai ülése aug. 24–31. szintén elfogadtak, a Carnegie Endowment pedig az Intézet részére jul. 5-dikén évi 20 ezer dollár segélyt szavazott meg.

A christiániai ülés a belga Rolin Alberick elnöklete alatt 10 tagú szakbizottságot küldött ki, mely aug. 28-dikán megtartott értekezleten a következőkben állapodott meg: 1) a nemzetközi szerződések összegyűjtése és kiadása, 2) egy hágai nemzetközi akadémia szervezése, 3) nemzetközi jogi professorok cseréje, 4) nemzetközi jogi munkák fordítása és kiadása, 5) nemzetközi jogi szemlék támogatása, 6) nemzetközi jogi tanszékek alapítása, 7) a döntőbiróság történetének tudományos előkészítése, 8) nemzetközi jogi bibliographia megalkotása. A bizottság 1913. aug. 1–3. Oxfordban ült össze, hol szabályzatait dolgozta ki, 1914. szept. 19-re Münchenbe összehívott értekezletét azonban már nem tarthatta meg.

Az egyes munkálatokat illetőleg: 1) A nemzetközi szerződések kiadását már 1911. márcz. 9-dikén Root Elihu hangsúlyozta, okt. 20-dikán pedig a végrehajtó bizottság 1794-ig és 1794–1910. terjedő korszakokra osztva határozta el összegyűjtésüket. 2) A hágai akadémiát a végrehajtó bizottság 1911. okt. 26 diki ülésében vette pártfogásába és részére decz. 14-dikén 40 ezer dollárt szavazott meg. A christiániai ülés bizottsága ide vonatkozólag 1912. szept. 2-diki ülésében részletes tervet dolgozott ki, melyet a szept. 11–12. értekezlet is magáévá tett. Az akadémia szabályait 1914. jan. 27-dikén a hollandi kormány megerősítette ugyan (közölve II. 102–9. 1.), de az intézetnek októberre tervezett megnyitását a háború következtében elhalasztották. 3) Az I. és II. hágai conferentia (1899. és 1907.) összes okmányainak összegyűjtése és kiadása. 4) A III. hágai békeconferentia előkészítését Root Elihu

indította meg, ki 1913. decz. 10-diki levelében Bryan államtitkárt a kérdés felvetésére kérte meg (közölve III. 122—23. l.). Bryan 1914. jan. 31-dikén Washingtonból szét is küldötte utasítását az Unió külföldi képviselőihez (közölve IV. 134. l.). 5) A hágai állandó döntőbírótság határozatainak közzététele. 6) Az Unió semlegességi törvényeinek összegyűjtése. 7) Nemzetközi jogi csereprofessorok intézménye. 8) A nemzetközi jog tanításának rendszerbe hozása az Unió összes főiskoláin, mit az 1914. ápr. 25-dikén megalkotott szabályzattal (közölve IV. 108—13 l.) el is érték. 9) Nemzetközi jogi könyvtár megindítását a végrehajtó bizottság 1913. decz. 20-diki ülése határozta el és Párisban meg is indult a Bibliothéque internationale du droit des gens című vállalat. 10) Nemzetközi kézikönyvek kiadása. 11) Nemzetközi jogi klasszikusok kiadása. 12. Egy spanyol nemzetközi jogi kézikönyv megírásával Hontoria G. Manuel spanyol külügyministeri tisztviselőt bízták meg. 13) Nemzetközi jogi munkák angolra fordítása, Nemzetközi jogi munkák támogatása, 15) Nemzetközi jogi folyóiratok támogatása, és pedig: *Revue de droit international et de législation comparée* (Bruxelles, alap. 1869) évi 5, majd 1 ezer dollárral; *Revue générale de droit international public* (Paris, alap. 1893) évi 1.500 dollárral; *Rivista de diritto internazionale* (Róma, alap. 1906) évi 320 dollárral; *Revue de droit international* (Tokyo, alap. 1902) évi 1.300 dollárral Alvarez Sándor chilei külügyministeri tisztviselő 1911. nyarán egy amerikai nemzetközi jogi intézet alapítását hozta tervbe, mely a Washingtonban megtartott 1911. nyári értekezlet után, a riói júliusi amerikai jogászgyűlés eredményeként 1912. okt. 12-dikén létre is jött. Az új alakulás egyesült Amerika valamennyi államát magában foglalta és az európai háború kitörésekor az összes amerikai államokat szoros egységben mutatta meg. Az egyesület az *American Journal of International Law* szemlét választotta közlönyévé (New-York, alap. 1907), melynek évi 8.500 dollár költséggel *Rivista Americana de derecho internacional* cím alatt az amerikai latin közvélemény megnyerése végett spanyol kiadását is megindította. 17) Nemzetközi jogi bibliographia. 18) A nemzetközi döntőbírótság története.

A Carnegie Endowment for International Peace nagy alapjai tehát eddig nem igazán a béke ügyének, hanem első sorban az amerikai világpolitikának állottak rendelkezésére, és a latin-amerikai és keletázsiai közvélemény megnyerésére, az 1911-diki amerikai-angol és amerikai-francia döntőbírórsági szerződések elfogadtatására nyújtottak támogatást, egyrészt az 1911-diki angol-japán szövetségi szerződésnek az Unióra való kiterjesztését, az amerikai-japán ellentét tompítását szorgalmazták, másrészt pedig az entente cordiale

francia felével vonták az Uniót szorosabb kapcsolatba, mely kapcsolatot az európai háború kitörésekor francia és belga küldöttségek amerikai utazásai gyümölcsöztettek.

Horváth Jenő.

Gazdaságpolitikai pártok fejlődése.

(*Szirles Artur*: Adatok a politikai pártok lélektanához. A Táltos kiadása Budapest, 1917.)

Az első fejezetben a pártkérdés irodalmának ismertetését találjuk, mely irodalmat a parlamentarismus külső képének két igen jelentős fejlődési tünete hívta életre: a pártoknak a masinismusig fajult uralma a democratia államaiban — s a gazdasági szervezeteknek mind hatalmasabb befolyása különösen Németországban. Ennek megfelelően a pártkérdés háború előtti külföldi irodalma, mely így főleg amerikai, angol és német munkából állott, egyrészt a kétpártrendszer bírálólatába mélyed, a modern democratiák pártmasinismusában rejlő veszedelem által hajtva, másrészt — idetartoznak a német munkák — a német nagy gazdasági szervezetek egyre növekvő politikai befolyásának hatása alatt áll. A háború kitörése természetesen megfosztotta ezt a kérdést is az érdeklődés hajtóerejétől, de a háború okozta nagy eltolódások és a nyomukban járó elégedetlenség ismét a jövő társadalmi és politikai problémái felé terelték a figyelmet és így nyert a pártkérdés is ismét actualitásban.

A második fejezetben — bevezetésképpen — a kétpártrendszer probléma-anyagának ismertetését és így elsősorban Angliára nézve annak kimutatását találjuk, »hogy a két hatalmas *formai* pártnak az alkotmányba beépített szervezete az alaki része, a hatalmas erejű angol közvélemény pedig az anyagi része annak a modern épületnek, melyet a parlamentarismus formáiban élő angol democratiának nevezünk.« Az angol konzervatív és liberális párt csak formai pártok, csatornák a közvélemény, közakarát politikai érvényesítésére, egyben pedig az angol kormányzati gépezet szerves alkatrészei és így, szervei az alkotmánynak is. — Már egészen más a helyzet az Északamerika Egyesült-Államokban, ahol a kétpártrendszer az Angliára nézve kimutatott különleges feltételek hiányában egyáltalában nem vált be, hanem a nép akaratát meg-

hamisító és uralmát kijátszó romlott masinizmusig fajult. — Európa continentalis államaiban meg éppen nem sikerültek az angol parlamentarismus mintájára szabott kétpártrendszerre irányuló törekvések, mert az angol kétpártrendszer tökéletességét a pártok formaisága biztosítja, míg ezzel szemben a continensen a párt lényege a program és így a kétpártrendszer megvalósítása itt a politikai megnyilatkozásra hivatott érdekek sokfélesége folytán alig képzelhető el. A pártprogramok fejlődéséből pedig arra lehet következtetni, hogy a kétpártrendszer felé irányuló törekvéseket a gazdaságpolitikai pártok fejlődése fogja áttörni.

A további fejezetek adják a munka tulajdonképpeni tárgyát: a gazdaságpolitikai pártok fejlődésének, továbbá a parlamentarismus szerkezetének, a közvélemény kialakulásának és a politikai közélet tisztulásának ezzel a fejlődéssel kapcsolatos társadalomlélektani vizsgálatát. A continentalis pártok nagyjából két típusba foglalhatók össze. A román (kiváltképpen a francia) párttípus létalapja egy-egy elmélet: az ilyen ideologikus pártképződések a személyes hiúságok és hatalomváagnak melegágyai. A german párttípusnak már inkább valami homogen gazdasági érdekcsoport áll háttérében, de ez még csak irányát mutatja a fejlődésnek, a nagy gazdaságpolitikai szervezetek egyelőre csak közbenső politikai alakulatok a pártok és választók között, annál is inkább, mert pártjellegüket már csak taktikai okokból is tagadják ma még s nem kormányra, hanem a kormány feletti hatalomra törekzenek. Ilyen és hasonló elmélyedések azt a megállapítást eredményezik, hogy »a termelő országok modern politikai fejlődésének természetes útja, hogy a régi ideologikus alapon épült, programjuk általánosságában ma már egyáltalában ki nem elégitő pártkeretek teljesen felbomoljanak és helyet engedjenek a népesség gazdasági életének, foglalkozásbeli tagozódásának, megélhetési és boldogulási problémáinak megfelelő új politikai alakulásoknak«.

Ugyanez az eredmény a pártalakulás és programkészítés eddigi módszereinek vizsgálata alapján, mert »annak ellenére, hogy minden egyes párt zászlóbontáskor, sőt programjában azután azt is hirdeti, hogy az ő révén minden érdekréteg gazdasági és culturalis kívánalmait egyaránt kielégítheti, a pártok parlamenti működése során a helyzet mégis odafejlődik, hogy e pártok az ország legjobban szervezett és rendszerint egyben leggazdagabb érdekrétegének, esetleg érdekrétegeinek pártjaivá lesznek, míg a többi érdekrétegek, melyek kívánalmai az eredeti pártprogramba pedig szintén felvételtek, érdekeik kielégítését, követelményeik megvalósítását az illető pártokban és azok parlamenti működésében meg nem találják.« A politikai csalódásnak ez a folyamata új és új

pártok keletkezéséhez vezet, ami az érdekek szerinti differenciálódás elsődleges tünete, de az alakulás és programkészítés régi hibáitól ezek az új pártok sem mentesek. Így új családok is elkerülhetetlenek, a differenciálódás tovább folyik és a hatás mindenekelőtt az, hogy úgy az eddigi pártok, mint ennek folytán az eddigi parlamentek kénytelenek az eddigelő érvényesült leghatalmasabb érdekeltségektől különböző társadalmi rétegek érdekeinek is valóban több figyelmet szentelni és már a hatalom megtartására irányuló erőlködés is socialis törvényhozást eredményezett. További jótékony hatása ezen új pártalakulásoknak abban nyilvánul, hogy azokban mégis csak főleg egyes új polgári rétegek nyerne politikai elhelyezkedést. Az új pártok pedig mindinkább egy-egy érdekétegg gazdaságpolitikai pártjaivá lesznek, még pedig hármaskörből. »Az egyik ok az, hogy a homogen érdekek szerint való gazdaságpolitikai szervezkedés folytán a politikai pártokba a különböző érdekétegek gazdasági problémái nyomulnak; a másik az a pártlélektani tanulság, hogy egymással ütközésbe kerülhető lényeges gazdasági érdekek egyazon párt keretén belül kellő képviselőre nem lelhetnek; a harmadik ok pedig az, hogy a gazdaságilag szervezkedett rétegekben a politikai szervezkedés mind nyiltabbá lesz.« Ezen megfontolásokkal kapcsolatban ideirányuló gyakorlati reformjavaslatokat is bemutat a szerző, így a német JELLINEK GYÖRGY-ét, ugyszintén KLEIN FERENCZ-ét, aki az osztrák parlamenti chaosból mutatja a kivezető utat gazdaságpolitikai pártok fejlődésén át.

És a gazdaságpolitikai pártok nagy mértékben hozzá fognak járulni a közvélemény, köztudat és közakarat kialakulásához, ami a modern demokracia létkérdése. De szükség van az egyesületek ügyének reformjára és az állampolgárok megfelelő nevelésére, nehogy »a vezetők a valóban közös együttműködésre neveltek szervezeteiben a tömeget önkényesen vezető vagy terrorizáló személyek lehessenek, hanem csupán a helyi és országos szervezetekben öntudatosan munkálkodó, szervezett polgárok higgadtan kiforrott közakaratanak csupán pontos és lelkes végrehajtói.« Az országosan fejlődő, tudatos közvélemény és közakarat kialakulásának a gazdaságpolitikai pártok társadalmában további igen fontos kelléke, hogy az ország értelmiségi foglalkozású, socialisan érző, administratív osztályközi elemei szervező hivatásukat kellőleg felismerjék és — a gazdaságpolitikai szervezetekben kellőleg szétszórva — a gazdaságpolitikát a kulturpolitika színvonalára emeljék. A sajtó hivatása pedig a társadalmi együttműködésre nevelés és a közvélemény kialakulása eszközeinek minden egyes ember éber figyelmében és képzettségében élő lelkiismeretes ellenőrzése. — A gazdaságpolitikai pártok, ezeknek alkalmi pártszövetségei és a szakparlamentarismus, mint

ezek folyamánya, a politikai közélet tisztulásához fognak vezetni. »A világháború véres ködjét lassan biztató sugarak oszlatják el: a közvélemény kormányzati rendszerének (— a népek önrendelkezési jogának —) alkotmány szervezeti problémái az egész világ közös kérdéseivé válnak. Az emberi együttműködés formái tökéletesedésének útja végtelen.«

Igy a szerző.

A referens pedig, ki más eszmékért rajong és kinek a mindenem felülemelkedő osztályharcz ideológiája kissé idegen-szerű, zavarban van ennyi ambitio, ennyi lelkesedés láttára. Nem tagadhatja azonban, hogy igen érdekes olvasmány e könyv, igaz meglátásokból burjánzott elképzelésekkel és új szempontokkal tele. De tele abstractiókkal is és a határozott utakat mutató concretumok meggyőző ereje híján. Vagy csak osztályharcz dül szerte e világon és csak gazdasági érdekek állanak gazdasági érdekekkel szemben? Közös tradicionális, faji és más összefogó érdekeket egyáltalában nem lát a szerző? Pedig sokkal erőteljesebbek az ilyen »ideologikus« kapcsolatok, semhogy a társadalmi fejlődés számvetését nélkülük lehetne megcsinálni. És miért is hagynók figyelmen kívül őket?

Viszont tagadhatatlan, hogy a gazdasági érdekeknek is érvényesülniök kell az ideologikus pártkeretekben, mely szempontból a mai constellatiók nem elégíthetnek ki. De azt hisszük, hogy ezt a fejlődés (alulról fölfelé) úgylis helyesbíteni fogja, ha mindjárt nem is az osztályharcz és gazdasági érdekek szerint való separatio dogmáiból merít.

És még egyet. Homogén, consolidált, a gazdasági fejlődés magasabb fokán álló nemzeti államokban talán, sőt bizonyára érettebb a talaj hasonló megfontolásokra. De mi építsük ki előbb nemzeti államunkat, ehhez az összes erőkre szükség van. Azután majd csak eltalálunk valahogyan a helyes úthoz és a keresésnél SZIRTES könyve bizonyára igen jó szolgálatot fog tenni.

Boross Géza Gyula.

Közgazdaság.

Liefmann pénzelmélete.

(Robert Liefmann: Geld und Gold. Ökonomische Theorie des Geldes. Stuttgart und Berlin, Deutsche Verlagsanstalt 1916.)

1. Alig találunk közgazdasági írókat, aki nagyobb önérzettel tárná elő gondolatmenetét, mint Liefmann. Feladatául nem

kisebb czélt tűzött ki, mint a gazdaságtan egész elméletének új és helyesebb alapokra fektetését. Egységes, összefüggő rendszert akar adni — úgymond — új pszichikai alapon¹⁾ az eddigi materialistikus theóriákkal szemben. De szembe helyezkedik az u. n. sociológiai, illetve jogsociológiai újabb irányokkal is.

A Geld und Gold tisztán theoretikus dolgozat, mely azonban végeredményében nagyon is gyakorlati czélt követ,²⁾ mert a német közgazdasági élet megtakaríthatná — úgymond — azt a körülbelül három milliárdnyi márkát, melyet pénzrendszerébe fektetett.

A pénz cseregazdasági funkcióját főleg abban látja, hogy általános számolási érték és költségegység (Kosteneinheit) gyanánt szerepeljen.³⁾ Ezt a funkciót nem a pénzdarab, hanem a pénzösszeg, illetve annak egyes részei, mint számolási egységek töltik be. Ez a felfogás a nominalistikus pénzelméletek közé tartozik, mely kétségtelenül KNAPP hatása alatt áll. Csakhogy LIEFMANN elutasítja KNAPP-nak a pénz lényegéről való jogi értelmezését, éppenúgy, mint az újabb jogsociológiai (DIEHL) felfogásokat is és az elvont számolási egység pszichológiai szerepével magyarázza a pénz cseregazdasági szerepét, aminthogy a gazdálkodást magát is kizárólag pszichológiai működésnek tartja⁴⁾ és nem materialis-technikainak is, mint az eddigi elmélet.

A pénz mivoltának elméleti megállapításánál kétségtelenül a pénz gazdasági funkciójának helyes értelmezése a legfontosabb feladat. LIEFMANN pénzelméletének bírálatánál is tehát ennek a pontnak a megragadása a fontos, mert innen nyílik kilátás elméletének mélyebben járó megítélésére.

A *jövedelemeloszlás főágai a capitalismus korában* cz. munkámban (Budapest, 1913.) élesen megvontam a különbséget a pénzdarab és pénzösszeg között. A pénz cserefunkcióját szerintem a pénzösszeggel mért fizetési jog teljesíti és nem a materialis pénzdarab, mely nem egyéb ennek a jognak egyik, de nem kizárólagos igazolványánál.⁵⁾ LIEFMANN is megvonja ezt a különbsztetést és azt mondja, hogy maga előtt nem ismert más író, aki pénz alatt mást értett volna, mint reális fizetési eszközt⁶⁾ s ennek folytán pénzelmélete az ő kizárólagos szellemi tulajdona. Azt hisszük, hogy itt túlzásba csap írónk önérzete, mert a pénz csereforgalmi funkciójának meg-

¹⁾ Grundsätze der Volkswirtschaftslehre. Vorwort. XVII.

²⁾ Geld und Gold 7. l.

³⁾ 42 l.

⁴⁾ Lásd: Grundsätze. Dritter Teil, Kapitel II—III.

⁵⁾ Ugyanezt rövidebben kifejtve l. A pénz csereértéke (Budapest, Grill 1917.) c. munkámat.

⁶⁾ 87 l.

ítélésénél többen adtak már immateriális, illetve nominalistikus értelmezést arról a valamiről, amely tulajdonképpen teljesíti a pénz funkcióját.

De menjünk tovább. LIEFMANN szerint nem a pénz, hanem a jövedelem az, amely vásárol, tehát ami a pénz csereforgalmi funkcióját teljesíti.¹⁾ Tulajdonképpen tehát jövedelemmel és nem pénzzel vásárolunk. A legtöbb jövedelem azonban, főleg pedig a nagyobb jövedelmek, nem tisztán pénzből, hanem számolási összegekből állanak. Ha ugyanis azt mondjuk valakiről, hogy sok pénze van, akkor modern viszonyok közt, nem állami fizetési eszközök sokaságára, hanem vagyona-ra gondolunk, Még pedig nem oly módon gondolunk itt a vagyona-ra, mint különféle tárgyi javak összességére, hanem pénzben kifejezett számolási összegre, amelyben egy összegbe foglalunk össze mindent: tárgyi vagyondarabok becslésszerű árait és követeléseket egyaránt.²⁾ A pénz fogalmát ekként többféle értelemben lehet venni. A köznapi gazdasági élet nyelvhasználatá általában 90 esetben 100 közül pénz alatt nem pénzdarabot, hanem pénzbeli számolási egységet ért.³⁾

Tehát a pénzegység vagy számolási egység sokkal, de sokkal nagyobb szerepet játszik a gazdasági életben, mint a pénz — t. i. a materiális értelemben vett pénzdarab — maga. A gazdasági forgalom legtöbb tételét nem *fizetik ki* pénzzel, hanem *elszámolják*. A pénz ekként, mint számolási eszköz, megkülönböztetendő a pénztől, mint kivert ércdarabtól.⁴⁾

LIEFMANN szerint ebben rejlik az oka, hogy az eddigi elméletek pénzdefiniációi, melyek főleg arra törekedtek, hogy a pénz és a pénzhelyettesítő eszközök, illetve a magánforgalmi eszközök közt éles hatást vonjanak, nem sikerültek. Nem sikerülhettek — úgymond — annál fogva, hogy pénz alatt legtöbbször nem érc- vagy papirosfizetési eszközt, hanem elvont számolási egységet, pusztán közös nevezőt értünk. Vagyis a pénzt voltaképpen — ha annak főrendeltetésére gondolunk — dologilag nem is lehet definiálni⁵⁾

2. A pénz »ökonómiai« fogalma tehát a számolási egység LIEFMANN szerint, mely nélkülözhetetlen fogalma a gazdasági elméletnek.⁶⁾ De valamint a pénz csereforgalmi szerepét sohasem ismerhetjük fel, ha csupán a materiális csereeszközt tekintjük pénznek, éppúgy nem ismerhetjük fel azt akkor sem, hogyha csupán az állami, jogi csereeszközöket tartjuk pénznek.⁷⁾

1) 88 l.

2) 89 l.

3) 90 l.

4) U. o.

5) 94 l.

6) 95 l.

7) 95 s. köv. l.

LIEFMANN a maga »nominalistikus« elméletében tehát itt a jogászai értelmezésre súlyt helyezők ellen fordul. Az állam ugyanis nem hozhatja létre azt a körülményt — mondja KNAPP-pal szemben — hogy a pénzből ily elvont számolási egység váljék. A pénz tehát nem a jogrend szülötte¹⁾. A KNAPP-féle állami elméletet (staatliche Theorie des Geldes) visszautasítja, mint teljesen »gazdaságiatlan« (unökonomisch) valamit. A pénznek — ugymond — mint állami intézménynek, már régen csökkenőben van a szerepe. A pénz állami elmélete olyan korban keletkezett már, mikor az állami pénz szerepe rég nem volt az, mint azelőtt²⁾. A pénzügynek mai fejlődése éppen az állam önkénytől való szabadulás irányában tart és a modern forgalom maga teremti meg a maga számára a szükséges forgalmi eszközöket és módokat.³⁾

Anélkül, hogy hosszabban kellene foglalkoznunk LIEFMANN ebbeli érvelésével, úgy rémlik, mintha a szerző nyitott ajtót döngetne itt abból a célból, hogy saját valódi ökonomiainak mondott elméletét a nominalistikus pénzelméletek többi árnyalataival szemben, melyek hatása alatt keletkezett, minél eredetibbnek tüntesse fel. Hiába emeli ki ugyanis azt a körülményt, hogy az állami pénz szerepe háttérbe szorul az elszámolások stb. mögött, azt a tényt elvitatni nem lehet, hogy éppen ezek az elszámolással, magáncsere eszközökkel való fizetések is *jogi* tények. Igaz ugyan, hogy a modern pénzforgalom alakulásában a forgalmi összegek tulnyomó részét nem fizetjük ki ma már állami pénzdarabbal, de másrészt a modern jogrend egyre több és több immaterialis fizetési módot hoz létre. Akár pénzdarabbal, akár elvont számolási egységekkel történik tehát a fizetések orozslánrésze, mindkét esetben a mindenkori jogrend az, mely akár az egyik, akár a másik módot szabályozza és lehetővé teszi. Tehát első sorban mégis a jogrendbeli keretektől — s így az államtól is — függ a pénz funkciójának alakulása. A jogi és gazdasági élet pedig — mint annak kifejtésére törekedtem másutt⁴⁾ — egy és ugyanaz, mely csak téves elméleti kettéválasztással állítható egymással szembe. A vagyoni jogi cselekmények egyúttal gazdaságiak és megfordítva. Modern társadalomban tehát nincsen oly pusztán »ökonomiai« számolási egység, mely egyúttal jogi is ne volna. A pénznek, mint számolási egységnek, a LIEFMANN által is hangoztatott »immaterialis« vagy »nominális« módon való funkcionálása éppen e funkcionális jogi természetében rejlik. A »tartozik« és »követel« fogalmak,

¹⁾ 96. I.

²⁾ 97. I.

³⁾ U. o.

⁴⁾ A jövedelemeloszlás főágai cz. munkám jövedelemeloszlási, tőke- és pénzelméletének éppen ez volt egyik kiindulási alapja.

a pénzben való számolási funkciónak ezek az alapjai, elsősorban vegyes jogi fogalmak és csakis így van értelmük. Szerintünk tehát a gazdaságtannak nemcsak hogy nem kell visszautasítani a jogtudomány által kifejlesztett fogalommegkülönböztetéseket, hanem inkább fel kell használnia a saját céljaira ott, ahol arra alkalom nyílik. Hiszen a pénz — LIEFMANN által annyira hangsúlyozott — számolási értéként való — tehát immateriális — modern functionálási módjait lehetőségeit és kereteit lényegében a kereskedelmi jog és joggyakorlat állapítja meg. A pénzérték kérdésére vonatkozólag LIEFMANN kifogásolja a »pénzérték« és »vásárlóerő« kifejezéseket, mint amelyek nem állják meg a mélyebb bírálatot¹⁾. Minthogy nem a pénzzel, hanem a pénzösszegben, mint számolási egységben kifejezett jövedelemmel vásárlunk voltaképpen LIEFMANN szerint, a pénznek objectív értéke és vásárlóereje nem is lehet.²⁾ A pénzre vonatkozólag úgy az érték, mint a vásárlóerő fogalma csak egyénileg subjectív értelemben vehető. Értéke és vásárlóereje mindenkire nézve más és más a pénznek³⁾, aszerint, amint az emberek különböző erejű szükségleteket egyenlítenek ki, különböző pénzből elszámolt jövedelmeikből.

Az ár és érték fogalmainak összetévesztéséből, illetve a megfelelő árelmélet eddigi hiányából származik — ugymond — az a felfogás, mely azt hiszi, hogy a pénznek objectív értékét ki lehet fejezni⁴⁾. Egyáltalában nincsen oly dolog, melyet tárgyilagosan »értéktárgy«-nak lehetne mondani. Minden dolgot csak subjective értékelünk, még pedig mindenki más és más módon. Így van ez a pénzzel is.⁵⁾

3. A különböző pénzrendszereknek az arany által közvetített összefüggése tekintetében LIEFMANN három kérdést vizsgál, u. m.: *a)* hogyan keletkezik az arany nemzetközi ára, melyet helytelenül neveznek értékének, *b)* a különféle országok aranyvalutái között mi adja meg az összefüggést és végül *c)* hogy az aranyvaluta mellett állandóbb-e a pénzérték.

Az első kérdést illetőleg nem az arany keresletét és kínálatát, mint quantitativ nagyságokat kell az arany árát meghatározó tényezőül vennünk, hanem a határozóhatások kiegyenlítésének gondolata alapján azt a körülményt, hogy minden termelőnek el kell érnie bizonyos minimális hozadékot, vagyis a cseregazdasági hozadékot.⁶⁾ Ezt pedig az aranyvalutás országokban az arany szabad veretésének intézménye

1) L. V., fejezet.

2) 130. l.

3) U. o.

4) 135—6.

5) U. o.

6) 139—40.

biztosítja. Az a körülmény, hogy bizonyos mennyiségű aranyból bárki bizonyos összegű pénzt verethet, megfelelő árat biztosít az arany számára. Az arany termelési költségei nem határozzák meg annak árát, hanem megfordítva, az arany ára mondja meg, hogy mily termelési költségeket lehet befektetni. Az arany után való kereslet pedig — minthogy az arany pénz — egyúttal korlátlan.¹⁾

Az aranyvaluták nemzetközi összefüggése korántsem az arany szabad veretésén, vagy az arany »vásárlóerején« alapul, hanem mindazokon az árukon, követeléseken és adósságokon, amelyek a nemzetközi csere tárgyát teszik. Tehát az egyes pénzrendszerek elvont számolási egységeinek mint a használati javakért adott költségeknek, illetve jövedelemrészeknek az értékelése adja meg a pénz vásárlóerejét és nemzetközi összefüggését egyaránt. Ettől függ, hogy mennyi arany jön be az egyik vagy másik országba a nemzetközi csereforgalomban.²⁾

Minthogy eszerint az arany nem értékmérő és mert az árak a csereforgalomban elvont számolási egységekben fejeződnek ki, éppen nem lehet mondani azt, hogy aranyvaluta mellett a pénzérték állandóbb volna. Az arany korántsem nemzetközi értékmérő. Ily egységes nemzetközi értékmérő egyáltalában nincsen³⁾. Ennélfogva az aranyvaluta helyes szerepe inkább történetileg magyarázható meg, abban t. i., hogy az arany szabad veretése szűk határok közé szorítja az állam pénzalkotó hatalmát.⁴⁾ Vagyis mintegy biztosítékot nyújt az állammal szemben. Normális időkben azonban és mihelyt az állam feladatait e téren felismeri, a nagymennyiségű aranyállomány feleslegessé válik. Egyes diskont- és deviza politikával az aranyvaluta nyújtotta szolgáltatásokat sokkal olcsóbban lehet elérni. Mihelyt a gyakorlatban felismerik ezt a szempontot, a helyzet megérett az arany »detronizálására«.⁵⁾ A pénzpolitika tehát, mely eddig veszedelmes kísérletek területe volt, tudományos elméleti megalapozást kíván, hogy a gyakorlatban a helyes utat követhesse. »Gazdaságtheoriám és pénzelméletem« — mondja LIEFMANN, — »több idevágó probléma megvilágítását nyújthatják«.⁶⁾

Az eszményi pénzrendszer — úgy mond, — ahol a forgalom maga alkotja meg a maga számára a szükséges forgalmi eszközöket és az állam csupán a kicsinyben való forgalom számára szükséges érmék előállítására szorítkozik.⁷⁾

1) 139—40.

2) 159—40.

3) 146—7.

4) 153.

5) 154—5.

6) 155.

7) 157—8.

4. A pénz, az árak és a jövedelem közötti összefüggés megmagyarázása LIEFMANN szerint az egyedüli (!) nagy problémája a gazdasági teoriának.¹⁾

Pénz nincsen ár nélkül. A csereeszköz annak folytán válik pénzzé, hogy árakhoz vezet s ezáltal válik haszon és költségösszehasonlítóvá, költségbeli és általános számolási egységgé. Az ár objektív kifejezője a pénznek, melyet azonban a fogyasztó subjective: jövedelme arányában mérlegel, mint kiadást. Az ár tehát jövedelemhányad.²⁾ Minthogy pedig minden jövedelem árakból származik, a jövedelmek útján az összes árak összefüggésben állanak egymással.³⁾

Vásárlóereje nem a pénznek van, hanem a jövedelemnek,⁴⁾ mert a javakat LIEFMANN szerint nem pénzzel, hanem jövedelemmel vásároljuk. Ezért a kvantitatív elmélet nem a »pénzre«, hanem a magángazdaságok jövedelmeire találó csupán és nem mond többet, mint annyit, hogy minél nagyobb valakinek a jövedelme, annál többet adhat belőle az illető egy bizonyos jószágért.⁵⁾ A pénzmennyiség szaporodása tehát nem közvetlenül automatikusan hat az árak növelésére, hanem csak az egyes magángazdaságok jövedelmein keresztül, akkor t. i. hogyha hirtelen jövedelemszaporodások állanak be,⁶⁾ t. i. ilyenkor adnak meg az emberek rendszerint nagyobb árakat. Ha tehát valamilyen államban a pénzszaaporodás nem jelent egyúttal jövedelemszaporodást is az egyes magángazdaságokra nézve, akkor ennek a pénzszaaporodásnak nincsen is áremelő hatása. Az áremelő hatású pénzszaaporítás az állam jövedelmén keresztül hat és innen terjed tovább a hatásában.⁷⁾ Ennek a szempontnak figyelembevételé után igen fontos a pénzpolitikában is. A nagy bankjegykibocsátás azért és akkor áremelő hatású, ha és mert hirtelen és mesterséges jövedelemszaporodást is jelent. Ellenben nincs áremelő hatása az olyan pénzszaaporításnak, mely a csereforgalom és a termelési hozadékok szaporodásával jár karöltve.⁸⁾ Ezt a szempontot kell a pénzpolitikának nagyon megfontolnia, hogy t. i. csakis a megnövekedett hozadékmennyiségre támaszkodó bankjegykibocsátás veszélytelen.⁹⁾ Ezt, úgymond,

¹⁾ 161.

²⁾ Az árnak ezt a szerepét a jövedelemeloszlásban, illetve az árjövedelem természetét magam is igyekeztem megjelölni. Szerintem árjövedelem a modern capitalistikus jövedelmeknek a csereforgalomban megjelenő első alakja: a bruttó vállalkozói nyereség. (L. A jövedelemeloszlás főágai fej.)

³⁾ 161. 1.

⁴⁾ 163—4.,

⁵⁾ 164.

⁶⁾ 165—8.

⁷⁾ 176.

⁸⁾ 177.

⁹⁾ 178.

be kell látniok az eddigi hamis nyomon járó theoretikusoknak. Ezért mondja LIEFMANN, hogy a szolid áruváltók alapján való bankjegykibocsátás a legkevésbé kifogásolható pénzkibocsátó művelet.¹⁾ Az ilyen pénzkibocsátás felel meg ugyanis leginkább annak a feladatnak, hogy: 1. lehetőleg csupán a csereforgalomban valósággal is keletkezett hozadékokat képviseljen és 2. hogy lehetőleg csak átmeneti jellegű legyen annak folytán, hogy a pénzszaporulat az emelkedő szükséglettel keletkezzék és azután ismét magától leohadjon.²⁾

Ebbeli gondolatmenetében kiemeli továbbá LIEFMANN annak rendkívüli fontosságát, hogy a közönség bizalma minél erősebb legyen az egyszer már meghatározott számolási egységben.³⁾ A bizalom a pénzrendszerek, helyesebben a számolási rendszerek kifogástalan működésének egyik leghatalmasabb pszichológiai szempontokon sarkaló biztosítóka. Hogyha pedig a közönség bizalma egyszer már megszilárdult a maga pénzrendszerében, akkor LIEFMANN teljesen elengedőnek tartja az olyan bankjegyfedezetet, mely szolid áruváltókból áll.⁴⁾ Ennél az álláspontnál nyilatkozik meg ezután LIEFMANN elméletének gyakorlati jellege.

A papírpénz és leszámolásmódok vizsgálatánál kiemeli, hogy mivel a pénznek nincsen általános vételereje, hanem csupán a jövedelmeknek van subjectiv vásárlóerejük, a pénzértéket semmiféle korszakban sem határozhatta meg a pénz anyaga. A papírpénz u. n. »értéke« nem a fedezeten, hanem az összes forgalmi tételek elvont számolási egységén alapul, melyre az illető pénz vonatkozik.⁵⁾ A pénzrendszerben megállapított számolási rendszernek és egységnek zökkenések nélküli functionálása tehát LIEFMANN felfogása szerint a pénzpolitika főcélja. A főszempont itten pedig nem más, mint az, hogy a pénzszaporítások által okozott mesterséges jövedelemfokozások elkerültesse.⁶⁾ Ez a feladat vonatkozik a háborús és háború utáni időkre is.⁷⁾ A nagy jövedelmeket az államnak tehát fokozottan kell a saját céljaira igénybevennie, különösen hadinyereségek erős megadóztatásával,⁸⁾ hogy e jövedelmek áremelő káros hatásukat minél kevésbé gyakorolhassák, mert semmi sem veszedelmesebb, mint a mesterségesen csinált vásárlóerő. Ezért az állam mindenesetre kerülje el saját vásárlóerejének jegykibocsátás útján való mesterséges szaporí-

1) 177. és 181. l.

2) 181. l.

3) 185.

4) 184.

5) 191—2.

6) 214.

7) 215.

8) 218. és 222.

tását.¹⁾ Inkább súlyos adókhöz és kényszerkölcsönökhöz nyuljon, amelyeknek azonban természetszerűleg a jövedelmekből kell kikerülniök.²⁾ A jövedelemből már nem fedezhető és így azonnal nem realizálható egyes vagyონrészek elkobzásából azonban az államnak nem volna haszna.³⁾

Elvként állítja fel, hogy amennyiben az állam az általános számolási egységet nem befolyásolja és a megszokott ár- és jövedelemalakulási rendszert nagy papírpénzkibocsátás okozta mesterséges vásárlóerő-többletekkel nem zavarja meg, a nagy nemesérckészlet és az aranyfedezet óriás költségei is felesleges fényűzéssé válnak.⁴⁾ Legfőbb ideje úgymond, hogy az angol nemzetgazdaságtannak és pénzügyi felfogásnak gondolatvilágától végre megszabaduljunk.⁵⁾ Ma már csak az aranytermelő országok érdeke azt a nézetet fentartani, hogy a jó valutához minél nagyobb aranyfedezet szükséges.⁶⁾ Németországnak azonban nemzeti érdeke — úgymond LIEFMANN — ezt a nézetet lerombolni.⁷⁾ A költséges és magában véve haszontalan aranykészletet legczélszerűbben fontos áruk (nyersanyagok, nikkell, pamut, gyapjú, gabona, réz, platina, ritka földek stb.) beszerzésére kellene felhasználni.⁸⁾

A számolási egységet fedezni nem kell, mert az állam nem is fedezheti a saját becslését.⁹⁾ Minthogy azonban a fedezés téves gondolata makacsul él a közönségben, ezt a szempontot úgy lehetne kielégíteni, hogy — ha már mindenáron fedezetről akarunk gondoskodni — gyorsan értékesíthető hasznos árukat hordjunk össze.¹⁰⁾ Az aranyfedezet megörögzött gondolatát pedig a háború alatt olymódon lehetne kielégíteni, hogy az ékszereket lehetne — legczélszerűbben az állam javára történő lezálogolás útján — fedezetnek lefoglalni a különbeni aranyfedezethez hozzájárulandó többlet gyanánt¹¹⁾ stb. stb.

A háború utáni pénzpolitikának főfeladata az aranyértékelés megrögzött babonáját elosztatni. Az első döntő lépést erre vonatkozólag megadni természetesen az elmélet feladata.¹²⁾ Különben az aranyimádás — úgymond — csak egy kisebb társadalmi réteg sajátága, t. i. a kereskedőké, akik a gazdaság-

1) 219., 221.

2) 221—2.

3) 222.

4) 224.

5) 224.

6) 226—7.

7) 227.

8) 227—228.

9) 225.

10) U. o.

11) 228—9.

12) 231.

tanilag félművelt elemet képviselik s ezért hamis, de elterjedt gazdasági teoriákhoz dogmaként ragaszkodnak.¹⁾

Anglia érdeke, hogy aranyát, — melylyel uralkodik — mindenütt sokra becsüljék. A XX. század az arany detronizálásának lesz a százada, amint a XIX. az ezüsté volt.²⁾

Németország és szövetségeseinek valutája egyelőre az aranydeviza valuta lesz.³⁾ Ennek fentartásához is elegendő egy minimális érckészlet. A nagy aranybeözönlést nemcsak, hogy nem kell kívánni, hanem meg kell akadályozni, mert annyival több más használati javakról kell lemondanunk.⁴⁾

A mai materiális pénzdarábokra épített fizetési rendszer a magángazdasági leszámolásmódok idejében meghaladott állapotnak tűnik fel. Egyelőre azonban az áruváltókra támaszkodó bankjegykibocsátás rendszere, mindenesetre meghagyandó. Fontos dolog azonban, hogy a jegykibocsátás határai szigorúan meg legyenek állapítva.⁵⁾ A háború előtt forgalomban volt aranypénz helyébe a bankjegyeken felül limitált mennyiségű (1—2 milliárdnyi) állami papírpénz is léphetne Németországban, melyet értékes nyersanyagokkal (Reichskriegsschatz) lehetne fedezni.⁶⁾

A pénzrendszerek egymással való összefüggésének és így az aranyproblémának kellő megítélését is csak az eddiginél helyesebb elmélet alapján érhetjük el. Ennek egyik feltétele annak felismerése, hogy az ár sohasem kifejezője valamely értéknek, éppoly kevésbé az aragnál, mint más árunál. A pénzrendszerek tehát az aragnak nem *értékét*, hanem csak *árát* fejezhetik ki, melyet a szabad aranyveretés intézménye tesz a különböző országokban szoros összefüggésűvé.⁷⁾ Meg kell akadályoznunk — úgymond — hogy az angolok és amerikaiak aranyfeleslegeiket jó német kölcsönök ellenében a nyakunkba zudítsák.⁸⁾

A jövő helyes pénzpolitikájának, mely új csapást tör magának, semmiféle gyakorlati ember nem rakhatja le az alapját. Ezt csak a tudomány, a gazdasági elmélet teheti meg.⁹⁾

Ezekben foglalható össze LIEFMANN pénzelmélete.

Balás Károly.

1) 232.

2) 233—4.

3) 233.

4) 235.

5) 235—6.

6) 236.

7) 238.

8) 239.

9) 241.

Franciaország nemzeti vagyona a háború előtt.

(Julius Wolf: Der französische Nationalreichtum vor dem Kriege Finanz- und Volkswirtschaftliche Zeitfragen, 40. Heft. Stuttgart, Ferdinand Encke 1917, 39 old.)

Az a kérdés, hogy az egyes hadviselő államok el fogják-e bírni és miképp fogják letörleszteni a világháború hihetetlen és eleddig elképzelhetetlenül magas költségeit, újból actualissá — egy kis malitáival azt mondhatnám, divatosá — tette a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem kérdésének vizsgálatát. A cikkeknek és tanulmányoknak egész sora igyekszik bebizonyítani, egyrészt, hogy az ellenséges hadviselő államok mily esztelen módon prédálják el a nemzeti vagyont, a háborús kiadások annak már oly nagy százalékát »emésztették fel« a nemzeti jövedelemnek, békeidőben a háborús költségek kamatai oly nagy részét fogják kitenni, hogy abban az esetben, ha tovább folytatják a háborút, teljesen koldusbotra fognak jutni — másrészt pedig »bebizonyítják«, hogy saját nemzetük ezzel szemben mennyivel jobban áll, mennyivel nagyobb terheket viselhet stb.

Szerény nézetem szerint ezek a fejtegetések a legritkább esetben állják meg a bírálatot, a legtöbbször alaposan visszaélnék az olvasók felületes közgazdasági képzettségével és ahelyett, hogy felvilágosítanák azt, még inkább tévútra vezetik és jelszavak hangoztatásánál, propagálásánál egyebet nem végeznek. Sajnos, még olyan közgazdászok is, mint JULIUS WOLF, berlini tanár, hozzájárulnak ezen irányzata megerősítéséhez. Eltekintve attól, hogy a francia nemzeti vagyonról irt kisebb tanulmánya igen erősen kaczkodik azzal a gondolattal, hogy vajjon elbirhat-e a francia nemzet nagyobb hadisarczot és egyáltalában szükséges-e ilyennel a francia nemzet vagyonát sújtani, nem halad-e a francia közgazdaság enélkül is katasztrófa felé: azáltal, hogy ő is abból a téves felfogásból indul ki, hogy a hadikiadások teljes összegükben a nemzeti vagyont csökkentik, csak újabb, még pedig számszerű adatokat nyújt azoknak, akik azokat tudatlanságból, rosszakaratból és az ellenség lekicsinylése céljából helytelenül fel akarják használni. A bevezetésben szó szerint ezt mondja (8. old.): »... Insgesamt wird Frankreich Ende 1917 ein Drittel seines Nationalvermögens (t. i. 100 milliárd frankot) geopfert haben, d. h. eine so grosse *Quote* desselben, wie in dem weitaus kostspieligsten aller Kriege, der vor dem jetzigen geführt worden ist, in dem endlosen, immer neu auflebenden Kriege Englands gegen Frankreich 1793 bis 1815, also in vollen 22 Jahren von England verausgabt worden ist ...

... Frankreich kann denn auch in Wahrheit diesen Krieg *längst nicht mehr tragen*, es zahlt ihn nur zum Schein (und in Scheinen).«

Pedig éppen a szerző által idézett angol példa kell hogy egy kissé óvatosabbá tegyen bennünket azon viszonynyal szemben, ami nemzeti vagyon és hadikiadás között fennáll, egészen eltekintve attól, hogy a nemzeti vagyonkimutatások mindig csak becslésen alapulnak, míg a hadikiadások többé-kevésbé pontosan megállapíthatók. A mű 25. oldalán ugyanis egy kis összeállítást találunk az angol háborús kiadásokról 1688-tól 1815-ig és azt látjuk, hogy — mint fennebb a német idézetben is érintve volt, az 1793/1815. évi angol-francia háborúk Angliának 18.630 millió márka kiadást okoztak, ami az 1800. évre vonatkozólag BECKE szerint 1.750 millió £, azaz 35 milliárd márkányi nemzeti vagyonnak *több mint felét teszi*, az állami adósságok pedig Irország *nélkül* 10.098 milliárd márkával emelték; a nemzeti vagyonnak teljes $\frac{1}{3}$ -a »veszett el« — és Anglia tudvalevőleg még sem ment tönkre, sőt ellenkezőleg, 1815. után rövid négy évtizeddel újból roppant költséges és nagyarányú tevékenységet kezdett kifejteni, különösen Indiában és Keleteurópában, ami mindig újabb és újabb államkölcönök felvételét tette szükségessé, míg azután végeredményben az 1815-ben 17·2 milliárd márkányi államadósság 1912-ben 14·5 milliárdra csökkent — öt-hatszor akkora nemzeti vagyon mellett. Ezzel szemben a sokkal kisebb állami adósságokkal és háborús kiadásokkal küzdő Ausztria — amint szintén ismeretes — a napoleoni háborúk következtében fizetéképtelen lett.

Véleményem szerint két szempont az, amit az idézett munka szem előtt téveszt, amit egyébként az enemű dolgozatok 99⁰/₀-a is megtesz: először azt, hogy a hadikiadásoknak a haditerheknek tulajdonkép csak kis része csökkenti a nemzeti vagyont, nevezetesen az, ami a harc közben teljesen elpusztul vagy véglegesen az ellenség kezére kerül. A többi vagy mint zsold, munkabér, vállalkozói jövedelem átalakulás nemzeti jövedelemmé és ennek egy része újból tőkévé sűrűsödik, vagy pedig mint beruházás közvetlenül a nemzeti vagyon bizonyos tételeit emeli. Nagyrészt tehát csak *eltolódás* áll elő, nem veszteség. Hogy a tényleges veszteség az egyes nemzetek hadikiadásainak mily százalékát teszi, ez természetesen ma semmiféle megközelítő becsléssel sem állapítható meg és valószínűleg igen különböző.

A másik szempont pedig az, hogy a nemzeti jövedelem révén a nemzeti vagyonnak a *munka*, a *munkaerő* egyik főforrása, és ez a vagyonbecslésekből teljesen hiányzik. Igaz, hogy tulajdonkép a száraz kereskedelmi mérleg elvén épült becslésekbe nehezen volna beállítható. Már pedig ha azt akar-

juk vizsgálni, hogy valamely nemzet bizonyos terheket miképp fog letörleszteni, nézetem szerint tekintetbe kell venni, hogy a lakosság munkaképessége mennyire fejleszthető. Figyelembe kell venni továbbá azt, hogy a mérlegben szintén nem szereplő nemzeti vagyon- (mondhatnám titkos) rezervák, mint fel nem tárt természeti kincsek, ki nem használt kereskedelmi összeköttetések, víziutak, vizierők stb. stb. mennyire vonhatók be a nemzeti termelés körébe. Természetes, hogy itt a közgazdasági tudás, rátermettség, vállalkozási kedv és merészség, munkaképesség stb. is igen nagy szerepet játszik, úgy, hogy a háború után még igen nagy meglepetések várhatók akkor, ha most a többé-kevésbé megbizhatatlan nemzeti vagyonbecslések alapján az egyes nemzetek gazdasági jövőjének horoszkópját felállítjuk. Hogy e részben másra ne mutassak rá: Magyarország nemzeti vagyona állítólag 41 milliárd korona; eddigi hadikiadása, sajnos, egészen biztos, több mint 20 milliárd korona. És mi teljes joggal még sem esünk kétségbe a nemzeti vagyon 50⁰/o-os »veszteségén«, mert tudjuk és látjuk, hogy Magyarország belterjes, célirányos és komoly munkával termelhet annyit, amennyit ezen horribilis teher törlesztése kíván.

És végül nem szabad sohasem szem elől téveszteni azt a körülményt sem, hogy az a nemzeti vagyon, amely a háború előtt mintegy 300 milliárd frankra rugott, mint a francia, a háború után sokkal több lesz — az általános ár-emelkedés folytán. *Az összes hadviselő államok kénytelenek lesznek minden termelést oly óriási adókkal sújtani, a pénz mennyisége az egész világon — hol papir, hol arany — annyira megszorodott, hogy a régi békebeli árak sohasem fognak többé visszatérni. A világháború a pénz állandó értékcsökkenésének olyan óriási lökést adott, mint például a spanyol és portugál pénzre nézve annak idején az újvilág ezüstbányáinak kiaknázása. Ily módon ezek az óriási terhek automatice csökkennek, még pedig oly módon, hogy a fix kamatozású értékek tulajdonosait, akiknek a vagyona viszonylag csökken, tulajdonkép senkinek az érdekeit sem sérti.*

Nézetem szerint a WOLF-féle tanulmányt is, és más enemű komoly munkát csak a fennebb vázoltak szem előtt tartásával és a háború alatt beállott változások figyelembevételével lehet igazán eredményesen használni és *semmiesetre sem szabad a mai pénzürtékben kifejezett hadikiadásokat a háború előtti pénzürtékben kifejezett nemzeti vagyon összegéből levonni, annál is kevésbbé, mert a háborús kiadásoknak csak egy része csökkenti valóban valamely nemzet vagyonát.*

A francia nemzeti vagyonnak a kérdésével LAVOISIERTŐL COLSON, LEVASSEUR és THÉRYIG számos kiváló közgazda foglalkozott, úgy hogy 1789-től 1912-ig mindinkább tökéletesbülő

becslések állanak rendelkezésre. A háború előtti időkre (1914-re) vonatkozólag különböző alapelvek szerint megejtett becslések nagyjából ugyanazt az eredményt: *300 milliárd frankot* adnak. Ebben az összegben azonban a tengerentúli birtokokból egyedül Algier szerepel, a többi teljesen figyelmen kívül maradt, ami kétségkívül egyik hiánya ezen összeállításoknak. Az arány szempontjából megemlítem, hogy Németország nemzeti vagyonát STEINMANN-BUCHER 1914-re vonatkozólag 376–394 milliárd márkára, HELFFERICH »legalább« 300 milliárdra becsüli. Általában 360 milliárd márka az az összeg, amit összehasonlításakor említenek. A francia nemzeti *jövedelmet* COLSON és LEVASSEUR (1904-re) mintegy 25 milliárd frankra teszik és ez szerintük a következő forrásokból fakad:

<i>Tőkejövedelem:</i>		Milliárd frank
be nem épített földbirtok után	2·1	} 7·0
beépített telkek után	2·1	
ingóságokból	2·8	
<i>Munkajövedelem:</i>		
mezőgazdasági munkásoké legalább	2·0	} 9·5
ipari és kereskedelmi munkásoké	5·0	
cselédek	1·0	
tisztviselők és katonák	1·5	
<i>Vegyes jövedelmek:</i>		
kisparasztok és parcellatulajdonosoké	4·5	} 8·1
kisiparosok	3·0	
egyebek	0·6	
nyugdíjak és járadékok		0·4
összesen		25·0

Algier s Tunis francia lakosságának jövedelmét is beleszámítva WOLF 1914-re vonatkozólag *mintegy 30 milliárd frankra* teszi a francia nemzet évi jövedelmét. Németország ezzel szemben 40 milliárd márka, vagyis 50 milliárd frank felett rendelkezett. A *megtakarítás* Franciaországban *évente* kitesz WOLF szerint $3-3\frac{1}{2}$ *milliárd frankot*, Németországban $8-8\frac{1}{2}$ milliárd márkát. A megtakarítási arány $\frac{1}{10}$, illetve $\frac{2}{10}$. Az *adók* már a háború előtt is igen súlyos terhet jelentettek a francia polgárra nézve. PIERRE LEROY-BEAULIEU 1912-ben *4·9 milliárd* frankra becsülte összegüket. Fejenként 1910-ben:

Németországban	cca	63 márka
Franciaországban	»	96 »
Angliában	»	106 »

Az államadósság 1912-ben következőleg oszlott meg:

állandósított adósság	25.360	millió	frank
vasuti »	4.790	»	»
egyéb »	1.047	»	»
függő »	1.543	»	»
összesen	32.740	millió	frank.

Ezzel szemben a francia állam *activái* LEROY-BEAULIEU szerint összesen **4,580** millió fr.-ra rúgtak, még pedig:

20 millió fr. állami követelés a Banque de Francenál,
700 » » » erdőbirtok értéke,
360 » » régi vasúti hálózat értéke,
3.500 » » a később az államra háramló vasutak tulajdonjogának 1912-re leszámított értéke.

A francia *értékpapírok* a következő összegeket képviselték 1908-ban:

	milliárd fr.
A francia állam és gyarmatok járadékai	26·5
Párisban jegyzett kötvények	26·1
Párisban nem jegyzett kötvények	2·9
Párisban jegyzett részvények és részjegyek	16·7
Párisban nem jegyzett részvények és részjegyek	1·9
Összesen	74·1

ebből NEYMARCK szerint mintegy 10⁰/₀ a *külföld* tulajdonában áll, tehát Franciaországban 1914-ben mintegy **68–70** milliárd francia érték volt elhelyezve. *Külföldi* érték mintegy 40 milliárd francnyi lehetett 1914-ben francia kézen, még pedig:

Orosz	10–11	milliárd	fr.
Argentína, Brazília, Mexicó	4–5	»	»
Spanyol, Portugál	3–4	»	»
Egyiptom és Suez	3–4	»	»
Tunisz és francia gyarmatok	2–3	»	»
Egyesült-Államok és Kanada	2–3	»	»
Bulgár, román, görög	2–3	»	»
Török, szerb	2–2 ¹ / ₂	»	»
Osztrák-magyar	2–2 ¹ / ₂	»	»
China és japán	1–2	»	»
Olasz	1–1 ¹ / ₂	»	»
Angol, belga, holland, német egyenként	¹ / ₂	»	»

Érdekes, hogy a párisi tőzsdén 1914. évi július hó 23-án pl. angol consol 3·34⁰/₀-ot, görög 4⁰/₀-os 3·96⁰/₀-ot, orosz 4⁰/₀-os 4·52⁰/₀-ot, török 4⁰/₀-os 5 és magyar 4⁰/₀-os aranyjárdék 5·10⁰/₀-ot jövedelmezett.

Anglia Franciaországban 1910-ben állítólag mindössze 141 millió M.-át helyezett el — összes külföldi kihelyezései

kereken 4 milliárd £-ot tettek ki, amiből 53⁰/₀ Amerikára, 16⁰/₀ Ázsiára, 14⁰/₀ Afrikára, 12⁰/₀ Ausztráliára és teljes 5⁰/₀ Európára esett.

Belgiumban a háború előtt mintegy 13·4 milliárd fr.-nyi értékpapír volt elhelyezve, ebből állítólag 2·7 milliárd fr. külföldi, amiből viszont 137 millió fr. francia. Egyéb külföldön nagyon kevés francia érték volt elhelyezve.

Fuchs Albert.

Társadalmi politika.

Népjóléti ministerium és Munkásügyi Hivatal.

(*Gróf Batthyány Tivadar* : Népjóléti ministerium. Budapest, Franklin-Társulat nyomdája, a szerző kiadása. 1918.)

(*Dr. Gaal Jenő* : A Munkásügyi Hivatalról. A Magyar Kir. Kereskedelemügyi Minister Urhoz 1914. évi október hóban intézett fölterjesztés. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadványa. Budapest. 1918.)

Két beszámoló fekszik előttünk. Az egyik egy volt tárzanélküli minister beszámolója arról, hogyan gondolta megszervezendőnek azt az ügykört, amelynek ellátása végett az Esterházy-kormányba belépett, a másikban a magyar kormánynak a Munkásvédelem Nemzetközi Egyesületéhez kiküldött kormányképviselője számol be egy socialpolitikai tanulmányútjáról. Mindkét füzet népjólétünk jövőjének irányításával foglalkozik. GRÓF BATTHYÁNY TIVADAR szemeink elé állítja, hogyan kell a társadalmi politikának szerves és egységes alapját megteremteni, GAAL JENŐ pedig inkább az erre vonatkozó adatgyűjtés szempontjára szorítkozva mutatja be az e téren megoldásra váró feladatokat. Mindkét tanulmány egy szempontból ugyanarra az eredményre jut és ez az eredmény az, hogy a népjólét fejlesztése érdekében sürgős teendők vannak Magyarországra, sőt abban is egyetért mindkét tanulmány, hogy a népjólét ügyének valamely hatósági szervét kell megteremtenünk.

GRÓF BATTHYÁNY TIVADAR tanulmánya abból az alapgonddal indul ki, hogy a társadalmi rendünk megvédésére idejekorán kell megtenni a szükséges intézkedéseket. Helyesen utal arra, hogy éppenséggel nem mindegy az, mely időpontban szánja rá magát az ország arra, hogy fokozott

mértékben tér rá a belterjes socialpolitika útjára, mert ha idejekorán megteszi ezt, nehéz rázkódtatásoktól óvhatja meg az országot, míg ha ezt elmulasztja, akkor ki sem számítható, hogy hogyan fogják a reformokat keresztülvinni a könnyen felülkerekedő elemek. Rámutat arra, hogy miután 1916-ban Franciaország munkaügyi és népjóléti ministeriumát felállította, egyre jobban terjedt más országokban is a népjóléti ügykörnek az önállósítása, míg végre 1917-ben egyidejűleg határozottat el nálunk és Ausztriában is egy-egy népjóléti ministeriumnak a felállítása. Az osztrák népjóléti ministerium a folyó év elején megkezdette működését, míg minálunk az ügy az előkészítés állapotán nem jutott túl. A füzet elég bőven beszámol ennek okairól is, amelyek egyes érdekkörök ellenállásán kívül főképpen abból származtak, hogy az egyes ministeriumok az eddigi hatáskörökből nehezen hajlandók valamit átengedni. Amennyire érthető ez az átmenetgazdaságot illetőleg, ahol igen bajos az ügyek intézésében a folytonosság azon megszakítása, amelyet az ügyek időleges kikapcsolása kétségtelenül magával hozna, — amivel természetesen nem akarjuk azt mondani, hogy az átmenetgazdaság általános szempontjainak egy kéz vezetése alatt való összpontosítása nem volna helyén, — épp oly érthetetlen az a visszatartás, amelyet a népjóléti ministeriummal szemben az egyes tárczák tanusítottak, mert hiszen ma mindegyik ministerium annyira túl van halmozva munkával és oly széles ügykörrel bir, hogy annak lelkiismeretes ellátása a legnagyobb nehézségbe ütközik. Az ügykörök kiszélesítése mindig ellensége a szakszerűségnek és hogyha a népjóléti ministerium számára átengednének ministeriumaink egyes ügyköröket, ezzel hatáskörük túlságos összezsugorodása éppenséggel nem következne be, hanem csak egyéb hatáskörük behatóbb ellátása válnék lehetővé.

Nézzük ezek után, milyen hatáskörrel gondolta GRÓF BATTHYÁNY TIVADAR a népjóléti ministeriumot megszervezendőnek. Munkálata szerint ebbe a hatáskörbe elsősorban természetesen a munkaügyi politikát kellene utalni, mely a munkásbiztosítással együtt gerinczét képezné a népjóléti ministerium hatáskörének. Ezt az ügykört az összes termelési ágakra vonatkozólag e ministerium hatáskörébe kívánta vonni és ebből származtak a legnagyobb nehézségek, mert gazdasági érdekképviselőnk a leghatározottabban ellenzi, hogy a mezőgazdasági munkásügy bármely vonatkozásában a földművelésügyi minister hatásköréből kivonassék. A másik nagy ügykör, amelyek az új ministerium hatáskörébe óhajtott BATTHYÁNY utalni, a közegészségügy, melynek mai ellátása sok hiányt mutat és amely a munkásbiztosítás megfelelő kiépítése nélkül aligha oldható meg. A belügyministerium mai ügyköréből egyéb feladatköröknek az elvonását is szükségesnek tartja e

programm, melynek értelmében a gyermekvédelem a közsegélyezés és a közjótékonyosság ügye, a hadigondozás, a népélelmezés és a lakásügy kérdése is az új ministerium hatáskörébe kerülnének. A munkásügyi statistikának a népjóléti ministerium irányítása alá helyezése egészítené ki ezt a hatáskört. Mindezekhez kívánja GRÓF BATHYÁNY a közszolgálatban és az állami üzemek szolgálatában levők ügyeinek socialpolitikai szempontból intézését kapcsolni.

Az említett hatáskörök átutalásával a népjóléti ministerium ügye természetesen még nem volna érintve, mert az e feladatokat ellátó hatóságokkal való rendelkezés nélkül ezeknek az ügyeknek a sikeres ellátása nem lehetséges. Éppen ezért az új ministerium hatáskörébe kellene átmenni azoknak a hatóságoknak is, amelyek a népjóléti ügyét ma ellájtják. Első helyen állanak ezen a téren az iparfelügyelők, akik a munkások védelmén kívüli teendőiktől, amint az egyébként tervbe is van véve, tehermentesíteni kellene, hogy azután a munkásügyi politikának igazi oszlopai lehessenek. Áll ez azonban a közegészségügy és a munkásvédelem közegeire is éppen úgy, mint a hadigondozás közegeiről, akiket szintén a népjóléti ministerium rendelkezésére kellene bocsátani.

Kitűnik ebből, hogy a népjóléti ministerium felállításának egyetlen nem csekély változásokot jelentene közigazgatásunk menetében. Aligha lehet az elől azonban e zárkózunk, amire BATHYÁNY rámutat, hogy a népjóléti közigazgatás ily módon való szerves kialakítása vetné csak meg igazán alapját egy tervszerű népjóléti politikának, amelynek a mai szétforgácsoltság tényleg nagy mértékben útját állja. Az a higgadt és mégis lendületes szellem, amely e füzetet áthatja, tanuságot tesz arról, hogy szerzője lelkes híve azoknak az intézkedéseknek, amelyek országunkat nehéz napoktól óvhatják meg és hogy tőle sikeres alkotásokat várhatott volna az ország.

GAAL JENŐ füzete a munkásvédelmi ügykör oly részletéről számol be, amely kevesebb átalakulással és rázkódtatással volna megvalósítható, melynek jelentősége, amint azt BATHYÁNY TIVADAR is elismeri, igen nagy. A füzet sorra veszi a külföld munkásügyi hivatalait, kezdve az Északamerikai Egyesült Államok munkaügyi hivatalától részletesen leírja a francia, a német, az osztrák, a belga, a németalföldi és a skandináv országok idevágó intézményeit, különösen behatóan foglalkozik az olasz munkaügyi hivattal, melyet 1914-ben személyesen is felkeresett és amely főképpen abban a vonatkozásában ragadta meg figyelmét, hogy az érdekkörökkel a legszorosabb viszonyt tartotta fenn, úgy, hogy már tíz évvel ezelőtt a minister jelenthette a parlamentnek, hogy a munkaügyi hivatal az összes érdekkörök bizalmát legnagyobb mértékben bírja.

A külföldi minták tanulmányozása alapján GAAL JENŐ arra a meggyőződésre jut, hogy a külföldi minták egyike sem volna nálunk módosítás nélkül egyszerűen átültethető. Leginkább az olasz munkaügyi hivatal példájának követését ajánlja, amennyiben általában a külföldhöz alkalmazkodni lehet. Külön munkásstatisztikai hivatal felállítását nem tartaná czélszerűnek, mert a gyűjtött statisztikai adatok feldolgozása a központi statisztikai hivatalban történhetnék, hol egyszerűen munkaügyi statisztikai osztályt kellene felállítani. A munkaügyi hivatal felállítását oly módon véli keresztülvihetőnek, hogy az a munkásügyekkel foglalkozó valamennyi ministerium idevonatkozó ügyköréből részesednék, az érintett ministeriumok közös közege volna, mely azonban bizonyos önálló működési kört nyerne. Működésének támogatására a mellette szervezendő munkaügyi tanács tenne fontos szolgálatokat.

GAAL JENŐ tervezete is abból indul ki, hogy munkásügyekkel és munkásstatisztikával nálunk is foglalkoznak, de ez a munkásság nincsen kellőleg rendszeresítve. Mellőzhetetlennek tartja a munkaügyi statisztika és adatgyűjtés megfelelő kiépítését, mert enélkül rendszeres és tervszerű munkáspolitikát nem folytatható. A munkásügyek egyesítésére és egységesítésére irányuló szándék tehát ebben a munkálatban is kifejezésre jut, jelölve annak, hogy mennyire megérték a viszonyok már arra.

Anélkül, hogy az érdekes füzet egyéb részleteit, melyek megismerése végett annak elolvasását mindenkinek behatóan ajánljuk, itt tárgyalhatnók, csak arra vonatkozólag óhajtók néhány szót az e füzetben foglaltakhoz fűzni, hogy mily mérhetetlenek hazánkban azok a nehézségek, amelyek a munkáviszonyok tárgyilagos megismeréséhez fűződnek. A Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete adatgyűjtésében ismeltelen fordul magyar fiókegyesületéhez és munkásstatisztikánk hiányosságánál fogva a legegyszerűbb kérdéseknél is Magyarországra vonatkozólag meg kellett tagadnunk az adatszolgáltatást. Amíg a munkaügyi statisztika segítségével hazai viszonyainkat a munkaügy terén meg nem ismerjük, a socialpolitikai haladás útjára is igazán sikeresen csak nehezen térhetünk.

Heller Farkas.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Széchenyi cyklus.

Egyesületünk a tél folyamán folytatta régebben megkezdett Széchenyi-cyklusát.

Az első előadást 1918. januarius 13-án BERZEVICZY ALBERT v. b. t. t., a Magyar Tudományos Akadémia elnöke tartotta igen számos és előkelő közönség előtt.

Az előadásban a következőket fejtette ki:

»Nemzetiség és közértelmesség!« ez a két szó jelöli meg SZÉCHENYI közművelődési politikáját. Összhangba hozni a nemzetet az emberivel, a magyart az európaival, ez volt SZÉCHENYI törekvése a közművelődés terén, hogy a magyarság faji tulajdonságainak megnemesítése, lelki és szellemi tehetőségeinek kiművelése által méltán foglalhasson helyet Európa többi művelt népei között. És a legnagyobb magyar élete végéig a nemzet haladásának és hatalma kifejlődésének alapját mindenekeelőtt a »közértelmesség« kifejlésztésében látta, miértis úgy anyagi megerősödésünket, mint pedig egész jövőnket szellemi alapokra kívánta fektetni. Ezt igazolta SZÉCHENYI fajfejlesztő, nemzeti politikája is. Tudatában volt ő annak, hogy a keletről ideszármazott magyarság egy csapásra a nyugati népek színvonalára nem emelkedhetik fel, de mivel tudatában volt a feladatnak, melyet el kellett végeznie: megteremtette magának az eszközöket is hozzá, hogy e nagy feladatot sikerrel megoldhassa.

A közművelődés terén kifejtett tevékenységét illetőleg a Magyar Tudományos Akadémia megalapítása fog egyik legkimagaslóbb cselekedete maradni. NAGY PÁL beszédén felbuzdulván, egyszerű, rövid felszólalásban jelentette be az 1825. november 3-iki pozsonyi kerületi ülésen, hogy »ha feláll egy oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honossainknak magyarokká neveltetését«, jószágainak egy esztendei jövedelmét feláldozza. De az Akadémia, mely ezek szerint kifejezetten a magyar nyelv ápolására alakult és amelynek munkásságában tizennyolcz éven át SZÉCHENYI is tevékeny részt vett, működését még az ő idejében és ugyancsak az ő hatása alatt a tudományok legkülönbözőbb ágaira is kiterjesztette. SZÉCHENYI cél tudatos és a nemzeti erőket minden téren egyesíteni igyekvő törekvéseinek köszönhető az is, hogy Budapesttel az országban középpont létesült, mely egyúttal a magyarság szellemi életének és a magyarság köz-

művelődésének is gócpontjává nőtte ki magát. Természet-szerűleg maga után vonta ez az irodalom fejlődését is, melyre különben SZÉCHENYI az írőkkel fentartott személyes érintkezése kapcsán sem mulasztott el hatni.

SZÉCHENYI-t nemzetnevelő hivatása körében élénken foglalkoztatta az ifjúság nevelése is. Ezért helyezett nagy súlyt az iskolára és azért foglalkozott kritikai éllel az iskolával, mert véleménye szerint csak tökéletesen nevelt ifjúság mellett maradhat meg és lehet szabad a haza. Jó népiskolák létesítését kívánja és a tanításnál a tiszta és józan gondolkodást fölébe helyezi a »szajkókénti betanulás«-nak, mert szerinte nem maga a tanulás és a tudomány mennyisége teszi az embert okossá, hanem azok megemésztése és jól elrendezése. A 17 éves ifjútól meggondolt vallási nézeteket követel, kívánja, hogy legyenek a becsületről elvei és tudja kötelességét a király és haza, minden ember, de főként a nők iránt. Anyanyelvén kívül írjon és beszéljen mentül több nyelven, alaposan ismerje a történelmet, mennyiségtant és a jogot, minden mást csak felületesen. Az idő szükségleteihez és az élet követelményeihez kívánja szabni ifjaink nevelését. De az ifjúság szellemi nevelése mellett nem tartja elhanyagolandónak a test nevelését sem. Véleménye szerint a testgyakorlás nemcsak erősíti a gyermeket, hanem fejlődő korban az erkölcstelen gondolatok elűzésére és fárasztó szellemi munka után felüdülésre is alkalmas. Korát megelőzőleg az egészségtannak az iskolában való tanításának gondolatával és naplója tanúsága szerint az ifjúság nemi tájékoztatásának problémájával is foglalkozik.

SZÉCHENYI az egész polgárosodás és haladás titkát a közszellemben látja gyökeredzni, mert az egyes ember sem szellemi, sem anyagi téren nem fejthet ki oly eredményes tevékenységet, mint sok ember. Ezért hangoztatja egyrészt a munkafelosztás, másfelől pedig az egyesülés fontosságát, mint a műveltség föltételeit.

Nagy súlyt helyezett SZÉCHENYI a színészet nemzetnevelő fontosságára és becsére is. Ő már »régóta hordja azon forró kívánatot kebelében: bár volna nekünk magyaroknak is valahára állandó színházunk«, mert, sajnos, »a nemzetiség hija miatt a nagyobb és tehetősb rész távolról sem sejdíti, mily búbjájlal hatna egy állandó s jól elrendelt magyar játékszín egész létünkre s mennyire szeretné a nemzeti kifejlődésünket.«

S bár úgy a magyar színművészet, mint a Mátyás-szobor és a kisdedóvók ügyében megjelent cikkei — a maguk idejében — sokszoros ellentmondásra találtak, ami egyrészt SZÉCHENYI nagy világlátottságában, másrészt pedig az ő polemikus módszerében, csipős, agitatórius írásaiban találja ma-

gyarázatát, de egy pillanatra sem feledtetheti velünk azt a szeretetet és rajongást, melyet SZÉCHENYI minden ipari művészet, a nemzeti dal és nemzeti költészet iránt táplált.

SZÉCHENYI elveit és tevékenységét közművelődésünk terén mindenben igazolta az idő, mely teljesen érvényben hagyta azokat az igazságokat, melyeket ő oly buzgón és állhatatosan hirdetett: a hitet fajunk jövőjében és minden nemesre és nagyra kifejtetőségében, faji tulajdonaink kifejtésére alapított haladásunkban és történelmi jogunk mellett értelmi felsőbbségünkben gyökerező magyar nemzeti jellegében államí életünknek, úgymint szellemi kulturánknak. Ma is ezeken az igazságokon mint sarkköveken nyugszik minden észszerű és lehetséges magyar kulturpolitika.

1918. februárius hó 10-én dr. GAAL JENŐ főrend tartotta meg a cyklus második előadását ugyancsak választékos és nagyszámú közönség jelenlétében, »GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN nemzetgazdasági alapeszméi«-ről. A nagy tetszéssel fogadott előadás gondolatmenetét az alábbiakban ismertetjük. Az előadó szerint SZÉCHENYI nagyon jól ismerte a nemzetgazdaságtan törvényeit és azok szem előtt való tartásának fontosságát. Ennek a felfogásának műveiben és cikkeiben többször kifejezést adott, s bár SZÉCHENYI maga közgazdasági elméletet nem irt, műveinek általános igazságokat tartalmazó részeiből nem nehéz ilyen összeállítani. Ezek és alkotásainak szelleme adják meg azt az alapot, melyen őt, mint nemzetgazdát meg lehet ítélni. És hogy az az ítélet, amely illetékes szakférfiak ajkairól elhangzott, milyen elismerő volt reá nézve, azt legjobban KAUTZ GYULA nézete tükrözi vissza, aki megállapítja, hogy »SZÉCHENYI egyike volt a legelső állambölcselőknek és nemzetgazdasági íróknak egész Európában, akik a nemzet- és államgazdaság körében a tapasztalati, inductio módszert tudatosan alkalmazták és érvényre emelték. Ő volt — KAUTZ szerint — kétségenkívül az első theoretikus, aki a szellemi és ipari érdekek kapcsolatát és együttes tekintetbevételének fontosságát tanúsította.« — Tagadhatatlan, hogy vannak SZÉCHENYI nemzetgazdasági eszméi között olyanok, melyek csak az ő korabeli viszonyokra voltak alkalmazhatók, vannak azonban olyanok is, amelyek általános érvényűek és amelyeknek egy részét még ma is mindenki arany igazságoknak ismeri. Ezeknek az arany igazságoknak nagy része SZÉCHENYI-nak a mi hazai viszonyainkra vonatkozó megállapításaiban vannak lefektetve. E megállapítások sokszor éles bírálatokba csapnak át és éppen azért, amit SZÉCHENYI éghajlatunkról, földrajzi fekvésünkről, talajviszonyainkról, az emberi szükségek és szükségletek természetéről s termelési meg fogyasztási hajlamainkról mondott véleményeiben kifejezésre juttat: folyton szem előtt volnának tartandók még ma is, mert találóan jelzik, hogy hazánkban

általában minő irányban és mily szellemben kell közgazdasági politikát folytatni, SZÉCHENYI a gazdálkodás alapelveinek és fő törvényszerűségeinek teljes ismeretében hirdette közgazdasági politikáját, amelybe azzal az ügyes fordulattal, hogy a gazdálkodás alaptényezője voltaképpen az ember, bekapcsolta még társadalmi politikáját is, melynek szintén művelője volt. És SZÉCHENYI részint nyilatkozataival, részint nagyszabású kezdeményezéseivel, valamint alkotásaival végig megy a nemzetgazdaság alkalmazott tanain is, hogy ismét oda jusson vissza, ahonnan kiindult, az észszerűen gazdálkodó és ennek következtében boldoguló ember, illetve nemzet plastikusan kidomborodó jellemzéséhez.

SZÉCHENYI kora óta számban, anyagi, physikai és szellemi erőben sokat gyarapodtunk. Az ő regenerátori működésének ebben oroszlánrésze és neki óriási érdeme van. De előbb említett gyarapodásunkkal szemben feladataink és nehézségeink is roppant mértékben megnöttek. Ezekkel szemben pusztán gazdasági eszközökkel és nyers erővel eredményesen küzdeni nem lehet. Oda, hogy győzhessünk, ma mindenkifelett nagy morális erő kell. Ezt a nemzet egy része: katonáink megmutatták. SZÉCHENYI mondása szerint éppen mert helyzetünk nehezebb, azért kell nekünk a polgári erény magasabb fokán állni. És az ő igazi nagysága főképpen abban áll, hogy erre életével a legszebb példát maga mutatta nekünk. SZÉCHENYI-t nem lehet elválasztani tanításaitól, mert ezek nélkül kihűlnék, s akaratkeltő és erősítő hatásuk megszűnik.

Az ő nemzetgazdasági felfogásában egyenlő értéke van az anyagi élet törvényszerűségeit hirdető oktatásnak és a gazdag ethikai elem érvényesülésének, ami által közel fél-századdal előzte meg magát a tudomány haladását. CARLYLE TAMÁS éppen SZÉCHENYI közgazdasági tevékenységének idején hangoztatta Angliában, hogy a politikai gazdaságtan igen szomorú, sőt sivár tudomány. A nemzetgazdaságtannak ezt a felismerését legkorábban SZÉCHENYI ISTVÁN czáfolta meg. Szerinte ez az elsőrangú fontosságú társadalmi tudomány nem szomorú, hanem felvidítő és megnyugtató, egyeseket és népeket boldogítani hivatott nemes tudomány, melynek magasabb erkölcsi rendeltetése az, hogy oly embereket képezzen, akik mint a maguk környezetének vagy egész fajuknak vezérei, nemzetüket a tömegnyomor által előidézett elaljasodástól megmentsék és képesítsék arra, hogy a gondviselés által nyújtott mindenféle jónak minél nagyobb számban és minél tartósabban részesei legyenek.

Soha nem volt SZÉCHENYI általános becsű tanainak megszívlelésére nagyobb szükség, mint napjainkban, amidőn a jelen küzdelmei után meg kell indulnia a magyarság és a magyar állam anyagi, szellemi és erkölcsi megújódását biz-

tosító politikai, gazdasági és közművelődési sikeres munkának. Ma igen sokan azt vallják, hogy a világháború vajdásaival új világ születik, melyben az elmúlt századok tapasztalatai alapján hirdetett igazságok jobbára el fogják veszteni értéküket. Ez pedig nem jelentene mást, minthogy ez a példátlan világégés képes lett volna megváltoztatni a logikát, az emberi természetet és a nemzetek meg az emberiség fejlődésének nagy törvényszerűségeit.

Előadó meggyőződése szerint ez a világfelfordulás e tekintetben semmi egyebet nem tett, minthogy a morális tudományok lényegükben már korábban tisztult, de a romlott korszellem által elhomályosított, vagy elfedett alapigazságait igen élesen megvilágította és hogy milliók és milliók véérébe mártott tollal kegyetlenül aláhúzta azokat, hogy a jövő nemzedék által félreérthetők és figyelmen kívül hagyhatók ne legyenek. Ez örök igazságokat pedig fajunknak az a látnoka kötötte a szívünkre, akinél a nemzetét soha senki jobban nem ismerte és jobban nem szerette. Deák Ferencz bizonyára egyike volt legönzetlenebb nagy hazánkfiainak; de a saját erkölcsi méltóságáról, mely bölcsesége mellett óriási tekintélyének legfőbb tényezője volt, nem feledkezett meg. Az, ebből a mondásából is plastikusan domborodik ki; »a haza mindenemet kívánhatja, csak becsületemet nem«. SZÉCHENYI ellenben, ha azt hivé, hogy kell, kitette magát abban az irányban, melyet a nemzet létérdekeinek megóvásához vezető útnak tartott, a legkínosabb félreértéseknek és nem csupán a népszerűség, hanem kortársai közbecsülése elvesztésének is. Ezáltal azonban a saját lelki nyugalomát úgy aláásta, hogy CSENGERY ANTAL tanúsága szerint korának legboldogtalanabb embere, igazi mártirja volt. Az ő életével megpecsételt tanításainak értékét és az azok érvényességébe vetett hitet ez az óriási bonyodalom — kellő megértésök mellett — csak mód nélkül fokozni alkalmas, mert azok nem csupán korszerűek, hanem a magyar nemzet mai válságos titáni küzdelmei közepette a szó szoros értelmében számunkra valószínűségeket jelentenek.

A Magyar Társadalomtudományi Szemlében tanulmányokat tettek közzé:

- Alexy Lajos*, közgazdasági író.
Gróf Andrássy Gyula, ny. minister.
Anet Claud, francia író.
Angyal Pál, egyetemi tanár.
Apáthy István, egyetemi tanár.
Balás Károly, egyet. tanár.
Bálint Imre, min. oszt.-tanácsos.
Balogh Jenő, ny. igazságügyi minist.
Barabás Endre, igazgató.
Bartók György, tanár.
Bud János, min. tanácsos.
Buday László, min. tanácsos.
Buza László, jogakadémiai tanár.
Chyzer Béla, Máv. felügyelő.
Csekey István jogakadémiai tanár.
Czettler Jenő, min. oszt. tanácsos.
Dánér István, ministeri fogalmazó.
Dékány István, jogakadémiai tanár.
Doleschall Alfréd, egyet. tanár.
Eötvényi Nagy Olivér, főispán.
Iff. Erődi Béla, a sociális főiskolai telep igazgatója.
Erődi Tihamér, ügyvéd.
Farkas Pál, orsz. képviselő.
Ferdinandy Geyza, minist. tanácsos, egyet. rk. tanár.
Ferdinandy Gyula, jogakadémiai ny. r. tanár.
Ferenczy József, műegyetemi tanár.
Fráter Aladár, hirlapíró.
Gaal Jenő, főrendiházi tag, ny. műegyetemi tanár.
Gárdonyi Albert, fõv. könyvtárnok.
Gáthy Bálint, kir. ügyész.
Géber Antal, min. oszt. tanácsos.
Geöcze Sarolta, igazgatónõ.
Giesswein Sándor, kanonok.
Gidófalvy István, kir. közjegyzõ.
Günevérné Györy Ilona, írónõ.
Gyulay Lajos, ministeri fogalmazó.
Heller Erik, törvénytársbíró.
Heller Farkas, műegyet. ny. r. tanár.
Hornyánszky Gyula, egyet. tanár.
Imre József, egyetemi tanár.
Imre Sándor, egyet. m.-tanár.
Irk Albert, egyet. m.-tanár.
Jancsó Benedek, igazgató.
Jankulov Boriszláv, tanár.
Kármán Elemér, ügyész.
Kenedi Géza, író.
Kenessey Béla püspök.
Kenéz Béla, egyetemi tanár.
Kérészy Zoltán, egyetemi tanár.
Kiss Géza, egyetemi tanár.
Kiss Ödön, tanár.
Kohányi Gyula, s.-tanfelügyelő.
Kovács Alajos, min. o. tanácsos.
Gróf Mailáth József, v. b. t. t.
Kováts J. István, lelkész.
Krisztics Sándor, könyvtárnok.
Lechner László, tanár.
Lendvay Miklós, vm. főjegyző.
Marczali Henrik, egyetemi tanár.
Márki Sándor, egyetemi tanár.
Mattyasovszky Miklós, min. oszt.-tanácsos, egyet. m.-tanár.
Nagy Dénes, tanár.
Nagy László, tanár.
Nagyiványi Fekete Gyula, táblabíró.
Németh József, min. tanácsos.
Neubauer Ferencz, ügyvéd.
Okolicsányi-Kuthy Dezső, egyetemi m.-tanár.
Pach Henrik, orvos.
Palágyi Menyhért, egyet. m.-tanár.
Paizs Lajos, tanár.
Pap Géza, min. tanácsos.
Petheő Kálmán, min. fogalmazó.
Prohászka Ottokár, püspök.
Réz Mihály, egyetemi tanár.
Schneller István, egyetemi tanár.
Sigmond Andor, jogakad. tanár.
Sóvári Schneider Sándor.
Steinecker Ferencz, m. o. tanácsos.
Steiner Gyula, vm. jegyző.
Szász Zsombor, orsz. képviselő.
Szeberényi Lajos, lelkész.
Székely György, egyetemi m. tanár.
Szemenyei Kornél, aligazgató.
Szentirmay Imre, képezdei tanár.
Szentiványi Ferencz, árvaszéki üln.
Szitnyay Elek, tanár.
Tábori Kornél, hirlapíró.
Torkos László, tanár.
Tóth Dezső.
Vágó János.
Varga Béla tanár.
Varró István, kamarai előadó.
Vályi Bódog, tanár.
Zsilinszky Mihály, ny. államtitkár.
Zsoldos Benő, bíró.

Meghívó

a Magyar Társadalomtudományi Egyesület folyó évi **május hó 12-én** (vasárnap) délelőtt 11 órakor az Országos Magyar Gazdasági Egyesület nagy termében (IX. Köztelek utca 8. sz.) tartandó

rendes közgyűlésére.

Napirend:

1. A választmány jelentése.
2. Dr. Gaal Jenő főrendiházi tag előadása: »A társadalmi összhang napjainkban.«
3. A számvizsgáló bizottság jelentése a zárszámadásról és a f. évi költségvetésről.
4. Az egyesületi alapszabályok 4. és 16. szakaszainak módosítása.
5. Választások (a választmány újra választása).
6. Esetleges indítványok.*)

*) »A közgyűlésen csak oly indítványok terjeszthetők elő, melyeket a közgyűlést megelőzőleg 3 nappal az igazgatóságnak írásban beadtak.« (Az alapszabályok 13. §)

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület kiadványai közül az egyesület titkári hivatalában még a következők kaphatók:

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület által az 1910. és 1911-ik években tartott birtokpolitikai szaktanácskozmány előzményei, lefolyása és eredményei. Budapest, 1912. Ára 15 K.

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület 1912. évi közegészségügyi szaktanácskozmánya. Budapest, 1912. Ára 2 K.

A választójogi reform. A Magyar Társadalomtudományi Egyesület felterjesztése. Kidolgozta: *dr. Ajtay József* 1911. Ára 1 K.

A Társadalomtudományi Egyesület emlékirata az amerikai kivándorlás és visszavándorlás tárgyában. Budapest, 1918. Ára 1 K.

301425

M. Tel. 0. 2973

MAGYAR
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A MAGYAR TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
— EGYESÜLET FOLYÓIRATA —

BERCZIK ÁRPÁD, JANCSÓ BENEDEK ÉS TIMON ÁKOS
IGAZGATÓK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI
HELLER FARKAS.

IX. ÉVFOLYAM.

1918. SZEPTEMBER.

2—3. SZAM.

BUDAPEST, 1918.

A háború tartama alatt évenként 5 füzetben, egyenkint 5—6 ívnyi terjedelemben jelenik meg.

TARTALOM.

	Lap
<i>Gaal Jenő</i> : A társadalmi összhang napjainkban.	85— 94
<i>Krisztics Sándor</i> : Lloyd George és a világbéke.	95—120
<i>Foltényi Robert</i> : A háborús gazdasági szervezetek (közpon- tok) működése révén megnyilvánuló állami beavatkozás hatásai.	121—141

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közművelődés, nevelésügy:

Az Országos Közművelődési Tanács 1917. évi jelentése.	142
---	-----

Társadalomtan:

A világháborút és az új élet. <i>Krisztics Sándor</i>	143—145
--	---------

Közgazdaságtan:

A pénz és az árak. <i>Heller Farkas</i>	145—149
Vámpolitika és imperialismus.	150—152
A gazdasági háború. <i>Kotányi György</i>	152—160

Társadalmi politika:

Gyermekvédelem és munkásvédelem. <i>Heller Farkas</i>	161—163
--	---------

Magyar Társadalomtudományi Egyesület:

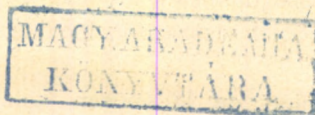
A választmányi jelentése az 1915—1917. évekről.	164—166
--	---------

A Magyar Társadalomtudományi Szemle közlő önálló tanulmányokat a társadalomtanak és főbb segédtudományainak köréből; ismerteti a társadalomtant érdeklő közéleti és irodalmi jelenségeket; gyűjti, bírálatosan rendezi és további felhasználásra előkészíti a társadalomtan tudományos anyagát. Közli végül a Magyar Társadalomtudományi Egyesület nyilvános ülésein és szakértekezletein tartott előadásokat, fölolvadásokat és vitatkozásokat, valamint az Egyesület hivatalos értesítését annak választmányi üléseiről, közgyűléséről és belső életéről. Főcélja a társadalomtant, szigorúan tudományos alapon, a magyar nemzeti továbbfejlődés szolgálatába állítani, egészséges társadalompolitikai közvéleményt teremteni s a magyar tudományos erőket erre a munkára egyesíteni.

A Magyar Társadalomtudományi Egyesület tagjai a Magyar Társadalomtudományi Szemlét tagsági díjuk fejében kapják. Előfizetési díja egy évre 30 korona; egy-egy szám ára 2 korona.

A Magyar Társadalomtudományi Szemle részére szánt közlemények, valamint a Szemlére vonatkozó közlések és értesítések a kir. József Műegyetem közgazdasági seminariumába I., Gellért-tér 4. sz., előfizetések pedig az egyesület pénztárának (Magyar bank- és kereskedelmi részvénytársaság, Budapest V., Váci-körút 32. sz.), címére küldendők. Előfizetéseket minden könyvtár is elfogad.

A társadalmi összhang napjainkban.

Irta: GAAL JENŐ.

Az 1907. évben alakult Magyar Társadalomtudományi Egyesület feladata a társadalmi tudományoknak, főleg a társadalomtannak, a sociológiának, a tények, tehát a történeti előzményeknek is, szem előtt tartásával nemzeti és igazán haladó szellemben való művelése s az ezek alapján folytandó társadalmi politika térfoglalásának előmozdítása. A társadalomtani igazságok azonban határozottan viszonylagos jellegűek; az mindazonáltal azoknak sem tudományos becsét, sem hasznosságát nem érinti, föltéve, hogy a valónak megfelelően állapíttatnak meg. De mivel a társadalmi életjelenségek folyton, néha nagyon is gyorsan változnak, világos, hogy kutatásuknak is szakadatlanoknak és olyannak kell lenni, mely a mindenkor adott helyzeteket, viszonyokat és körülményeket, a nemzet külső létföltételeit és lelkületét, szünetlenül lelkiismeretesen tekintetbe veszi. Különben a nemzetnek társadalmi élete irányítására szolgáló szilárdabb elvi támpontjai soha sem lesznek. Igen szép, magasztos hivatása van tehát a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek, melyet önzetlenül, elfogultság és célzatosság nélkül a maga elhatároltságában és teljességében eddig rajta kívül egyetlen más intézmény, vagy társulat sem szolgál. De a tiszta tudomány művelése mellett — mint mondám — feladata e részben egy lépéssel közelebb jutni az élethez is. Nagy tévedés ugyanis azt hinni, hogy a kérdések megoldásának absolutismusával valami jelentős és maradandó jót tehetünk. Az emberi társas élet szövénységére mindig több és több felvilágosodott egyénnek öntudatos és lehetőleg egybevágó cselekvőségét, közreműködését követeli. Minden értelmes, igaz magyar ember jobb

meggyőződése alapján kell, hogy apostol legyen e tekintetben, ha népességünknek a távolibb és közel múltban annyira elhanyagolt zömét visszaadni, illetőleg megtartani akarjuk a nemzetnek.

Mindig állott, de különösen igaz ma, hogy a socialis kérdés voltaképp semmi más, mint társadalomethikai kérdés. Csakhogy a kötelességek kisebb-nagyobb kátéjával ezt a kérdést megoldani nem lehet. A kötelességet ismerni és — főleg tömegesen — teljesíteni két különböző dolog. Ehhez a tudáson kívül a teljesítés képessége, készsége és szervezés útján való lehető megkönnyebbítése szükséges. Azért, aki itt hasznos és valóban regeneráló politikát akar csinálni, annak mindenekelőtt az élénk, finom társadalmi érzéket kell nagy mértékben fejlesztenie nálunk is.

A történet tanúsága szerint ez nem könnyű ugyan, de éppenséggel nem reménytelen vállalkozás. Hány esetben történt, hogy már züllőfélben volt nemzetek a sir széléről tértek vissza, és ismét jeles nemzetekké váltak. De minden ily esetben egyet meg lehet állapítani, azt, hogy a megújuló népben megint fölébredt és megerősödött valami, amit sem a politikai hatalom, sem a gazdagság ereje, sem a magas külső műveltség varázsa sem pótolhat: az igazi nemzeti életösztön. Ez pedig a fönmaradásért korábban folytatott életküzdelmek eredménye szokott lenni. Az hosszabb időre megedzi sok életre való elemét a nemzetnek, amely edzetség azután öröklékeny. De ha a körülmények ezeket a becses elemeket megritkították is, a később beállott tusák a létért, s az azokból merített üdvös tanulságok újból tömegesen megajándékozhatják velök a nemzetet.

A nemzeti életösztön pedig abban áll, hogy annak minél több egyéne külön-külön és szerves közösségeikben is mélyebb gondolkozás és nagyobb hozzákészülődés nélkül, mintegy tapintat által vezetettve, önkéntelenül és megszokásból túlnyomóan azt teszi, ami kis és nagy közösségeinek, melyekhez tartozik, hosszabb időt és gyakorlatot tekintve, a leghasznosabb. Millió és millió családban érvényesülve ez az életösztön, a feltornyosult legnagyobb nehézségeket is képes legyőzni, és az ilyenmel megáldott kisebb nemzeteket nem képes még a netán ellenséges nagyobbak túlhatalma sem megsemmisí-

teni, hanem inkább számbavevén, szövetségesévé teszi őket. A valóban életképes kis nép azután ezt is a maga javára tudja felhasználni.

A népek óceánján vad hullámokverte szigetet képező magyarság életösztone, mely ezer éves multja alatt többször bámulatos erővel jelentkezett és érvényesült is, koronként azonban ismételve hanyatlást tüntetett fel, fájdalom, a világháború előtti néhány évtized alatt megint aggasztóan megfogyatkozott. Ennek szembeötlő bizonyítékait elsorolni nincs időm és terem, de az talán nem is szükséges, hiszen köz- és magánéletünk összes hibáit, hiányait, visszasságait, továbbá vétkeş cselekvősegeit és bűnös mulasztásait jól ismeri mindenki. Mi, akik ez egyesület körében több, mint egy évtizeden át merem mondani önzetlenül, odaadással, sőt áldozatkészen küzdöttünk ellenük, midőn a tudomány fáklyájával tárgyilagosan, koronként kellő melegséggel igyekeztünk megvilágítani a tarthatatlan társadalmi helyzetet, melynek komolyságát és valódi természetét sok, különben jóérezsű és becsületesen gondolkozó hazafi sem látta, megtettük a magunkét. A magyar értelmiség eszéhez, szívéhez és lelkiismeretéhez, sőt jól fölfogott önérdékéhez is szakadatlanul szólottunk élőszóval és akkor még szélesebb körben is terjeszthetett irattainkkal. Anyagi erőnket messze meghaladó arányú egyes és sorozatos előadásaink, gyakori, részben igen nagy szaktanácskozmányaink, Széchenyi-cyklusaink, maradandó becsű Szemlénk révén kiterjeszkedtünk — életérdekű altruismust hirdetve — a nemzeti élet minden terére. Elsőrangú írókat, szakférfiakat, a közélet legnevezetesebb embereit tudtuk alkalmilag általán feltűnt közreműködésre birni. Szalmalángként felcsapódott nagy rokonszenyben és érdeklődésben is volt részünk, de az a legtöbb esetben megszűnt és szabály szerint inkább többé-kevésbbé jóakarató kicsinylés és tompa közöny vett bennünket körül. Nem panaszképp, hanem csak mint egyik bizonyítékát életösztönünk megfogyatkozásának hozom fel ezeket. Mert ha akad egy kis gárda, mely kizárólag magasabb kötelességérzetből a társadalmi béke, a nemzeti egység, az erkölcsi tekintély, a való és igaz útján való lankadatlan haladás jutalomra és elismerésre nem számító munkásainak szegődik és igen-igen lanyha támogatásban részesül

a társadalom leghivatottabb elemeitől is, azt másnak, mint a nemzeti életösztön aggasztó megcsappanásának tulajdonítani nem lehet.

Igy jutottunk bele az emberiség ma is dúló ezen a történet tanúsága szerint eddig példátlanak mondható ca-taclysmájába. Az mint egy óriási méretű vegyelemzés kitün-teté államunk, társadalmunk és fajtánk minden erejét és gyöngé-ségét, minden erényünket és hibánkat, szerkezeteink és szer-vezeteink minden kisebb-nagyobb bajait, hézagait és alap-fogyatkozásait. Bámulatos fizikai és erkölcsi erőt leplezett az le a magyarság abban a legszélesebb rétegében, melyet sohasem gondozott sem az állam, sem az értelmiség. Társa-dalma úgy, mint megérdemelte s amint tényleg lehetséges is lett volna. Ez a magyar katonaság oly önfeláldozóan haza-fiasnak bizonyult, hogy a benne rejlő cohaesív erő a nem magyarajkú honpolgárokra is átsugárzott, miáltal a magyar-ságnak általában visszazerezte elsősorban is önbecsülését, de a méltányosabb megítélésre képes szövetségésének, sőt az ilyen ellenségek nem előnytelen értékelését is. Ez reánk nézve a világháború legnagyobb és, ha bánni tudunk vele, a leg-maradandóbb vívmánya. Annak az imént magasztalt szelleme megihlette értelmiségünk egy jó részét is. Nem volnánk igaz-ságosak, ha ezt nem ismernők el. De az egész értelmiségről ezt korántsem mondhatjuk.

A másutt is észlelhető hiénaszerű üzleti kapzsiság sehol sem ült oly förtelmes orgiákat, mint nálunk. Undort keltő ecsetelését mellőzve, csak az ellene való védekezésnél mu-tatkozott tehetetlenségünkre és szervezési képességünk merő-ben elégtelen voltára utalok. Sok társadalmi elem, sok köz-igazgatási szerv egyenként kitűnőnek, de a társadalom a maga egészében nagyon nehezen fegyelmezhetőnek, az igaz-gatás pedig általában a legtöbb téren helyét meg nem álló-nak bizonyult. Óriási eltolódások következtek be emellett a jövedelem- és a vagyonmegoszlás tekintetében, mely a ma-gyarságra nézve határozott kedvezőtlen, sőt veszélyes.

Az osztályok máris merev ellentétei borzasztóan kiéle-sedtek és oly áramlatok erősödtek meg, amelyek további gya-rapodása biztosan bomlást idéz elő. A hazafiui önfeláldozás-sal szemben a legridegebb és legidegenebb világpolgáriasság-

nak — igen gyakran tetszetős emberiségi, sőt nemzeti álrühában — a terrorismusa ütötte fel a fejét. És szomorú jelenség, hogy a becstelen internationalismussal a hazafiasabb német, sőt francia hasonló áramlatokkal szemben való szemérmetlen dicsekvés nem keltett föl a magyar értelmiség körében rögtön elég hatékony felháborodást. Ennek magyarázata pedig ama szomorú szövetség, melyre vele lépni politikusaink egy megtévelyedett része nem tartotta károsnak és magához is méltatlan dolognak. Azon a ponton voltunk, hogy illetéktelen és — hála az égnek — magukban voltaképp nem is elég erős elemek terrorja teljesen felborít ez országban mindent. De szerencsére akadtak, akik nemcsak szóval, de tettel is bebizonyították annak a nem régen elhangzott mondanásnak igazságát, hogy a terrorismushoz kettő kell: az, aki terrorizál és aki engedi magát terrorizáltatni.

Az általa gonoszul szövegezett és egyideig valóban erősnek vélt pókhálózat a nemzeti életösztön egy sikerült gesztusa által így immár szét van tépve, tehát elérkezett végre az a pillanat, midőn a társadalom összhangjának létesítéséről újból komolyan és nem utópistikusan lehet és kell beszélni. Programot, vagy éppen ú. n. platformot adni sem én nem vagyok hivatva adni, de arra ez a hely sem való; hanem azt hiszem, hogy a Magyar Társadalomtudományi Egyesület kebelében szabad, sőt elkerülhetetlen, ha most csak röviden is, az e részben szem előtt tartandó sarkalatos elvekről beszélni.

Mindenekelőtt tisztázzuk azt, hogy mit kell társadalmi összhang alatt értenünk és miféle socialis harmoniára szabad és kell törekedni. Utópiák, ábrándok vagy agyrémek után futkosni képtelenség volna. Valamint egy zenekar összhangjával nem egyeztethető össze, hogy az egyes hangnemek akár túltengjenek, akár alulmaradjanak a megkívántató mértéken, épp úgy a társadalomban harmonia csak úgy képzelhető, ha minden termelési ág mögött működő osztály abban a mértékben érvényesül, mint amilyenben arra az összesség életének és egészséges fejlődésének valóban szüksége van. A szükséges tényét pedig nem az egyes osztályok önző akarata vagy egyoldalúan fölfogott külön érdeke, hanem a szerves nagy közösség karnagya: az államhatalom, a törvényhozás és kormányzat, a közérdek szempontjából van hivatva megállapítani.

De annak e részben épp úgy nincs, miként nem lehet szabad keze a harmoniát folyton szemei előtt tartani köteles zene-kari vezetőnek. Ez nem nyomhat, sőt nem is tompíthat el, de nem is protegálhat egyes hangokat, mert különben fül-sértő és visszataszító dissonantiát és éktelen hangzavart idéz elő. Az osztályok jogosult létalapja az a társadalmi funkció, melyet képviselnek. Azok érdekesültsége kell, hogy irányadó legyen annál a támogatásnál, melyben az osztályokat az állam-hatalomnak a nemzetgazdaság szerves életműködésével kapcsolatban a jövedelem- és ennek nyomán a vagyoneeloszlás befolyásolása révén részesíteni kell. A társadalmi osztóigazság csak így valósulhat meg. Az egyes osztályokra ez közvetve vagy közvetlenül lehet majd előnyös, majd hátrányos, az osztályt képező egyénekre is, hanem csak átmenetileg, azonban be kell vallani esetleg érzékeny szorongatás. De az, ha valóban az összhang javára történik, nem más, mint az élet-működés körében minduntalan észlelhető belső alkalmazkodás fájdalma a külső körülményekhez, ami pedig SPENCER HERBERT szerint az életnek főfeltétele.

Kiviláglik ebből, hogy mily fontos, de egyúttal mily nehéz szerep jutott a modern, t. i. a jog- és kulturai államban a legfőbb hatalom tényezőinek. Érthető azért az a tülekedés, melylyel egyes osztályok annak birtokában megmaradni, abba belejutni, sőt a maguk elfogultságában azt teljesen monopolisálni kívánják. Sokszor azok a vádak, hogy egyes országokban osztályparlamentek és kormányok kizsákmányolják a nemzet többi osztályait, valóban jogosultak; sokszor azonban csak ürügyek arra, hogy más, főleg jobban szervezett széles rétegű osztályok ugyanazon célból az államhatalmat kezeik közé kerítsék. A látszat és a valóság közti helyes különbségtétel e részben életbe vágó jelentőséggel bír. A hatalom birtokában levő és abba bejutni kívánó elemeknek a létező állapotokat felfogni tudó ítéletképességétől és okos méltányosságától függ, hogy abból a különbségtételből le tudják-e vonni a helyes következtetést. A mai középosztályt képező polgárságnak nem volna szabad szemei elől téveszteni a maga korábbi küzdelmeit és azok jogosultságát, melyet az utána következőktől sem szabad megtagadni. De azt sem szabad elfeledni, hogy a saját vívmányai nyomán nem csu-

pán áldás, hanem részben oly egyoldalú társadalmi alakulások is következtek be, melyek folyton erősödő visszahatást, reactiót idéztek elő, s a mely a társadalmi összhangot lehetlenné teszi. De viszont a negyedik rend jogos igényeinek nem képezi tagadását az, ha az ő számbeli nyers többségére alapított nagyon egyoldalú túlsúlyát maga után vonó követeléseit visszautasítandóknak jelentjük ki. Hiszen az nem jelentene mást, mint sokkal durvább módját az általa felpanaszolt elnyomatásnak és kizsákmányolásnak, mely azon felül még az emberi civilizációnak és culturának kezdetleges állapotokra való visszacsavarásához, és pedig roppant fejetlenség, felfordulás s kiszámíthatatlan értékek elpusztításának útján vezetne. Az államhatalomnak nem az egyszerű számbeli többség, hanem a társadalmi harmonia iránti érzék és érdeme-sültség exponensének kell lenni. Ennek megteremtése azonban minden osztály részén annyi belátást, mérsékletet és méltányosságot tételez fel, hogy megvalósítását egyedül a nemzet természetes életösztönétől hiába várnök. Minden osztályban vannak azonban szerencsére igen becses, okos elemek, melyek ezekkel a szerfelett szükséges tulajdonságokkal tényleg birnak. Azoknak kell most öntudatosan összefogniok s mint a nemzet élő lelkiismeretének, félretéve mindent, ami őket eddig elválasztotta, egy oly önkéntes concentrációt alkotniok, mely a mai végzetessé válható társadalmi zűrzavar helyébe czélszerű módon és eszközökkel előbb csak valami hasonlót hozzá, majd később magát az igazi harmoniát igyekeznek állítani.

A czélszerű mód lenne a nemzeti solidaritás szelleme által áthatott minden nemcsak ma már valóban becses, de azzá válható elemet is kimélő, felkaroló és átalakító, türelmes regeneratív eljárás. A világháború a nemzeti élet alap-törvényeit és azok logikáját ugyan nem változtatta meg, de az emberek lelki befogadó képességét, kedélyét és képzékenységet nagyon befolyásolta. A tömegek is rendet és békés megélhetést kívánnak. A király proclamálja a magyar nemzeti államot; a magyar hadsereget s vele a nemzeti élet teljességét, a kormány az ő nevében is proclamálta. A millió sebből vérző nemzettest okos gyógyításának és erősítésének tervét a közvélemény szomjuhozta s kifejetvén, azt elfogad-

hatónak és megvalósítandónak ismeri el. Roppant vérveszteségünk pótlására megmozdul a magyarokat teremteni a multban csodás hatalmúnak bizonyult föld, mert magyarrá lenni nemsokára, ha józanul kormányozzák az országot, mind többekre nézve anyagi és erkölcsi előny lesz. Az állam nyelve mint ilyen lassanként mind kevesebbek szemét szűrja és nem egy fajnak, de valamennyi legnagyobb közösségének nyelveként hat és gyarapítja az egységes politikai nemzetet. Ez pedig életérdeke a dynastiának és a legnagyobb európai hatalomnak is, mely vele szivesen tart fenn bensőbb szövetséget.

Hogy ebből a magyarságra nézve minő jövő dereng ki, azt nem kell kiszíneznem. Érdemes tehát neki a társadalmi összhangnak közös akarattal és kölcsönös áldozatkésztséggel való megteremtéséhez és mindenekelőtt eszközeinek helyes megválasztásához hozzálátnia.

Az ebbeli eszközök elseje és legfőbbike a megértés, az ön- és helyzetismeret. Azt szóval, írással, tettel, példával s ha kell bármily áldozattal is előmozdítani égetően szükséges. Az egész honpolgári oktatásnak és nevelésnek iskolában és azonkívül minden fokozaton át kell alakulni és pedig mindig a szóbanforgó magasztos nagy cél követelményei szempontjából.

A második eszköz a kellő szervezettség megteremtése az egész vonalon. Miután a gyökeresen hibás program alapján bámulatos tökélyvel szervezett socialdemokrata munkásságnál az már megvan, annak ellensúlyaként, hogy szintén mint társadalmi hatalom állhasson vele szembe, levetkezve a disparatismus hinárszerű nyügét, szervezkedni kell mindenféle feladatra az egész polgári társadalomnak is. De ez nem elég, hanem a mai társadalmi rend szelleme hathatós terjesztésének öntudatos munkáját sem szabad magától idegen és fölösleges feladatnak tekintenie. Minderre hosszú sorával a bizonyítékoknak tudnék előállani. A socialdemokratia kezd valóságos felekezet, sectaként működni, mely a családi életet, a házasságot és a gyermek első nevelését is a saját balhitű kátéja szerint önmagának követeli, ami sikerülte esetén szerencsétlenség lenne magára nézve is. Ennek ellensúlyozására nem elég az egyház és az iskola. Gyorsabb hatású eljárásra

van szükség. A társadalmi élet minden megnyilatkozási formájának is közre kell itt működni, nem durván, nem visszautasítólag, de lélektani alapon és a megértés minden lehető segédeszközének felhasználásával.

Továbbá ki kell emelnem, hogy Magyarország lakossága és a valóban hazafias népesség is folytonos fajvegyülés útján gyarapodott ezer esztendő óta. Az ősrégi magyarságot beolvasás által egyes rokon, majd nem rokontörzsek is gyarapították. A keretek itt mindig túlnagyok voltak az államalkotó és vezető népességre nézve; később a lakosság a tatár és török pusztítások folytán nagyon megcsappant. De a települő új népesség jórészt megszerette és támogatta a magyarságot, főleg ha egy hiten volt vele. Ez a folyamat azonban a nemzeti eszme életrekelte után a legalsó rétegekben meglassúdott, sőt nem egy helyen megállott. A társadalmi összhang teljessége érdekében azt újból meg kell indítani, mert a nemzeti állam egysége a társadalomnak legalább politikai nemzeti egysége nélkül mindig nagyon ingatag alapon fog állani.

És az említett folyamat gyorsítására a nélkülözhetetlen természetes, tehát jogosult coercitív állami hatáson kívül semmi sem lehet nagyobb befolyással, mint a minél tökéletesbbé alakítandó társadalmi összhang, a világnézetek közelebb hozása egymáshoz és a kölcsönös jóakarát terjesztése.

A megelégedés lélektani módszerrel való munkálása és vele párhuzamosan az elégedetlenség mesterséges szításának erélyes eszközökkel való megbénítása oly kötelessége az államhatalomnak, melyet a nemzet és a hozzáfűződő nagy európai érdekek veszélyeztetése nélkül nem háríthat el magától. Ebben a társadalom régi és új, de már a nemzeti egységnek valóban megnyert tagjainak hathatós támogatására nemcsak a vele nyíltan szembehelyezkedőkkel, de a legújabb keletű és még át nem alakult kétes magyarokkal szemben is teljes joggal számíthat.

Az idő, melyet a még ugyan be nem zárult világháború valószínűleg biztosítani fog részünkre, hogy a jövő multhatatlanul bekövetkezendő újabb életküzdelseire megerősödjünk, oly drága, hogy azt sem az üres, tartalmatlan jelszavak cutusával, sem régi háborús, többnyire hamisaknak bizonyult elméletek

iránti gondolatszegény hódolattal, sem a helyzetnek meg nem felelő lanyhasággal elvesztegetni nem szabad. Bölcsen, okosan mint SZÉCHENYI szavai szerint az oknak népe, merjünk erkölcsi bátorság által nagyok lenni. Ő hirdette folyton, hogy éppen mivel helyzetünk általában is oly nehéz, nekünk az erény magasabb fokára kell feljutnunk, mint más szerencsésebb körülmények közt élő nemzeteknek. Kettőben vélte ő jövőnk titkának kulcsát felfedezni: az egyetértésben és nemzetiségünk kifejtésében.

Az ő prófétai lelki szemei felfedezték a jövőben azt a magyarságot, mely kitűnő tulajdonságai által beolvasztja a maga környezetét és amely oly tökéletes, hogyha bárhol a világon derék emberről beszélnek, önkéntelenül is a magyarra gondoljanak. Ime itt az a nemzeti eszmény, melyet SZÉCHENYI a végeláthatatlan nemzedékek számára megfestett és amelynél szebbet egy nép elé sem tűztek ki célul soha. Gyakorlati actualis feladatok nyelvére lefordítva e cél felé kell teljes erőnkől törekedni, ha rendkívüli, de nem reménytelen zűr-zavarainkból a társadalmi összhangot napjainkban meg akarjuk teremteni.

Lloyd George Dávid és a béke.

Irta: KRISZTICS SÁNDOR.

Az angol világhatalom megóvásának eszméjét ma éppen olyan súlylyal s történeti halhatatlansággal testesíti meg LLOYD GEORGE személye, mint XIV. Lajos, XV. Lajos majd I. Napoleon korában CROMWELL, illetve CHATHAM. Sőt a világ haladtával LLOYD GEORGE hivatása nagyobb terjedelmű, mint politikai őseié. LLOYD GEORGE nemcsak az angol világhatalom győzelmes megóvására érez magában hivatottságot, hanem a Britt-birodalom demokratikus újjászervezésére, azután a világ nemzetei nagyobb részéből álló szövetség demokratikus irányú szervezésére, végül a központi hatalmak autokrata katonai szervezetének megtörésére is. Mint az angol világhatalom védője conservatívabb a legconservatívabbaknál a külpolitikában, ami nem akadályozza azonban annak, hogy egyben az angol demokrácia hőse s ezen keresztül a világ demokratizálásának hőse is ne legyen.

LLOYD GEORGE alacsony származású, önerejéből felemelkedett egyéniség, ki magas állását a néppel való folytonos, szoros kapcsolata révén érte el. Rendkívüli szónoki képesség, rendíthetetlen akarat, a kitűzött cél eléréseért minden eszközt felhasználó, fáradtságot, gátakat nem ismerő igazi angol őserő, Wales keltái közül. Közszájon forog Angliában, hogy a »walesi emberhez úgy illik a politika, mint a kacsához a víz« s LLOYD GEORGE megtestesítője e mondásnak.

Közel negyedszázados parlamenti tagságra s majdnem tíz esztendősi ministeri tevékenységre tekintett vissza, mikor a világháború kitört. S ez idő alatt a nép nagy tömegét illető

oly eredményekkel telt s áldásos munkát végzett, melynek alapján Anglia első liberalis politikusai közé emelkedett s a birodalom legnagyobb demokratájává lett.¹⁾

A világháború kitörésekor a liberalis kormánynak LLOYD GEORGE a pénzügyministere volt s a kormány többi tagjai részéről rendre sokkal inkább volt várható a háború mellé való állás, mint az ő részéről. Ha LLOYD GEORGE kitart a kormányban Anglia semmlegessége mellett, úgy bizony maga mellett találta volna GREY-t, a külügyministert, valamint ASQUITH-t, a miniszerelnököt, kiket mint liberálisokat nem vezettek messzemenő imperialista czélok. LLOYD GEORGE s vele CHURCHILL tengerészeti és HALDANE hadügyminister azon-

¹⁾ LLOYD GEORGE Dávid 1863 januárius 17-én született Manchesterben, de szüleivel már egy éves korában Walesbe került. Két éves korában elveszti atyját s anyjával és két testvérével LLOYD Richardhoz, az özvegy testvéréhez sodorja a sors, kinek itt czipésműhelye volt. A kisiparos mester igen vallásos ember, a »Disciples of Christ« szektához tartozik, s falujában a szekta feje, műhelye a falu parlamentje. Itt hall a kis Dávid már igen korán a politikáról sokat, s csodálja nagybátyja szónoki képességét. A falu iskolájának díszje, majd jogot végez, magán úton, s már 15 éves korában ügyvédi irodában dolgozik. Maga is lelkes vasárnapi iskolai szónok, itt tanul meg beszélni. 21 éves korában Londonban leteszi a védő ügyvédi vizsgát és irodát nyit. 1890 április 10-én Carnarwan Boroughs kerülete választói liberális (Gladstone párti) programmal 1963 szóval 1945 ellen megválasztják parlamenti képviselőjüknek. Rendkívüli hévvel folytatja ettől fogva munkáját a népért. BONAR LAW egyenesen »a szegények kis testvérének« (*the little brother of the poor*) nevezte el őt. A búr háborút nem tartja összeegyeztethetőnek az angol liberalizmussal. Ezért sokat kell szenvednie. Mint földosztást hirdetőnek és socialpolitikusként azonban nagy sikere van. Az aggkori nyugdíjtörvény, a munkanélküliségről szóló törvény, a nemzeti jövedelem emelését, gazdasági iskolák, kísérleti intézetek felállítását czélzó törvény, munkaközvetítési törvény meghozatala körül nagy érdemei vannak. Mikor 1905-ben a conservatív kormány megdőlt, LLOYD GEORGE oly értékes tagja a parlamentnek, hogy nem maradhatott ki a liberális kormányból. A kereskedelemügyi miniszterium (Board of trade) feje lett. Itteni munkáját jelzik a kereskedelmi hajózási törvény, a londoni kikötőről szóló törvény és a szabadalmi törvény. ASQUITH miniszterelnöksége alatt, 1908-ban, LLOYD GEORGE pénzügyminiszterré lesz. Nagy része van LLOYD GEORGE-nak a *Parliament Bill* létrejöttében (1911 aug.), továbbá az ír törvény (*Irish Home Rule Bill*) meghozatala körül, valamint sikerül régi kedvenc vágyát beteljesíteni az ő walesi nemzetiségét illetően, a *Welsh Disestablishment Bill*-ben. (Walters, E. W. The »new« LLOYD GEORGE and the old. London: Johnson 1916. 231. 1.)

ban cserben hagyták a liberalizmus zászlaját a döntő pillanatokban s ezzel megalapozták a világháborút.

Tulajdonképpen CHURCHILL, HALDANE és LLOYD GEORGE magatartásán fordult meg a világháború bekövetkezése. Az első két miniszter magatartása még érthető. Mindkettőjüknek ugyanis nagy részük volt az angol hadsereg szervezése körül. CHURCHILL mindig a legnagyobb büszkeséggel szólott az általa gondozott flotta erejéről, szinte kérkedett vele. BALFOUR ezért a háború kitörése előtt közvetlenül, egyenesen mint »agent provocateur« jellemezte őt. HALDANE viszont az általa létrehozott hat divízióból álló expedíciós hadtestre volt büszke, továbbá a területi csapatok valamint az »Officers' Training Corp« szervezetére, melyek a jövő néphadsereg számára alapul szolgáltak. Ha nem is állott az általános hadkötelezettség mellett, mint LORD ROBERTS, mindig úgy vélte, hogy az expedíciós hadtest hat divíziójának beavatkozásával biztosíthatja a döntést bármily háborúban. HALDANE, ha egyébként nem is, de azért, hogy megmutassa a világnak élete főmunkájának, az általa szervezett angol hadseregnek értékét, hajlott a háborúban való részvételre.

LLOYD GEORGE volt a legkétesebb a világháborúban való részvétel feletti döntés alkalmából. Ő azonban már ekkor ASQUITH örökére vágyott. Az utód kérdés a liberális pártban tényleg GREY, SIMON és LLOYD GEORGE között forgott. Hogy LLOYD GEORGE-nak ekkor kevés volt az esélye a miniszterelnökségre, annak oka multjában van, mely búr barát volt (Birminghamban a búr háború ellen tartott beszédével pl. annyira magára zudította a népharagot, hogy csak álruhában menekülhetett előle), pacifista s hazafiatlan is (mint ez a marokkói krízis alkalmával való szereplésekor tünt ki).

1914 augusztus utolsó három napján az angol minisztertanács ingadozik döntése felől, bár CHURCHILL már júl. 27-én mozgósította a flottát, és pedig, mint ez GREY fehérkönyvéből kitűnik, saját felelősségére. A kérdés az volt, hogy ha német részről biztosíthatik Belgium semlegessége, részt vegyen-e ez esetben is Anglia a háborúban? A ministertanácsban LLOYD GEORGE lemondással fenyegetődött, ha a belga kérdés kiküszöbölődése esetében is belevetné magát a háborúba Anglia. Ha ez a fellépése őszinte volt, úgy tényleg le is kellett volna

mondania, midőn GREY ingadozott a német nagykövetet LICHNOWSKY-t biztosítani Anglia semlegességéről, ha német részről Belgium semlegessége sértetlenül tartatnék. Mindenesetre meg kellett volna akadályoznia, hogy a kormány Oroszországnak feltétlen segítséget ígérjen hadviseléséhez, mielőtt még a belga semlegesség megsértetett volna.

LLOYD GEORGE-nak ekkor ugyanis hatalmas eszköz volt a kezében, az egész munkásosztály előtti prestízsével való fenyegetés, melylyel a háború ellen éppen úgy hangolhatta volna azokat, mint mellette. LLOYD GEORGE azonban nem használta fel hatalmát, nem lépett sorompóba a békéért, hanem a belga semlegesség megtörése után ő is a beavatkozás mellett van, sőt a háború kérielhetetlen folytatásának programjával tényleg eljut a miniszterelnökségig is a világháború folyamán.

Első nagy háborús beszédét, melyet 1914 szeptember 19-én a Queen's Hall-ban tartott, így vezeti be:

»Nincs ember, aki nagyobb ellenszenvvel és küzdelemmel tekintett a háborúba kerülés lehetőségére, mint én tettem egész politikai pályámon keresztül. De nincs ember, aki jobban meg lett volna győződve, mint én, afelől, hogy Anglia nemzeti becsületének sérelme nélkül nem kerülheti ki a háborút Németországgal. Tisztán áll előttem az a tény, hogy bármely nemzet, mely valaha háborúba került, mindig előhozakodott a becsület szent nevével. Igen sok bűnt követtek már el e név alatt; s ma is követnek el. De mindegy, a nemzeti becsület valóság, s az a nemzet, mely figyelmen kívül hagyja azt, elveszett. Miért forog kockán becsületünk, hogy háborút vont az országra? Azért, mert először tisztelendő kötelezettségekkel kötve vagyunk egy békében élt, kis szomszédunk függetlenségének, szabadság- és érintettségének védelmére. Kényszeríteni nem tudott volna bennünket: gyenge volt; de az az ember, aki hajlandó lemondani köteletségéről, mert hitelezője gyöngye hogy kényszerítse arra, az gazember. Mi ünnepélyesen szerződést kötöttünk, hogy megvédjük Belgiumot és integritását. Aláírásunk rajta van az okmányon. S nem áll ott egyedül. Oroszország, Franciaország, Ausztria, Poroszország aláírásai is ott vannak. Miért nem tartják magukat Ausztria és Poroszország e szerződéshez? Azt mondják, hogy ha mi czítáljuk e szerződést, az tisztán csak kifogás részünkről, — alacsony czélunk, hogy eltakarjuk irigységünket egy magasabb civilisatióval szemben, melyet tönkre tenni igyekszünk. Feleletünk erre az 1870-iki eljárásunk. Mi történt ekkor? GLADSTONE volt a miniszterelnök, Lord GRANVILLE, gondolom, a külügy-minister. Sohasem hallottam felőlök, hogy jingók lettek volna. A szerződés (Belgiummal) akkor is kötött bennünket. Felhívtuk a hadviselő hatalmakat, hogy tartsák azt tiszteletben. Felhívtuk úgy Francia-, mint Németországot. Az időben Franciaország felől fenyegette veszély Belgiumot és nem Németország felől. Éppen úgy léptünk ekkor fel Franciaország ellen, mint tettük most, Németországgal szemben, védve Belgiumot. Felhívtuk mindkét hadviselő hatalmat, annak kijelentésére, hogy nincs-e szándékuk Belgium területét megsérteni? Mit válaszolt Bismarck? Azt mondta, hogy felesleges volt Poroszországhoz oly kérdést intézni, mely a szerződés érvényességét illette. Franciaország hasonló választ adott. A belga nép megköszönte közbelépésünket. . . . «¹⁾

¹⁾ LLOYD GEORGE: Through terror to triumph. (London: Hodder 1915.) 1—2. p.

»Ez történt 1870-ben. Figyeljünk, mi következett. Három, négy nappal a köszönő irat vétele után, francia sereg a belga front felé vettetett fel s a porosz ágyuk gyűrűjének tüze elől nem volt más menekülés, mint belga földre lépés, azaz Belgium semlegességének megsértése. És mit tettek? A francziák ez alkalommal inkább a tönkrement, megalázódást választották, mint szavuk megszegését, inkább foglyul estek, semhogy szerződészegők legyenek...«

»Ma Poroszország érdeke a szerződés megszegése, és meg is tette...«¹⁾

LLOYD GEORGE itt visszautasítja azokat az okokat, amelyeket felhoznak a németek eljárásuk igazolására. Belgium nem lázadt fel Németország ellen, s nem esküdött össze Angliával és Franciaországgal, a francziák nem akartak átvonulni Belgiumon, Franciaország öt hadtestet ajánlott fel csupán Belgiumnak saját védelmére, ha megtámadnák. Belgium ezt sem fogadta el.²⁾

Belgium elfoglalása LLOYD GEORGE előtt ekkor a közvetlen ok, amelyért Anglia harczba szállott a németek ellen. Szerbia esete csak megerősíti felfogását a porosz-osztrák erőszakosság felől. Anglia a kis nemzetekért harczol, melyek épp oly értékes tagjai az emberiségnek, mint a nagy nemzetek.³⁾

A belga semlegesség megsértésében, s a kis nemzetek védelmezésében azonban már a világháború kitörésekor LLOYD GEORGE oly okokat lát, melyek csak Anglia számára lehetek elegendők, de Németország bizonyára nem fogja megfelelő okoknak találni. Queen's-Hall-i beszédében ennek kifejezést is ad, mikor azt mondja, hogy a németek nem tudják megérteni Anglia jelenlegi eljárását:

»Azt mondják, Franciaországot értjük, gyűlöletből harczol, területért, Elsass-Lotharingiáért. Értjük Oroszországot is, mely vezérszerepért harczol és Galicziát akarja megszerzeni. Ők megértik, ha bosszúból, vagy vezérszerepért folyik a harcz, de nem értik meg, hogy egy nagybirodalom, hogy áldozhat annyit, tisztán kis nemzetek védelméért.«⁴⁾

LLOYD GEORGE ezen mondásában benne van az angol politika minden színeskedése, melylyel a világháborút felidézte. Belgium semlegességének megsértése, valamint a kis nemzetek védelme nem lehetnek okok Anglia számára, melyekért érdemesnek tartotta a harczbaszállást. Belgium semlegesség-

¹⁾ I. m. 3. l.

²⁾ I. m. 5—6.

³⁾ LLOYD GEORGE: Through terror to triumph. Speeches. 1915. 8—9. p.

⁴⁾ I. m. 10 l.

nek megsértése csak jó alkalmul szolgált arra, hogy a háború kitörhessen, s kétségtelenül ebből az alkalomból nőtt ki a háború következő okává a kis nemzetek védelmének hangsúlyozása. Mert ez az utóbbi elv Angliának is gyöngéje, miután sokkal több kis nemzetet tart leigázva, mint ahányra Németország, még mint függetlenekre, rátehetné kezét.

A háborúnak LLOYD GEORGE által való első okadatolása azt igazolja, hogy nem az okokat, hanem csak az alkalmakat hozta fel, melyek segítségével Anglia a harcot felvette. Pedig THUKIDIDES a Peloponnesosi háborúra vonatkozóan ki-derítette már, hogy az alkalom a háborúra más, mint a háború oka. Ahol az utóbbi megvan, ott az előbbi könnyen feltalálható. A háború oka idők folyamán támad és fejlődik, míg az alkalom a háborúra mesterségesen idéztetik elő. A háborúra való alkalom mögött van a háború oka, s ezt LLOYD GEORGE sokáig nem akarta kimondani. Bosszúból és vezetőszerepért való harcz kezdetben csak a németeket jellemző háborús okok előtte.

1914 november 10-én a City Temple-ben midőn a háború okainak igazságáról beszél, már közeledik tényleges ok megnevezéshez, de még finom formába öltözteti azt, s Anglia ártatlanságát hangsúlyozza.

Három nappal a háború kitörése előtt — mondotta — jobb viszonyban állottunk Németországgal, mint bármikor a legutóbbi tizenöt esztendőben. Az országban senki sem gondolt a háború lehetőségére. Semmi ter-
vünk se volt Németország ellen, nem támadtunk német területet és kerestünk vele háborút a gyarmatok miatt. Mi tisztán lovagiasságból mentünk bele a háborúba, hogy a gyöngéket védelmezzük.¹⁾

A háborúnak lovagiasság már lehet az oka, ha az a háború két gentleman között folyik és pedig a lovagiasság szabályai szerint. De lovagiasságból nagy nemzetek milliók életét aligha áldozzák fel. A lovagiasság a legüresebb frázis a háború igazi okának elfedésére.

1915 február 28-ikán Bangorban a szent háborúról mondott beszédében a háborúnak ismét újabb okát adja. Anglia készületlenségét hangsúlyozza ismét, hogy ez a legjobb bizonyíték arra nézve, hogy nem akarta a háborút,²⁾ áttér azonban Oroszországra, s azt mondja, hogy »amíg Oroszország nem fegyverkezett, amíg készületlen volt, Németország csak az alkalmat

¹⁾ U. o. 47. l.

²⁾ Through terror to triumph. 79. l.

leste, mikor zúzza össze. Hat-hét évvel ezelőtt úgy volt, hogy ez megtörténik. De ekkor az orosz nép felébredt, s védelmi állásba helyezkedett. Nem készült semmiféle támadásra, de a németeknek már az is sok volt, hogy védeni tudja magát, ezt sem akarták engedni. Ez a háboru oka.*¹⁾

Itt elhárítja Angliától a háború felidézését, s azzal tisztán Németországot és Oroszországot okolja. Az előbbit azért, mert nem türt a háta mögött fegyverben álló Oroszországot, az utóbbit azért, mert fegyverkezett. Hogy mindez mennyiben hatott ki Anglia részvételére a háborúban, arról már nem szól. Nem mondja meg, mennyiben volt része Angliának az orosz-francia entente létrehozásában, mely Oroszország fegyverkezésének alapja volt Németország ellen.

LLOYD GEORGE még a háború igazi okának megnevezésénél sem tart, hanem főképp a belga semlegesség megsértésének megtorlását népszerűsíti, mint Anglia harczbalépésének okát, midőn éppen ezen alapon hangzik fel az első szó a békéért Angliában. Harold SPENDER a »Contemporary Review« 1915. évi február hó 1-i számában írja, hogy amily becsülettel ment bele Anglia a háborúba Belgium megmentéseért, épp oly becsülettel kerülhet is ki abból, ha felajánlaná az elfoglalt gyarmatok visszaállítását Belgiumnak Németország részéről való kiűritése és kártalanítása fejében.

A belga kérdésnek háborús okként népszerűsítésén először a Times 1915 évi márczius hó 8-iki a »Why we are at war« című czikke üt rést, mely egyenesen tagadja, hogy Anglia Belgium miatt került volna háborúba. A belga semlegesség megsértése csak »ballon d'essai«.

Időközben a Northcliffe-sajtó nagy agitációt kezd a háborúra való nagyobb felkészültség ügyében, s a hadiszerezellátás hiánya miatt. Mindez oda vezet, hogy 1915 évi május hó 26-án coalitiós ministerium alakul, melynek LLOYD GEORGE munitio ministere. NORTHCLIFFE már ekkor úgy üdvözlí őt, mint az általános hadkötelezettség behozóját és ASQUITH utódát, s már ekkor megkezdi a munkát, hogy a coalitiós ministeriumnak a háború folytatása tekintetében ingadozó tagjait, GREY-t, ASQUITH-t és SIMON-t kiküszöbölje onnan.

Maga a coalitiós kormány a háború meghosszabbítására alakult s ezen programmal mindinkább vad, világhegemóniáért folyó, Németország tönkretételére irányuló, döntő győze-

¹⁾ U. o. 78. 1.

lemért lihegő hadjárattá vált az eredetileg Belgium semleges-ségének megsértésével indokolt háború.

1915 szeptemberében megjelenik LLOYD GEORGE háborús beszédeinek egy gyűjteménye,¹⁾ melynek előszavában kiemeli változatlan meggyőződését, hogy Anglia nem kerülhette el ezt a háborút anélkül, hogy ne kockáztassa biztonságát és tönkre ne tegye becsületét. A háború 12 havi folyama alatt szerinte világosan kitűnt, hogy a becsületes kötelezéssel, tisztességes magaviselettel, az emberiség elemi követelményeivel nem törődő katonai hatalom a civilizációt fenyegeti. Bármily áron is, de az emberiség követelménye, hogy ez a katonai rendszer tönkretétessék.

1915 vége felé, egy esztendei harc után ért el, tehát végül LLOYD GEORGE addig, hogy megnevezze a háború igazi okát: a porosz katonai rendszer, s ezzel együtt Németország tönkretételét. Ha a háborúba avatkozás ezen igaz okával mindjárt a háború elején előálltak volna, a józanabb belátásúak bizonyára ellensúlyozni tudták volna a háborúra való izgatást. A népfelvilágosító campagne azonban először Anglia nemzeti becsületére hivatkozott, melyet a szerződések szentségének, s a kis nemzetek létének egyetlen alapjaként tüntetett fel. Mikor ezen eszmekörrel át és áthatották a néplelket, s a német erő mind félelmetesebben bontakozott ki, következhetett csak a második lépés, a porosz katonai rendszer elsöprésének, Németország jövője fejlődése megakadályozásának követelése, ami csak döntő győzelemmel érhető el. Csak ekkor mert előállani LLOYD GEORGE Anglia háborúba avatkozásának igaz okaival.

LLOYD GEORGE valójában 1915. nyarán felismerte a helyzetet, hogy Anglia el fogja veszíteni ezt a háborút, melyet csak úgy vélt végigküzdeni, hogy azt tulajdonképpen Franciaország és Oroszország viselik s Anglia csak segít nekik — főképp pénzzel. Ha ez így sikerülhetett volna s Németország ezúton megtört volna, úgy a kimerült Franciaország és Oroszország mellett, Anglia a legjobb állapotban, érintetlen flottával került volna ki abból s ő lett volna az igazi nyertes fél, a világ igazi ura, a *Pax Anglicana* elterjesztője a földön. A helyzet másképp alakulván, már 1915 elején komolylyá

¹⁾ LLOYD GEORGE, D. Through terror to triumph. London, 1915 XII 187 p.

vált Angliára nézve a háborúban való részvétel, ha a hatalmas német erőnek gátat akar vetni.

LLOYD GEORGE mint munitió-s minister mesébe illő ügyességgel készíti el munitio-törvényét s kényszeríti azt a munkásokra. Elég, ha csak annyit jegyzünk meg e törvényről, hogy a tanult munkások hosszú emberöltőkön át kiküzdött alkalmazásbeli előnyeit a tanulatlan munkásokkal szemben megszünteti s a sztrájkot lehetetlenné teszi. A szakszervezeteknek a munkásság érdekeit védő tevékenysége a munitio-törvény vaskapcsai között egészen megbénul.

A munitio biztosítása után az emberanyag biztosítása következett. A Northcliff-sajtó támogatása mellett LLOYD GEORGE rábirja a liberális kormányt, hogy az általános hadkötelezettség behozatalát is keresztül vigye. Nagy harcok között ASQUITH 1916 jan. 5-én be is terjeszti javaslatát s a kormányból csak John SIMON belügyminister lép ki. 1916 jan. 24-én a képviselőház 383 szavazattal 36 ellen el is fogadja azt.

Sir John SIMON kilépésével a liberálisok között azonban mozgalom indul meg s körülötte csoportosulnak a békét kívánó liberálisok, kik nem akarnak ugyan feltétlen békét, hanem feltételeken nyugvót, de azt mondják, hogy ha ez elérhető diplomatai úton, úgy csakis ezt az utat akarják követni s nem várni addig, míg minden részről az elvérés következik be. A »Nation« SIMON csoportját az alsóház legtehetségesebb tagjaiból állónak mondja. Mellettük a békére törekszik a független munkáspár (*Independent Labour Party*), mely már 1915-ben követeli, hogy egyetlen alkalom se muasztassék el a béke ügyét illetően. A »Labour Leader« GREY-t a legeurópaibban gondolkodó államférfiként tünteti fel s azon véleménynek ad kifejezést, hogy előbb vagy utóbb a népek békés megegyezésének programmjával fog előlépni, szemben a kormány többi tagjaival. A SNOWDEN által vezetett békemozgalom is erősödik. A *newcastlei* socialista congressuson a békehatározat többséget kap HYNDMANN-nal szemben SNOWDEN békepropagandája a következő tétélekből indul ki: 1. A béke ellenségei, ellenségei a munkásosztálynak is, s az általános védkötelezettség eszköz a kezükben, hogy a munkásságot szabadságától megfoszszák. 2. Az a fáradhatat-

lan hangsúlyljal terjesztett háborús czél, melyet GREY 1915 márc. 22-én mint nemzeti háborús czélt proklamált, hogy Belgium a németek részéről visszaállíttassék, diplomatai úton is elérhető.

Mindezekhez a béketörekvésekhez járult az 1916 májusi nagy béke-vita az angol alsóházban. Kut el Amara eleste és az irországi helyzet teljesen aláásták a kormány helyzetét. Nagyon könnyű lett volna ekkor a conservativoknak ASQUITH-t megbuktatni s LLOYD GEORGE, CARSON, MILNER, CURSON-nal új kormányt uralomra juttatni. A tory Hugh CECIL, Lord Robert CECIL testvére lép fel ekkor a »Times«-ben közzétett nyílt levéllel, melyben ASQUITH minisiterelnökségének nélkülözhetetlenségét igazolja. »Ha olyan kormány jutna hatalomra, — írja — mely a liberálisok bizalmát nem birná, mint például LLOYD GEORGE és CARSON által alakított, úgy a liberálisok között életre kelne az az irányzat, hogy a háború folytatásának támogatásától mindjobban eltérjenek s végül pacifista álláspontot foglaljanak el. Ez a helyzet pedig a valóságban nemzeti veszedelem volna.«¹⁾

ASQUITH tényleg a kormány élén marad s a kormány kitart a háború kérelhetetlen folytatása mellett. 1916 jul. 7-én LLOYD GEORGE-ot hadügyministerré nevezi ki a király. Már mint hadügyminister nyilatkozik 1916 októberében HOWARD amerikai ujságíró előtt oly értelemben, hogy Anglia nem áll meg addig, míg a porosz militarismust teljesen meg nem törí.

Október 11-én az alsóházban LLOYD GEORGE védelmezi interviewját, melyről HOLT liberalis képviselő azt mondotta, hogy jobb lett volna, ha LLOYD GEORGE nem mondotta volna el, mert ha Németország csatlakozik a nemzetek békeligájához, akkor természetsszerűleg militarismusa önmagában fog megszűnni. LLOYD GEORGE a legnyersebben utasítja vissza ezt az érvelést s hangsúlyozza, hogy a porosz militarismus megsemmisítése nemcsak saját véleménye, hanem a kabineté, a parlament hadi bizottságáé, a katonai tanácsadóké és az összes szövetségéséké.²⁾

LLOYD GEORGE féktelen kitörésén nem gyengíthetett GREY okt. 24-iki nyilatkozata sem, melyben egyenesen desavualja

¹⁾ The Times. 1916. ápr. 30.

²⁾ Deutscher Geschichtskalender, 1916. IV. 681. l.

öt. GREY háttérbe szorul LLOYD GEORGE-val szemben, éppen úgy ASQUITH is. A háború tovább való folytatását illetően támadt ellentétek a kormányban azután LLOYD GEORGE álláspontjának győzelmével végződnek.

LLOYD GEORGE ekkor, ismét hatalmasan támogatva NORTHCLIFFE és sajtója által, a háborúnak legnagyobb erővel való folytatása érdekében háromtagú hadi tanács (War Council) tervével állott elő, melyben ASQUITH miniszterelnök nem vett volna részt, hanem a tanács a kabinet felett álló hatáskörrel birt volna. Ezt ASQUITH nem fogadta el s LLOYD GEORGE decz. 3-án beadja lemondását. A tárgyalások folyamán azonban az tűnt ki, hogy ASQUITH-nak nem volna többsége a parlamentben, mert a többség a háború erélyes folytatását követeli, úgy, ahogy azt LLOYD GEORGE kívánja. Erre decz. 5-én ASQUITH mond le. Decz. 7-én LLOYD GEORGE megbízást kap kormányalakításra, melynek decz. 10-ére eleget tesz.

Kabinetjéből hiányzik GREY, kit hibásnak híreszteltek balkán-politikája miatt, mely a német-török, német-bolgár szövetséghez, Szerbia és Románia feláldozásához s a meddő görög állapotokhoz vezetett. Hiányzik RUNCIMAN kereskedelmi minister, ki a háború utáni kereskedelmi harcz ellen nyilatkozott. Hiányzanak végül MAC KENNA pénzügyminister és SAMUEL belügyminister is. Helyükbe unionisták és munkáspártiak kerültek, míg a conservatív és liberalis tagok között alig van igazi politikai súlylyal bíró egyéniség, inkább szakemberek, mint politikusok az új ministerek e pártokból.

LLOYD GEORGE kabinetje hivatalnoki jellegű, Angliában szokatlan alakulat. Még jobban ellenkezik az angol közjoggal a szűkebb haditanácsnak (War Council) a kormány fölé való helyezése s a kormány tagjai között részben nem is szereplő egyénekből való összetétele. Ebbe ugyanis nem szakministerek tartoznak, hanem vezető politikai személyiségek, hogy a pártokkal való kapcsolata a kormánynak megőriztessék. Elnöke LLOYD GEORGE, tagjai lord CURZON és lord MILNER és e két conservatív tag mellett HENDERSON, a munkásvezér. Sem a külügyminister (BALFOUR), sem a hadügyminister (DERBY lord) nem tagjai a hadi tanácsnak. A pénzügyminister, BONAR LAW nem ezen állása alapján, hanem mint az alsóház vezére, tagja a hadi tanácsnak, de nem vesz

részt szabályszerűen minden ülésen, hanem csak ha arra meghívják.¹⁾

A nemzet legéletbevágóbb ügyei felett elsősorban ez a négy, illetve öt tagból álló directorium dönt, mely a kormány felett állván, egyenesen dictatori hatalommal bír. LLOYD GEORGE kitűnően biztosította a maga számára így a legvégső kérdésekben is az első irányítást s ezzel a háború kérlelhetetlen folytatására mindaddig fentartotta a lehetőséget, míg a szűkebb hadi tanács fennáll. A radikális »Nation« kitűnő jellemzést ír ekkor róla, melyben igen ki van élezve, hogy LLOYD GEORGE ugyan nem győzte le a németeket, de legyőzött két kormányt is, valamint megfosztotta az angol népet jó egy pár szabadságjogától. LLOYD GEORGE a pillanatok embere. A háború sikerrel való befejezése ígéretének beváltásával áll azonban vagy bukik. Kormányvállalása ígéretei alapján egyenlőre csak sötétbeugrás.²⁾

A Northcliff-sajtó áll LLOYD GEORGE mellett a legerősebben, s ez biztosítja háborús politikáját. A megkezdett útról számára tényleg alig van visszatérés. LLOYD GEORGE távozása a ministerelnöki székből az angol győzelem legkisebb lehetőségének is szertefoszlását fogja jelenteni.

Az 1916 decz. 12-iki békeajánlatról decz. 19-én beszél az alsóházban s a világháború okául az állítja, hogy

»a szövetségesek azért mentek bele a háborúba, hogy Európát a porosz katonai uralom támadása ellen megvédelmezzék.« »Ha Anglia uralma nem állott volna résen, úgy Európát a barbárság és a féktelen hatalomvágy áradata öntötte volna el.«

Visszatérve LLOYD GEORGE 1914 szept. 14-iki beszédére, bizony joggal csodálkozhattak a németek Anglia háborús okain s joggal érthettek háborús okok alatt gyűlöletet vagy vezérszerepért való küzdést. Mert tényleg az utóbbi ok az elsősorban, melyért Anglia harcza szállott mely mellett azonban a düh sem hiányzik, mely a folytonos német győzelmek természetes következményeképpen nött hatalmassá Angliában.

Felesleges volt tehát a háború okául Belgium semlegesége megsértésének, a kis nemzetek védelmének, Oroszország

¹⁾ A mai napig a szűkebb haditanács összetételében az a változás történt, hogy HENDERSON helyébe BARNES lépett, lord MILNER kimaradt, újabb tag lett tüstént CHAMBERLAIN és mint hatodik tag katonai tanácsadóként bekerült SMUTS tábornok. (National Review 1918. June. 416. 1.)

²⁾ Deutscher Geschichtskalender, 1916. IV. 1209–10. 1.

feigyverkezésének felhozása, mert annak csak két természetes oka volt Angliára nézve: Anglia vezető szerepének, világhatalmának minden áron való biztosítása, s ebből kifolyólag a német győzelmek kapcsán növekvő gyűlölet a porosz militarizmus ellen. Ezek már nem phrasisokból álló okok, hanem természetesen s éppen ezért kiküszöbölésük csak a háború elnyújtásával képzelhető.

1916 december 19-iki beszédében azonban a porosz katonai kaszt lerombolásának követelésein kívül LLOYD GEORGE konkrét békefeltételekre is kiterjeszkedik. Ezek? »Teljes helyreállítás (restitution), hatásos garantiák és teljes elégtétel (reparation).« Ez az ő első békejavaslata, melyet a következő indokolás mellett jelentett ki a világ szenvedő népeinek:

»Magának Németországnak szava, amely Belgiumot kitette az elpusztításnak, Európát nem fogja többé kielégíteni.« »Mi ezért várni akarunk addig, amíg meghalljuk, hogy micsoda feltételeket és biztosítékokat kínálnak a németek, másokat, jobbakat, biztosabbakat, mint azok, melyeket oly könnyen megszegték. Poroszország győzelme arra vezetne, hogy az emberiség segítség nélkül mocsárba fulna. Ezért nem ismertem én a háború kezdeté óta más, mint azt az egy politikai cél, t. i. az emberiség megmentését a leghatalmasabb katasztrófától, amely valaha jólétét fenyegette.«

»Mindnyájan vágyakozunk a békére, de annak becsületes és nem szegyenletes békének szabad lennie. Nem szabad annak összefoltozott, bizonytalan compromissumnak lennie. Kell, hogy az oly béke legyen, amely eléri azt a cél, amely miatt hadba szállottunk. Ily békét örömmel fogadunk és minden mást viszszautasítunk. Nyíltan és nyomatékosan kijelentem, a német kormány jegyzékében semmit sem látok, ami a legcsekélyebb okot nyujtana arra a feltevésre, hogy a német kormány hajlandó a szövetségeseknek elégtételt és biztosságot adni. Ha kész nekünk elégtételt nyujtani a multért és biztosságot a jövőre, úgy mondja ezt meg nekünk.«

Ez a válasz, illetve békeajánlat, még telve van a német katonai szellem kiirtásának követelésével. Teljes elégtételt és biztosítékot csak abban lát, ha a porosz militarizmus megszűnik létezni. Mint mondja: »A háború egyedüli befejezése csak az lehet, hogy a legteljesebb és a leghatásosabb biztosítékot állítsák szembe azzal a lehetőséggel, hogy a porosz katonai kaszt valamikor ismét megzavarja Európa békéjét.«

Ilyen beszédet LLOYD GEORGE azonban csak akkor mondhatott, mikor hatalmának virágjában állott, mikor még teljes reménnyel tekintett a tavaszi offenzíva felé, melynek sikeres folytatásáért vállalkozott tulajdonképpen a miniszerelnökségre. Féktelen bizalma s hatalmának biztosságából folyó fölénye kitérnek 1917 jan. 11-én a Guildhallban az új hadikölcsön mellett tartott propagandabeszédéből is, melyben az 1917 jan

5-én az entente által elutasított a német békeajánlatról szolt. Németország szerinte azért tette meg e békeajánlatot, hogy »mégét oltsa, mert erőszakos szabályokkal sikert kikényszeríteni nem tud«. »Amit a németek felajánltak, az csak csapda, mely síma szavakkal nyitva áll. Ilyen szavak bennünket már megtévesztettek, de most az oroszlan nyitva tartja szemét. Mi nem utasítottunk vissza semmiféle feltételt, de felismertük, hogy a háború jobb, mint az olyan béke, melynek ára a porosz uralom Európa felett. A szövetségesek válaszukban tisztán mondják és még világosabban fejezi ki az Egyesült-Államok válassza, hogy mielőtt megkísérelnék (a németek) a béke templomát újból felépíteni, el kellett volna ismerniök, hogy annak alapjai megerősítendők.« Kiemeli, hogy a szövetségesek döntően határozták el, hogy minden áron elérik magas céljukat. Mindegyikük Angliában bizik. Néhány napon belül legalább is a győzelem útját fogják seregeik megnyitni.¹⁾

Ezen bős, a béke lehetőségére nézve minden eredmény nélküli beszédek azonban 1917 folyamán igen letompultak s lassanként megtelítődtek Anglia részéről is mind enyhébb concretumok felajánlásával. A bős LLOYD GEORGE hajlandóbbá vált a békére, semmint az remélhető lett volna. Úgy látszik, az angol ministerelnöki székből még dictatori hatalommal sem lehet esztelen feltételeket szórni a béke feltartóztathatatlan útja elé, s különösen nem, a sikertelennek bizonyult tavaszi entente offenzíva, majd főképp az oroszoknak a harcztérről való távozása után.

1917 június 29-én Glasgowban még mindig bizakodóan szól a győzelemig tartó háborúról. De itt már közelebről körülírja a béke feltételeit a következőkben: Belgium függetlenségének visszaállítása, Mezopotámiáról a békekonferencia döntsön, de többé nem szabad Törökország birtokában hagyni, éppen úgy Örményországot sem. A német gyarmatok sorsát illetőleg a lakosság kívánsága legyen irányadó. Az annexió és kártérítés nélküli béke formulájáról szerinte egy német beszéd sem nyilatkozik világosan, s nem tudni, hogy mit jelent e kitétel: kárpótlás nélkül. Végül itt is visszatér régi érveléséhez, hogy »mi fogja biztosítani mindenek előtt a békeszerződés feltételeit? Biztosíték gyanánt csak a porosz katonai hatalom megtörését fogadhatjuk el«.

Július 21-én a Queen's Hallban tartott hazafias ünnepen a béke számára elég biztosítékot nyújtó Németországot így jellemzi:

»Minél szabadabb Németország és minél függetlenebb, annál jobban tetszik nekünk. Németország szabadságának és függetlenségének a saját

¹⁾ Deutscher Geschichtskalender. 1917. I. p. 129—130.

uralkodói az ellenségei, nem az entente hatalmai, amelyek szívesebben látnak szabad Németországot. A szabad Németországgal megköthetjük a békét, az autocratia uralma alatt levő Németországgal azonban semmi szin alatt sem köthetjük meg.»

Mig június 29-iki beszédében a békefeltételek között nem említette fel Elsass-t, sem a Trentinót, úgy siet e hibáját jóvá tenni 1917. július 22-ikén Dundee városában mondott beszédében. Itt azt mondja, hogy »az 1870-iki politikai alapelvek megegyeznek a maiakkal. Ezek ellen harcolunk. Így van Olaszországgal is, amely egyesülni akar népének testvéreivel, így van a lengyelekkel, akik ismét a nemzeti függetlenség útjára akarnak lépni. A mi akarunktól függ, hogy ez meg is történjék. Így van Mezopotámiával és Palesztinával. Ezek a népek ne legyenek többé néma, együvé terelt állatok, amelyek császárok akarata szerint változtatnak gazdát. Mi az embernek emberi mivoltához való jogáért küzdünk. Mi győzni fogunk. Tudom, hogy a mérkőzés sokáig fog tartani, azt azonban már ma mondhatom önöknek, hogy a fagyos tél után tavasz fog reánk köszönteni.«

Nem maradhat megemlítetlenül, hogy nemzete győzelmébe vetett bizalma, úgy látszik, még tápot is nyert időközben, mert büszkén hirdeti e beszédében, hogy: »A föld alá kergettük a hatalmas német hadsereget. Beleoltottuk a német katonai szellemnek minden porusába az inferioritas érzését.«

Csakis győzelembe vetett hitének megerősödése tartja még ajkán a német kormányrendszer megdöntésének követelését. Amint azonban 1917 ősze elérkezik, ez irányban is változtatni kell nézetén. 1917 október 12-én a biztosító társaságok képviselőinek egy küldöttsége előtt csak Elsass-Lotharingia helyzetét fájlalja. »Nem képzel el nyilatkozatot, amely nagyobb mértékben alkalmas e borzasztó háború meghosszabbítására, mint KÜHLMANN német államtitkárnak azt a kijelentését, hogy Németország semmi körülmények között sem tesz engedményt az elsass-lotharingiai kérdésben.

Bármennyi ideig tart is a háború, Anglia szövetsége Franciaország oldalán fog harcolni mindaddig, amig annak elnyomott gyermekei föl szabadulnak az idegen járom alól.«

1917 telén LLOYD GEORGE vasból kovácsolt és vérért kiáltó ministeriuma súlyos kritikában részesül. LLOYD GEORGE a győzelem biztosításáért alkotta meg ministeriumát, s formálisan többször beigérete a legszebb eredményeket. Mindez nem következett be, sőt az entente helyzete 1917 folyamán határozottan rosszabbá vált. Teljes alappal birt tehát LANSDOWNE lord 1917 november 28-án a *Daily Telegraphban* megjelent cikke, mely megegyezésen nyugvó békét követel, s a vérontásnak a győzelemért való végnélküli folytatását embertelenségnek jelenti ki.

LANSDOWNE cikkére LLOYD GEORGE 1917. december 15-én

válaszolt a légi szolgálat vezetőinek tiszteletére adott banketten. E beszédében már sok a siránkozás, kapkodás, — és ami a legfontosabb, — teljesen ellentmond új szövetségésének, az Egyesült-Államok elnökének, bár minden reményét belé veti. LLOYD GEORGE hangsúlyozza, hogy LANSDOWNE minden tekintetben egyet értett WILSON elnökkel és pontosan azt akarta mondani, amit az elnök legutóbbi, a congressus ülésén tartott beszédében mondott. A párisi conferentián azonban a levél a legfájdalmasabb meglepetést keltette.

LLOYD-GEORGE kitér az ország élénk kisebbségének működésére, amely konokul és álnok módon igyekszik nézetét terjeszteni azzal a szándékkal, hogy az országot idő előtti meghódolással járó békére kényszerítse. »Nem a szélsőséges pacifista jelenti a veszedelmet. Attó én nem félek, — mondja, — *de óva intem a nemzetet, örködjék attól a férfitől, aki azt hiszi, hogy győzelem és vereség között van a középút.*«

»Győzelem nélkül azonban az egész csak komédia. Miért léptünk a háborúba? Azért, mert egy ugyanilyen ünnepies szerződéssel úgy bántak, mint egy pápirosronggyal. Ki írta alá most a szerződést? Valószínűleg a többiek között az a nép is, amely a legutóbb fönnállott szerződést megszegte. Ki tartoznék az új szerződés betartásáról gondoskodni? Valószínűleg azok a nemzetek, amelyeknek nem sikerült a legutóbb fönnállott szerződés érvénybentartását biztosítaniok. Valóban komédia volna úgy befejezni ezt a háborút, amelyet azért kezdtünk, hogy a régebben fönnállott szerződésnek érvényt szerezzünk, hogy a megszegett szerződésért való minden kártalanítási igény nélkül csak egy még nyomatékosabb szerződést határozzunk el. Ne túrjuk, hogy pusztá szavakkal félrevezessenek bennünket, amelyek a népek ligájáról, a leszerelésről, a döntő bíróságról és az államok biztosságáról szólnak. *Csupa frázis ez, amelynek csakis a győzelem adhatna éltető erőt.*«

Két út áll előttünk: vagy könnyű feltételeket szabunk a diadalmas-kodó gonosztevőnek, vagy pedig eleget teszünk isteni feladatunknak és érvényt szerzünk a jognak és igazságnak és végigküzdjük a harcot, hogy végleges békét szerezzünk magunknak és gyermekeinknek. Bűn volna egy percczel is hosszabbítani a háborút, ha sikere nem biztos. De mivel biztos vagyok a sikerben, azt mondom, hogy folytatnunk kell azt a győzelemig, amely a világ szabadsága szempontjából annyira fontos.«

Amíg tehát WILSON elnöknek a béke megkötésére vonatkozó javaslatai legfőbb pontjait frázisnak jelenti ki, addig ugyan miből másból merithetne reményt a győzelemre, mint éppen az Egyesült-Államok segítségéből. Enélkül Anglia győzelme még LLOYD GEORGE szerint sem lehet biztos. Az angol miniszterelnök, s az Unio elnökének ellentétes álláspontja, midőn az egyik győzelmen alapuló békét, a másik viszont kimondottan megegyezésen alapuló békét kívánt, oly helyzetet teremtett, melyre nézve LLOYD GEORGE csak saját álláspontjának feladásával találhatott megoldást. Ehhez járult még

az a körülmény is, hogy habár LANSDOWNE békekísérletét egyenesen nyers visszautasításban részesítette, még sem térhetett ki az annak nyomában támadt hangulat változás elől, mely Angliában a béke felé fordította a lelkeket.

Alig három héttel a LANSDDOWNE-nak adott válasz után, 1918 januárius 6-án, legnagyobb beszédét tartja a békéről, melyben minden előző nyers kitételét letompítva találjuk felhangzani. Még az elsassi kérdésben is enged előbbi álláspontjából.

E beszédében kiemeli, hogy »Anglia nem folytat támadó háborút a német nép ellen, amelyet arról győztek meg vezetői, hogy védekező háborút folytat irigy népek szövetsége ellen, amelyek el akarják pusztítani Németországot. Nem úgy van. A Német nép elpusztítása sohasem volt háborús célunk a háború első napjától fogva. Mi valóban nagyon vonakodva és teljesen készületlenül csatlakoztunk ehhez a háborúhoz önvédelemből. Európa általános jogainak védelméből és hogy teljesítsük azokat a szerződésbe foglalt ünnepies kötelezettségeket, amelyekben Európa politikai szervezete fölépült. Németország ellenben Belgiumba való betörésével kíméletlenül letelepte ezt az országot. Nekünk nem volt most más választásunk, mint, hogy csatlakozunk a háborúhoz vagy pedig félreállunk és tétlenül nézzük Európa pusztulását a nyers hatalomnak az általános jupon és a nemzetközi igazságon való győzelmét. A brit népet ez a rettenetes választás kényszerítette a háborúba. Az angol nép soha sem változtatta meg eredeti magatartását és sohasem szándékozott a német népeket egymástól álválasztani, vagy a német államot földarabolni, csupán az volt a szándékunk, hogy Németországot eltérítsük a katonai uralom reménységétől és terveitől, hogy minden erejét az emberiség nagy és közhasznú földadataira fordítsa. Épp oly kevésbé harcolunk azért, hogy Ausztria-Magyarországot földaraboljuk, vagy hogy Törökországot a fővárosától, vagy kisázsiai birtokaitól és Tráciától, ahol főkeppen törökök laknak, megfosszuk. Azért sem csatlakoztunk a háborúhoz, hogy megváltoztassuk vagy megsemmisítsük a német császárság alkotmányát, ambár az ilyen katonai autokrácián alapuló alkotmányt veszedelmes anachronismusnak tartjuk a XX. században. Véleményünk szerint Németország egy valóban demokratikus alkotmány megteremtésével tudná a legmeggyőzőbben bebizonyítani, hogy a katonai hatalomvágy régi szelleme valóban kimult ebben a háborúban és ez nagyon megkönnyitné nekünk, hogy Németországgal szabadelvű és demokratikus békét kössünk. *Ez azonban olyan dolog, amelyről a német népnek magának kell határoznia.* »Azt mondják a központi hatalmak, nem szándékoznak a megszállott területeket erőszakosan eltulajdonítani, sem pedig azokat a nemzeteket, amelyek a háborúban elvesztették függetlenségüket, véglegesen megfosztani függetlenségüktől. Azt jelenti-e ez, hogy Belgium, Szerbia, Montenegro és Románia épp olyan függetlenek és szabadok lesznek és éppen úgy határozhatnak sorsuk felől mint Németország vagy bármely másik állam? Vagy azt jelenti, hogy mindenféleképpen beleavatkoznak a sorsukba, politikai és gazdasági korlátozásoknak vetik őket alá, amelyek összeegyeztethetlenné mindenféle függetlenséggel? Ezzel tisztába kell jönnünk. A népeknek a jogegyenlősége, akár nagy, akár kis népek azok, az az elv, amelyért a mi országunk és szövetségeseink harcot folytatnak«.

»Mi nem akarjuk a civilisatio jövőjét továbbra is néhányan tárgyaló ember (*arbitrary*) önhatalmú döntésétől függővé tenni, mi azt akarjuk, hogy az új Európa az ész és igazság alapjain épüljön föl, mivel csak ezek tudják megmaradását biztosítani. Az első követelés tehát, amelyet a brit kor-

mány és szövetségei tesznek *Belgium teljes visszaállítása és az elpusztított városok és tartományok legmesszebbmenő kártalanítása*. Ez nem olyan hadikárpótlás, aminőt Németország követelt 1871-ben.

A következő követelésünk *Szerbia és Montenegró, valamint Franciaország, Olaszország és Románia megszállott részeinek visszaállítása az ellenséges hadseregek visszavonása és az elkövetett jogtalanságok jóvátevése*.

Mi az utolsó csöpp vérünkig segítjük a *francia demokráciát az 1871. évi nagy igazságtalanság újból való mérlegelésére (reconsideration) irányuló törekvésében*, mivel akkor a nép megkérdése nélkül szakították el Franciaországtól a két francia tartományt.

Oroszország azért lépett háborúba, hogy megvédje Szerbiát a függetlensége ellen irányzott merénnyel szemben. Ez a tiszteletreméltó cél sodorta bele nem csupán Olaszországot, hanem Franciaországot is a háborúba, Oroszország most már megszüntette az összekötést azokkal az országokkal, amelyeket belevont a háborúba és külön tárgyalást folytat a közös ellenségekkel. Nem teszék érte szemrehányást.

Valamennyien sajnáljuk az oroszokat. Anglia demokráciája a francia és az olasz demokráciával és valamennyi szövetségeseikkel együtt a végső-kig ki akar tartani mellettük. Azt hisszük, hogy *valamennyi lengyel elemet magába foglaló független Lengyelország fontos szükségessége Európa egyensúlyának*,

Ha az *ausztriai és magyarországi nemzetiségek nem kapnak valóban demokratikus önkormányzatot, lehetetlen lesz Európának azon a részén azokat az okokat megszüntetni, amelyek oly régóta veszedelemben tartják Európa békéjét*. Ugyanez a fölfogásom az olaszok természetes aspirációinak kielégítéséről is, hogy tudniillik *faj és nyelvrokonáikkal egyesülhessenek*. Arra is törekszünk, hogy a *román faj és román nyelv hozzátartozói hozzájussanak jogos követeléseikhez*.

Mi egyáltalában nem kívánjuk kérdésessé tenni a török birodalom fentartását és Konstantinápolyt mint a török nép fővárosát, de *Arabia, Örményország, Mezopotámia, Szíria és Palesztina, ha a Fehete-tengertől a Földközi tengerre vivő utat nemzetközivé és semlegessé teszik, véleményünk szerint jogosan követelhetik különleges nemzeti feltételeik elismerését*.

Ki kell jelentenem, hogy ha újabb körülmények, mint például Oroszország összeomlása és az orosz külön tárgyalások megváltoztatják azokat a föltételeket, amelyekhez megállapodásainkat kötöttük, mindig hajlandók leszünk az újabb föltételeket szövetségeseinkkel megtárgyalni.

A német gyarmatokról több ízben kijelentettem, hogy ezeknek sorsát külön konferenciára kell bízni».

»Ha azt kérdezik tőlünk, miért harcolunk, ezt feleljük:

Mi igazságos és tartós békéért harcolunk és azt hisszük, hogy mielőtt ezt elérhetnénk, a következő feltételeknek kell megvalósulniuk:

Elsősorban vissza kell szerezni a szerződések szentségét.

Másodsor: Biztosítani kell a területi kérdések megoldását az érdekelt népek örendelkező jogainak alapján,

és végül nemzetközi szervezetet kell alkotnunk, a fegyverkezés terheit korlátoznunk, újabb háború elkövetkezésének valószínűségét pedig esökken-tenünk kell.

Ilyen föltételekkel örömmel fogadná a britbirodalom a békét és e föltételek biztosításáért a britbirodalom népei még nagyobb áldozatokra is hajlandók, mint amekkorát eddig hoztak».

LOYD GEORGE ezen beszédében már a megegyezésen nyugvó béke híveként kénytelen megnyilatkozni. Az amerikai segítség biztosítása, úgy látszik, azon súlyos feltétellel járt, hogy a büszke, de már-már tehetetlen Anglia, egy más állam elnökének agyában megszületett alapot fogadjon el a békére.

Anglia megerősödése az amerikai segítséggel, egyben Anglia megalázkodása is, mert feltétlen győzelemért lihegő miniszterelnöke nemzete akaratának keresztülvitelében gátra talált az Egyesült-Államok segítség nyújtásában. Az amerikai segítség eregetileg inkább Anglia leveretésének megakadályozását czélozza, mint Németország feltétlen legyőzését.

1918 januárius 6-iki beszédében LLOYD GEORGE már nem követeli feltétlenül a német militarizmus elseprését, mert ezt is olyan dolognak tartja, melyről »a német népnek magának kell határoznia«. Nem kívánja már Ausztria-Magyarország feldarabolását, éppúgy Törökország tönkretételét sem.

1918 januárius 19-én a szakszervezeti delegatusok konferentiáján a hozzá intézett kérdésekre adott feleleteiben LLOYD GEORGE tovább fűzi a békére vonatkozó eszmefonalat.

Vonatkozással arra a kérdésre, melyek a békekonferencia szükséges előfeltételei, LLOYD GEORGE kijelentette, hogy

személyes véleménye az, hogy nem volna kívánatos dolog megkezdeni a béketárgyalásokat, mielőtt remény volna azoknak kielégítő eredménnyel való befejezésére. Szilárdan meg vagyunk győződve arról, hogy a német kormány vezetőinek ezidőszert elfoglalt álláspontja alapján e tárgyalások semmi eredményre sem vezetnének, amely valamelyes megegyezést jelentene. Ez esetben a helyzet csak rosszabbá válnék.

A kormány nem haboznék azonnal megkötni a békét, míhelyst lehetőség kínálkoznék a méltányos feltételek melletti békekötésre. Ma minden kormány feladata, hogy állandóan őrködjék és figyeljen abban az irányban, nincsen-e valami olyan jelenség, amelyből arra lehet következtetni, hogy a német kormány ismét kijózanodik.

Arra a kérdésre, hogy mit ért Elzász-Lotharingia állásának újabb megfontolása tárgyává tétele (*reconsideration*) alatt, azt felelte, hogy

»felfogása szerint ennek az országnak a népe a francia néppel akar egyesülni. »Döntsenek a francziák. Ez reájuk nézve a valóságban nem területi kérdés. Itt igen fontos elvről van szó. Elzász-Lotharingia csaknem ötven éven át nyílt sebük volt a francziáknak. Ez alatt az egész idő alatt nem élhettek békében. Az ő felfogásuk kétségtelenül az, hogy Franciaország addig nem köthet békét, amíg ez a kérdés véglegesen elintézve nincs és hogy ezt az ügyet tisztázni kell, ha el akarjuk kerülni az európai háborúk egész sorozatát.«

LLOYD GEORGE az elsassi kérdésben a francia kormányt követi. Amíg ez visszaköveteli azt Németországtól, addig Anglia is követeli. De ha a francia kormány lemondana e követeléséről, úgy Anglia nem okozna nehézséget. Ezt nem is tehetné már csak azért sem, mert 1871-ben egyetlen angol államférfi sem tiltakozott Elsass-Lotharingiának elvételéért, s az akkor elkövetett jogtalanság mellőzhetetlen jóvátételét

angol részről senki sem követelte, sőt a németek eljárását határozott angol rokonszenv kísérte.

Az elsassi kérdésben Anglia igen könnyen fogja cserbe hagyni Franciaországot, amint LLOYD GEORGE helyett határozott békeszándékú politikus veszi kezébe a béke ügyét.

CZERNIN és HERTLING békebeszédeivel a szövetségesek legfőbb hadi tanácsa januárius 30-tól februárius 2-áig két teljes ülésben foglalkozott Versaillesben CLEMENCEAU miniszterelnök elnöklésével; Nagybritánia képviselőjében LLOYD GEORGE, MILNER lord, ROBERTSON és WILSON tábornokok, végül HAIG főparancsnok jelenlétében. E tanácskozás az osztrák-magyar külügyminiszter és a német birodalmi kancellár legutóbbi nyilatkozataiban nem talált semmi közeledést az összes szövetséges kormányok által megszabott mérsékelt feltételekhez.

Ezen határozatból azonban egy másik is folyt, mely a háború még vadabb folytatását jelentette, s az egész Franciaországban álló szövetséges hadsereg egységes vezérlés alá való helyezését volt kapcsolatos. E ténnyről REPINGTON ezredes rántotta le a leplet, midőn a »Morning Post«-ban azt írta, hogy a versaillesi haditanácsban LLOYD GEORGE megkísérelte mellékhadműveletet kieszközölni Törökország ellen. CLEMENCEAU azonban meggyűlötte ezt a tervet. LLOYD GEORGE továbbá a hadi tanácsban semmiféle reményt sem nyújtott a szövetségeseknek arra nézve, hogy további erősítések fognak angol részről a harcztérre érkezni és egyáltalán kerülte ezt a kérdést. Végül *beleegyezett abba, hogy a londoni nagy vezérkar autoritását megszüntessék, hogy Haig tábornokot összes fontos funkcióitól megfosszák.*

A támadásra LLOYD GEORGE azonnal felel s 1918 februárius 12-iki képviselőházi beszédében nemcsak a versaillesi határozatokról szól, hanem HERTLING és CZERNIN békebeszédeivel is foglalkozik.

»CZERNIN Mezopotámiát, Palesztinát és Arábiát ugyanabba a kategóriába helyezi, mint Belgiumot. Ő úgy gondolja, hogy ez országokat ugyanolyan feltételek mellett kell visszaadni, mint amelyek mellett Németország Belgiumot akarja visszaadni. Ami az olasz igényeket illeti, CZERNIN egyszerűen azt mondja, hogy a háború előtt bizonyos ajánlat tétetett, de azt most visszavonták. Amit Ausztria szláv lakosságáról mond, az csupán udvarias kijelentés volt Wilsonhoz és másokhoz, oly irányban, hogy ehhez a kérdéshez semmi közünk, CZERNIN minden kérdéssel azzal a határozott vonakodással foglalkozott, hogy elkerülje olyan föltételek megnevezését, amelyek esetleges békefeltételeknek tekinthetők.

Ami a német választ illeti, HERTLING válasza úgy szólt, hogy Nagy-britannia adja fel az egész világon levő szénállomásait, amelyek közül egy féltucatot névszerint felsorol. Ezt a kívánságot első ízben nyilvánították. Ez lehetett a legutolsó követelés, amelyet Németország támaszthatott. Ezek a szénállomások azelőtt úgy a német, mint az angol hajók számára megközelíthetők voltak. A német flotta a szénállomásokon mindig a legvendégszeretőbb fogadtatásra talált. Megvallom, hogy az ily követeléseknek első ízben való felállítására a háború negyedik évében a legjobb bizonyítéka annak, hogy a német birodalom, vagy legalább is annak jelenlegi vezetői nincsenek abban a hangulatban, hogy józan békefeltételeket vitassanak meg a szövetségeseikkel, amit én mélyen sajnálok.

Az említett feltételeket gondosan mérlegettük azzal az igazi szándékkal, hogy találjunk bennük valamit, ami jele volna annak, hogy a központi hatalmak készek valamely megegyezésre, alkalmas bázison közeledni hozzánk és meg kell vallanunk, hogy mindkét beszéd megvizsgálása rendkívül csalódást keltett azokban, akiknek őszintén szívkön feküdt, hogy a beszédekben igazi békeóhajt találjanak.

A német birodalomnak Oroszország iránt való viselkedése azt igazolja, hogy az annexiók és kártérítések nélkül való békére vonatkozó összes kijelentéseknek valódi jelentőségük nem volt. Belgium dolgában nem adtak oly választ, amely kielégítőnek volna tekinthető. Ugyanigy áll a dolog Lengyelországra és Franciaországra ama jogos követeléseire vonatkozóan, hogy neki visszaadják az elvesztett tartományokat. Egy szó sem hangzott el az olasz fajhoz tartozó és olasz nyelvű lakosságról, amely most osztrák iga alatt él. Ami Törökországot illeti, mint már jeleztem, sem Hertlingnél sem Czerninnél nem láttam jelét annak, hogy készek a szövetségeseiknek Mezopotámiára és Arábiára való jogait elismerni. E jogok pusztá tagadása annak jele, hogy el vannak határozva, hogy fentartják azt, amit ők Törökország integritásának neveznek.»

REPINGRON támadására azt feleli, hogy: »Lényeges volt, hogy oly rendelkezések történjenek, amelyek által a szövetségeseik hadseregeikkel egységesen operálhassanak, hogy szembeszállhassanak a veszedelemmel és a fenyegetéssel, bárhonnan jön is. Ez volt az a probléma, amelylyel Versaillesben szemben állottunk«.

LLOYD GEORGE-ot a győzelemért mindent feláldozni képes politikája ekkor már egészen a bizalmi kérdés felvetéséig jutatta. De bár a febr. 13-iki képviselőházi ülésen a békepártiak élesen támadták, pl. SNOWDEN kijelentette, hogy a kormány óriási tudatlanságot árult el a hadviselésben és a béke dolgában egyaránt: az ország meggyőződött róla, hogy legsürgősebb és legfontosabb kötelessége az, hogy a kormányt elkergesse, amihez ANDERSON még hozzátette, hogy ha a britt államférfiak olyan intelligensek lennének, amilyen vitézek a britt katonák, már régen vége lenne a háborúnak, — a febr. 19-iki ülésen még sem került a bizalom felőli döntésre a sor. Febr. 19-én a hadsereg szükségleteiről szóló javaslat beterjesztésénél hangsúlyozta LLOYD GEORGE, hogy a Versaillesben hozott politikai határozatokat egyhangúlag fogadták el. A ház pedig nyilvánítsa ki hozzájárulását és tegye magáévá a határozatokat, melyeket ő az ország biztonsága szempont-

jából szükségesnek tart. ASQUITH bírálta a versaillesi határozatokat végrehajtó szervezetet, de nem kifogásolta a haditanács hatáskörének kibővítését. Erre a bizalmi kérdést nem is vetették föl. A felsőházban februárius 20-án lord DERBY hadügyminister hasonló nyilatkozatot tett, hogy a versaillesi terv eredményre vezethet és lényegesen hozzájárul a háború megnyeréséhez.

Minden békére való hajlandóság mutatása mellett is LLOYD GEORGE a háború sikeresebb folytatását biztosította, mikor a Franciaországban álló angol hadsereget a maga egészében francia vezérlés alá helyeztette, s még mindig nemzeti bizalom és parlamenti többség állván mögötte, tovább haladhatott megkezdett útján.

1918 márczius 14-én a szabad egyházak nemzeti tanácsának a City-templomban tartott évi közgyűlésén tartott beszédében úgy nyilatkozik, hogy »az angol nép nemzeti céljai között az önzésnek még szikráját sem lehet megtalálni. Ő és az ország valamennyi politikai vezére világosan kijelentette, hogy melyek voltak ezek a célok: a nemzetközi jog védelme, az elpusztított és tönkretett vidékek helyreállítása, az elnyomott népek felszabadítása, bárhol voltak is azok, Európában, Afrikában vagy Ázsiában, megszabadításuk idegen despoták önkényuralma alól.«

LLOYD GEORGE határozott ferdítéseire, a német és magyarosztrák békejavaslatok célzatos, a béke lehetőségét gátló magyarázataira a központi hatalmak hiába feleltek volna újabb érvekkel, újabb békejavaslatokkal, azok épp oly elbánásban részesültek volna, mint megelőzőik.

Valahányszor azonban LLOYD GEORGE győzelemre tett ígéreteit tépázták meg egy-egy jól vezetett sikeres offenzívájukkal a központi hatalmak, a győzelemmel álló vagy bukó angol miniszterelnök mindig kénytelen volt a békével szembeni álláspontján, a békének kedvező irányban változtatni. Erre volt szükség most is. Németország ismét fegyverhez nyult, s megindult a világ eddig legnagyobb csatája.

A németek nagyszerű sikereinek hatása alatt 1918 ápr. 9-én mondja el LLOYD GEORGE az alsóházban beszédét a nyugoti arcvonal helyzetéről és a hadsereg tartalékairól.

»Az ellenség erejének teljességével támadott meg bennünket, mondja. Egyik hatalmas szövetségünk elhagyott minket és egy másik hatalmas szövetséges még nem képes erejének egy tizedrészét a serpenyőbe dobni. Ha el akarjuk kerülni az évekig tartó háborút, akkor meg kell nyernünk ezt a csatát és hogy megnyerhessük, készen kell lennünk arra, hogy min-

den szükséges segítőeszközt harcra vetünk. Ha ezt a csatát elveszítjük, ezzel a háború még nem végződik be, mert ameddig háborút viselünk a tengeren, addig német békét nem fogadunk el. De, ha — mint hiszem — megnyerjük a csatát, úgy a poroszság sorsa meg van pecsételve.»

A riasztó helyzetképen kívül az a nyilatkozata is súlyosan hathatott, mely Angliának a háborúnak a continensen való befejezése után való helyzetét jellemezte. A »Manchester Guardian« már 1918 márczius 8-iki számában feszegeti a kérdést, s beigazolja, hogy ha Németországtól az annexiókról való lemondást követelik, a világkereskedelemben való visszatérhetése áraképpen, akkor lehetetlen egyben a háború után való további harcczal fenyegetőzni. A kormánynak álláspontja tekintetében színt kell vallania, mert a békétárgyalások lehetősége ezen fordul meg.

LLOYD GEORGE tényleg csak egy ízben nyilatkozott a háború utáni helyzetről, elriasztó jövőt jósolva. Egyébként nem olvasható rá beszédeiből a harcnak a német győzelem után is való folytatásának követelése. Igazolja ezt április 16-án az alsóházban tett nyilatkozata, melyben erről már nincs szó, hanem minden reményét az amerikai segítségbe és a francia hadsereg érintetlenségébe veti, melyek meg fogják szerinte hozni a győzelmet.

»Az ellenség, mondja, meg akarja semmisíteni a brit hadsereget, mert érzi, hogy csak akkor lesz szabaddá a győzelem útja, ha a brit hadsereget legyőzte. Csak hogy még nem győzte le. Sajnálattal kell elismernem, hogy súlyos veszteséget okozott az angol hadseregnek, ez a veszteség azonban nincs arányban az ellenségével. A francia hadsereg érintetlen, az amerikai pedig nagy tömegekben közeledik. A kedvünk lehet reménykedő és lehet kétségbeesett. Csak tartsunk össze szorosan és elszántan szálljunk szembe a félelemmel és a rémülettel és legyünk készek mindenre.«

Viszont a győzelemben vetett remény alaptalanságának igazolására teszi közzé Sir F. B. MAURICE vezérőrnagy nagy izgalmat keltő támadó levelét a »Times« 1918 május 6-iki számában. Szerinte LLOYD GEORGE BONAR LAW-al együtt a haderők állapota tekintetében egyenesen rosszul informálták Angliát. Ez a levél is közel sodorta LLOYD GEORGE kormányát a bukáshoz, de május 9-iki beszédével az alsóházban ismét sikerül kivágnia magát, meggyőzve azt adatainak helyessége felől.

E támadásnak azonban megmaradt a nyoma LLOYD GEORGE békéről való felfogásában. Bár még mindig a porosz katonai hatalom megtörését követelve, de az amerikai segít-

ség gyenge eshetőségeit is szem előtt tartva, igen békés hangú beszédet tart 1918 május 25-én Edinburgh városa által való díszpolgárrá választása alkalmával.

»Amerika minden igyekevése ellenére is csak egy ötödrészt adhatja jelenleg annak a segítségnek, amelyet az ellenség szerzett az orosz had-erő összeomlása útján.« — »A németeknek és nekünk is Hindenburg és Wilson elnök versenyfutása lesz a legfontosabb esemény a legközelebbi hetek folyamán.«

»Ha azt hittem volna, hogy ezt a háborút elkerülhettük volna, vagy hamarabb befejezhetjük, akkor lesujtanának most a gondok és a bűnösség érzése. Becsületesen kijelenthetem, hogy a kormány semmit sem mulasztott el annak a megvizsgálása körül, hogy tisztességesen befejezhetjük-e ezt a háborút, sok borzalmával és tragédiájával. Minden háborúban megjelenik a szélsőséges irányzatok két tipikus képviselője. A szélsőséges békepárti ember nem igazi békebarát, hanem ellensége és akadálya a békének és felbátorítja az ellenséget. A szélsőséges háborúspárti ember hazaárulásnak tartja a békének bárminő gondolatát is. *Az egészséges és biztos út, melyen a kormánynak haladnia kell, a két szélsőség között van.*«

Nem is régen, alig félesztendővel előbb, 1917 december 15-iki beszédében még nemzetét óva intette, hogy *»örkődjék attól a férfiuától, aki azt hiszi, hogy győzelem és vereség között van középút.*» 1918 május 25-iki beszédében már maga bizonyul ily férfiuinak, midőn azt mondja, hogy *»az egészséges és biztos út, melyen a kormánynak haladnia kell, a két szélsőség között van.*«

LLOYD GEORGE ezen beszédéből tűnik ki legjobban, hogy már nem a régi kérlelhetetlen harczhirdető, hanem ő is a béke útját egyengető politikusa Angliának. Kétségtelen, hogy nehezen törődik bele a változhatatlanba — ezt igazolják ellentmondásai. Meg is fog ragadni minden szalmaszálat, hogy Anglia számára legalább a győzelem külszínét biztosítsa, s ezért még további harczokra is sarkalni fog, de *a megegyezéses béke hívének kellett válnia, miután a végső győzelem kivívását célzó programja mind lehetetlenebbnek bizonyult.*

LLOYD GEORGE-nak az általános békekötéssel szemben elfogalt álláspontjában beállott változást igazolják még Magyarország és Ausztria irányában kezdett tapogatódzásai is külön békéről. Az angol alsóház 1918 februárius 13-iki ülésén a trónbeszédről folytatott vitában BALFOUR külügyminister már nyíltan kijelentette, hogy nem látja be, miért ne kísérelnék meg, hogy Ausztria-Magyarországot és Németországot elválasz-
szák. Az »Echo de Paris« közvetlen ezután következő közlései több részletet is nyilvánosságra hoztak. Eszerint Anglia nevében SMUTS tábornok tárgyalat volna MENSENDORFF gróf volt

londoni magyar-osztrák követtel Svájcban s a legmesszebbmenő engedményeket tette volna a Monarchiának a lengyelkérdésben.

SMUTS munkája MENSdorFF határozott elutasítása daczára sem maradt azonban folytatás nélkül. Egy 1918 április 20-ikán kelt genfi tudósítás szerint CACHIN socialista képviselő megerősítette azt a hirt, amely szerint a legeslegutóbbi időben KERR angol politikus, LLOYD GEORGE bizalmasa, megbízást kapott, hogy a Smuts tábornok által megkezdett béketörekvéseket folytassa, de Clemenceau ebben megakadályozta.

A »Manchester Guardian« 1918 május elején szintén közli, hogy LLOYD-GEORGE többször kiemelte az osztrák-magyar indítványok fontosságát és azt kívánta, hogy ne mulasszák el a békekötésnek ezt a kedvező alkalmát. Ha LLOYD GEORGE tényleg így cselekedett, akkor ezzel a francia kormányra akarta hárítani a felelősséget a háború továbbfolytatásáért. Lehet, hogy tudatára ébredt annak, hogy Angliában egyre erősödik az ellene szervezett ellenzék s most csupán taktikából, csak látszólagosan frontot változtat és úgy igyekszik feltüntetni a dolgot, hogy akkor is a helyén volt, amikor a békelehetőségeket kellett mérlegelni.

Meglehet azonban, hogy a béke felé fordulásának éppen az amerikai segítség lassú érkezése az oka oly értelemben is, hogy átlátta, hogy az üzlet, a business igazi világa csupa önfeláldozó jóakarathból nem fog vérezni Angliáért, hanem a segítségküldés elhúzása alatt megépíti eddig hiányzó kereskedelmi flottáját, — melyre a segítségküldés miatt Anglia érdekében is szükség van, — hogy azután amint az elkészült, s legalább is Angliával versenyképes tényező már a tengeren, cserbenhagyja valamilyen ügyes indokolással szövetségeseit.

Bármint álljon is a helyzet, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy LLOYD GEORGE a háború mellett való kitartásával vagy a béke irányába való fordulásával, egyenlően csak nemzetének érdekét akarja szolgálni, és pedig, mint a demokratia hőse. Az angol polgár előtt a demokratia is valami különös nemzeti angol privilegium, melyet nagy különbség választ el a többi demokratiaiktól. Az angol cultura az egyetlen, mely megegyezik az emberiség elérendő culturfokával, melyre a socialis angol demokratian át vezet az út. Ez LLOYD GEORGE

meggyőződése is, mint nemzete igazi fiának. Hogy az általa annyira értékelt, az egész világ megváltására hivatott demokráciában ő maga despota szerepét tölti be, ami az angol, demokráciájának bizony furcsa színezetet ad, azt nem veszi észre. Azzal tud gúnyolódni, hogy a német, a magyar-osztrák államférfiakat a katonai vezetők (Hindenburg) bábszínházi figurákként akkor használják fel, amikor nekik alkalmas (1918 május 25-iki beszéde), de hogy ő maga hasonlóképpen cselekszik minisztértársaival, hadvezéreivel, azt nem veszi észre.

LLOYD GEORGE tömegeket formált a maga képére, nemzetét maga hangolta a saját egyéni felfogására, midőn elnyomni törekedett minden azzal ellenkező áramlatot. Annál fontosabb tehát éppen nála az a változás, melyen a békekötés felől való felfogása átment s amelyet itt nyomról-nyomra követve bemutattunk.

A háborus gazdasági szervezetek (közpon- tok) működése révén megnyilvánuló állami beavatkozás hatásai.

Irta: FOLTÉNYI RÓBERT.

A háborút megelőző időben az individuális gazdasági rend uralkodik, mely a tulajdon szentségének és a szerződés-kötés szabadságának elvén épülvén fel, az egyén szabad tevékenységétől vár minden fejlődést s csak az egoismus várható túlzásainak elkerülése végett helyezi ezt a szabad verseny ellenőrzése alá. A gazdasági rend összhangját tehát a szabad verseny, a gazdasági erők szabad játéka volt hivatva biztosítani. Az egyén szabad tevékenységére alapított individualistikus, másrészt capitalistikusnak nevezett gazdasági rend uralma idején, főképp a XIX. században, az emberiség szinte gigantikus méretű gazdasági fellendülésnek volt tanuja.

Az állam ugyan már akkor is több irányban beavatkozott a szabad gazdasági tevékenységbe. Erre legfőképpen azért volt szükség, mert a capitalistikus gazdasági rend a nagy tömegekre nézve hátrányos vagyoneelosztást eredményezett. A gazdaságilag erőset hatalmasabbá tette, a gyengét azonban kevésbé ellenállóképessé. Ennek következtében a gazdasági szabadság elve a XIX. század folyamán többféle megszorításnak volt kitéve. Így megemlítjük a különböző kényszerű munkásvédelmi intézkedéseket, a munkások szakszervezetekbe tömörülését, a termelőknek kartellekben és syndicatusokban való szervezkedését s a fogyasztóknak fogyasztási és egyéb szövetségekben való egyesülését. Ily módon a munkaviszony feltételeinek, az áraknak és az eladási feltételeknek megállapítása többé már nem az egyesek kizárólagos tetszésétől függött.

Mindazonáltal az állam beavatkozása csak a meglévő gazdasági rend túlzásait és kinövéseit akarta csökkenteni. Az állam ezen felül kisebb mértékben versenyt támasztott a magánvállalkozásnak a különböző állami és hatósági üzemek révén, de ezt viszont csak oly módon, hogy tulajdonképp saját vállalatainak nem biztosított kiváltságos helyzetet, hanem azok, mintegy egyenlő feltételek mellett, versenyeztek a magánvállalatokkal. E korlátozó intézkedések és szervezkedések dacára is a háború előtti gazdasági rend forma, de egyuttal lényeg tekintetében is, egészében a gazdasági függetlenség jegyében bonyolódott le.

A háború a maga sokoldalú kihatásaival mindig igen nagy befolyással volt a gazdasági életre. Ez természetes is, mert a munkaerők jelentékeny részének a termelő munkától való elvonása, a közszükségleti cikkek helyett nagyrészt improductiv hadászati célokat szolgáló cikkek gyártása, a nemzetközi forgalomnak mondhatni teljes megszűnte, kell, hogy éreztessék hatásukat a gazdasági életben. A hatás természetesen annál nagyobb, mennél nagyobb jelentőségű maga a háború. A jelenlegi öt világrézre kiterjedő háború, mely nem százezreket, hanem tizmilliókat tart fegyverben hosszú éveken át, természetesen igen nagy eltolódásokat hozott létre gazdasági életünk összes viszonyaiban és oly zavaros helyzetet teremtett, hogy az állam beavatkozására volt szükség, ha csak nem akartuk a hadviselés érdekeit a legnagyobb mértékben veszélyeztetni.

Az állami beavatkozás nem volt tervszerű. A gazdasági hadviselésnek nem volt mozgósítási terve. Egy rövid ideig, pár hétig vagy hónapig tartó háborúnál — amint azt egyébként remélték — talán nem is lett volna erre szükség. Általában nagyon nehéz is lett volna a gazdasági hadviselést egy meghatározott tervszerűség szerint lebonyolítani, mert hisz senki nem tudta, hogy mennyi ideig tart a háború. Az intézkedések mértékét pedig mindig a háború ideje határozza meg, hacsak el nem határozza magát az államhatalom jó előre, hogy háború esetére az egész termelést és áruforgalmat a maga teljességében kisajátítja.

Szép és hálás feladat volna, nyomon követni, hogy az állami beavatkozás a háború alatt miképp mélyült el egész a

legujabb időkig. El kellene mondanunk, hogy eleinte elegendőnek tartották a közszükségleti cikkek legmagasabb árának meghatározását, büntetéssel sujtván a maximális árakat túllépőket. Mikor látták, hogy ez önmagában nem vezet célhoz, rátértek a cikkek igénybevételére, illetve kisajátítására, majd később ezen igénybe vett, illetve kisajátított árúknak a jegyrendszer bevezetése útján való egyenletes szétosztására, legvégül pedig bizonyos szervezetek, az u. n. háborús gazdasági szervezetek létesítésére, amelyek behozatali és forgalmi egyedárúságot élvezve, gazdasági életünk megváltozott irányát a legkifejezöbben jelzik. Minthogy ezek működése egyébként is magában foglalja az állami beavatkozás előbb felsorolt mértékeit, mint legjellemzőbb institutiókkal csak e szervezetekkel szándékozunk a következőkben elsősorban foglalkozni.

Elsősorban nézzük röviden, hogy a világháború tulajdonképpen miért forgatja fel a békebeli gazdasági viszonyokat s hogy ez a felforgatás egyrészt a külső formák, másrészt a belső lények tekintetében milyen változásokat tett. Szükségessé a békebeli gazdasági élettel szemben. Utaltunk már eddig is arra, hogy az igen mélyreható gazdasági eltolódásokat és változásokat főképp annak kell tulajdonítanunk, hogy a világháború területi és időbeli méretei már szinte horribilis méreteket vesznek fel.

Bővebb indokolás nélkül megemlítjük azt a tényt is, hogy a háború hatásai egy agrár államot tulajdonképpen kevésbé érintenek, mint egy iparilag fejlettebb országot. Ezen megállapítás azonban csak egy rövidebb ideig tartó háborúra áll fenn, mert a háború elhuzódása a hatást utóbb egyenlővé teszi. Az iparilag fejlettebb állam ugyanis már kezdetben érzi a nyersanyaghiányt és még fokozottabb mértékben az élelmiszerek szűkös voltát. Viszont az agrár állam élelmiszerekben kevésbé érzi a háború hatását, iparcikkekben azonban teljes mértékben rá van utalva az öt körülvevő országokra. Ha azután szövetségesei is kezdenek kimerülni az iparcikkek tekintetében, úgy az még fokozottabb mértékben fogja sujtani az agrár államot. Ennek tulajdoníthatjuk például a nálunk jelenleg uralkodó lehetetlen állapotokat, a ruházati cikkek terén.

Az állami beavatkozás kérdésénél tehát Magyarországot különválasztva kellene tárgyalni a többi közép-európai hadviselő államtól. Ezt azonban azért nem tesszük, mert egyrészt önálló és céltudatos gazdasági politikája Magyarországnak a világháború idején még kevésbé volt, mint békében és így összes háborús intézkedéseit legnagyobb részben Németországból vette át, másrészt pedig azért, mert Magyarország nem tudta saját előnyére kihasználni gazdaságilag némileg kedvezőbb helyzetét, vagyis agrár voltát.

Amint már jeleztük, a gazdasági viszonyok terén a legnagyobb zavart az okozta, hogy a termelőerők javarészt a közszükségleti cikkek előállításától elvonták és részben katonai szolgálatok teljesítésére, részben improductiv hadászati célokat szolgáló cikkek gyártására kötelezték. A hadsereg szükségletei óriási mértékben megszapordtak s elsősorban ezeket kellett kielégíteni. A nagymérvű és állandó jellegű csapateltolások, továbbá a katonai szállítások elsőbbségben részesítése a közszükségleti cikkek szállítása körül a legnagyobb nehézségeket idézte elő. A bankjegyek mérhetetlen elszaporodása is nagyban hozzájárult a helyzet rosszabbodásához, amennyiben a hadsereg szükségletei által amúgyis erősen megnövekedett keresletet fokozta azáltal, hogy nagymennyiségű pénz kerülvén forgalomba, azt mindenki áruval kívánta becserezni ugyanakkor, amikor a közszükségleti cikkek termelése igen erősen megcsappant. Mindezen kényszerítő okok, vagyis a hadsereg szükségleteinek minden körülmények között és első sorban való kielégíthetése, másrészt a meglevő és csak kisebb mértékben utána termelt árukészleteknek a fogyasztó közönség között igazságosan és méltányos áron való eloszthatása tették szükségessé az állami beavatkozást.

Az előbb felsorolt okok mellett legfőképpen Anglia körülzárási politikája tette a lehető legnagyobb próbára a központi hatalmak gazdasági ellenállóképességét. Főképp Németország, mint par excellence iparosállam, volt a nyersanyagok és élelmiszerek beszerzése terén a többi államokkal a legsűrűbb gazdasági szálakkal összefűzve. A háború által elvágatván eddigi beszerzési forrásaitól, saját forrásaira és gazdasági szakférflainak találékonyságára volt utalva. Az entente államok, főképp Anglia, igen józanul számítottak akkor, amidőn meg-

állapították, hogy egyes, a hadviseléshez feltétlenül szükséges, de a központi hatalmak országaiban nem termelt nyersanyagoknak igen kis mennyiségekben való jelenléte és egyúttal az élelmiszerekben való, bár kisebb méretű hiány miatt a központi hatalmak a háborút nem fogják sokáig folytatni tudni, és pedig annál kevésbbé, minthogy a központi hatalmak a háborúra — legalább a szükséges készletek felhalmozását illetőleg — egyáltalában nem voltak elkészülve.

Ezen nehézségeket Németország egyébként igen előrelátó férfiai azonnal észrevették és hozzáfogtak a szinte lehetetlennek látszó feladat megoldásához. Amint a világháború eddigi története mutatja, szivós munkájuknak meglett a kívánt eredménye. Általában el kell ismernünk, hogy a világháború által előidézett gazdasági nehézségek sikeres megoldása jelentőségre nézve vetekszik a katonai téren elért sikerekkel s ebben igen nagy része van annak a hatalmas szervező erőnek, mely a németeket annyira jellemzi s mely által megalkotott intézmények s ezek között a háborús gazdasági szervezetek idézték elő éppen gazdasági életünk alapelveiben történt mélyreható változásokat.

Amint említettük, a központi hatalmak gazdasági tekintetben nem voltak a világháborúra, különösen annak jelenlegi méreteire előkészülve. Pedig épp a háború következtében sokkal nagyobb mértékben volt szükség a hadviseléshez szükséges és külföldről behozott nyersanyagokra. Így különösen sok fémre, textilárúra, vegyszerekre, legfőképpen pedig a robbanást előidéző nyersanyagokra. Ezeknek idő előtti kifogyása a hadviselés további folytatását tette volna lehetetlenné, ami pedig a központi hatalmak katonai vereségével lett volna egyértelmű. Ezt a veszélyt Németországnak egy nagy concepciójú és nagy gazdasági szaktudású férfia, WALTER RATHENAU ismerte fel a leghamarább. RATHENAU ezirányú aggodalmait a porosz hadügyministeriumban rögtön elő is adta, s az illetékes ténnyezők hozzájárulását megnyerve, már 1914. augusztus 13-án felállította a híres Kriegsrohstoffabteilungot. Eme szervezet első feladata volt megállapítani, hogy az országban lévő nyersanyagok mennyi időre elégségesek a hadviselés céljaira. Már ezen számítás eredményéből is kitűnt, hogy igen mélyreható és átalakító munkálatokra volt szükség.

A legelső feladat volt — mit egyébként a háború első napjaiban megcsináltak —, hogy a feltétlen szükséges nyersanyagoknak és élelmiszereknek az országból való kivitelét megtiltották, és egyúttal azoknak behozatalát — már amennyire lehetséges volt — elősegítették. Ezen kereteken belül azonban további megszorításokra volt szükség. Nem volt szabad megengedni, hogy az amúgyis nem kielégítő készletek pazarló módon használtassanak fel s még tovább menve nem volt megengedhető, hogy ezen szükséges anyagok fényűzési vagy egyéb célokra szolgáljanak; csak a hadi szükséglet kielégítése után fenmaradó részt volt szabad a polgári szükségletek kielégítésére felhasználni. Már ezekből is láthatjuk, hogy ez csak oly módon volt lehetséges, ha az összes készletek forgalmát kényszerintézkedések szabályozzák.

Közbevetőleg lehet itt megemlíteni, hogy Németországban nem elégedtek meg ezzel, hanem minden eszközzel arra törekedtek, hogy a belföldi termelés és az előállítási mód tökéletesítése útján és egyéb eszközökkel is emeltessék, továbbá, hogy a nehezen beszerezhető, vagy előállítható anyagok póanyagokból való előállítása is előmozdítottassék. Mindkét téren igen nagy eredményeket ért el Németország gazdasági szakférjiai és vegyészeti eredményes közreműködésével. Mi e téren sokkal kevesebbet produkáltunk, inkább csak a németek eredményeit hasznosítottuk.

A készletek jogos tulajdonosainak bele kellett nyugodniok abba, hogy tulajdonukkal, ellentétben a békeidők megszokott módjával, nem rendelkezhetnek többé szabadon. Németországban a gazdasági élet szövevényes mechanizmusát alaposan ismerő gazdasági szakférjiai rögtön belátták, hogy az összes nyersanyagokat egyszerre rekvirálni lehetetlen lett volna, mert az ezzel, illetve elraktározásukkal és felhasználásukkal járó rengeteg sok munka teljesen megakasztotta volna a termelést. Minthogy azonban ezen árúknak forgalmát feltétlenül szabályozni kellett, létesítettek egy szervezetet, mely az árúnak az útját a termelőtől a felhasználóig nyomon követi s amely az összes nyersanyagokat mintegy felszívja és azokat a szükségesség sorrendjében, elsősorban a hadirendelésekkel ellátott üzemeknek rendelkezésére bocsátja.

A háborús gazdasági szervezetek *első csoportja* az imént

kifejtett kényszerhelyzet folytán keletkezett. Ezek tehát *arra* voltak *hivatva*, hogy a *hadfelszerelő üzemek nyersanyag szükségletét minden körülmények között biztosítsák*. Ez csak oly módon volt lehetséges, hogy a meglévő nyersanyagok első-sorban is a hadsereg céljaira használtassanak s csak, amennyiben hadicélok által bizonyos készletek igénybe nem vétettek, bocsájtassanak azok a közfogyasztás rendelkezésére. Már ebből is következik, hogy kisebb lévén a közfogyasztásra szánt árúk mennyisége, a szükségkielégítés terén fokozatosan zavarok kezdtek előállani. Ezek az árak rohamos emelkedésében, a készletek elrejtésében s általában a szükségletkielégítés igen nagy mértékű megnehezülésében nyilvánultak. Főleg az első időben azonban eme szervezetek kevés gondot fordítottak a közfogyasztás igényeinek kielégítésére. Általában jelenleg is kifogásolható, hogy a katonai természetű szükségleteknek minden áron és minden körülmények között teljes, esetleg túlzott mértékben való kielégítése mellett nincsenek a szervezetek, illetve az államhatalom kellő figyelemmel arra, hogy a polgári közfogyasztás szükséglete is, habár bizonyos korlátozottabb mértékben, de a lehetőség szerint szintén kielégíttessenek.

A háborús gazdasági szervezetek egy másik, későbbi keletű csoportjának a megalkotására akkor került a sor, amidőn a háború előrehaladása folytán egyrészt az élelmiszerek, másrészt a közfogyasztás céljaira szolgáló egyéb cikkek forgalmában a viszonyok egyre zavarosabbakká kezdtek válni. Az okok sokkal ismertebbek, semhogy azokat itt bővebben fejtegetni kellene. Utalunk itt ismételten a kereslet és kínálat viszonyának tökéletes eltolódására, arra, hogy a termelő erőknek részben közvetlen hadicélokra, részben hadfelszerelési cikkek előállítására való igénybevétele a termelést igen jelentékenyen, talán több, mint felével csökkentette, végül arra, hogy a külföldről való behozatal majdnem lehetetlenné vált. Mindez s ezenkívül a bankjegyek mértéktelen megszorodása az árak rohamos emelkedésére vezetett. Az árak további emelkedését, illetve a helyzet rosszabbodását idézte elő továbbá az a körülmény, hogy egyes tágabb lelkiismeretű kereskedők, főképp azonban az áru közvetítésébe befurakodott nem hivatásos elemek, a készletek elrejtése s

ezáltal az árak újabb felcsavarása révén a már amúgyis csak korlátozott mértékben kielégíthető igények fedezését igen nagy mértékben megnehezítették. Természetes, hogy ily körülmények között árúkat a gyengébb fizetésű néposztályok csak igen nehezen, a korlátlan fizetőképességű egyének azonban a régi megszokott mértékben tudtak beszerezni. Szükség volt tehát az állam további beavatkozására.

Eleinte azt gondolták, hogy elegendő lesz, ha a fontos életszükségleti cikkek legmagasabb árait büntető sanctióval megállapítják. A tapasztalat csakhamar megmutatta, hogy a gazdasági életet — különösen a háborús viszonyok között, a calculatio alapjául szolgáló tényezők rohamos változása mellett — nem lehet ily módon megrendszabályozni. Ha ugyanis a maximálás csak egyes cikkekre terjedt ki, ezen cikkek eltűntek a piacról és helyettük hasonló minőségű és rendeltetésű, de nem maximált árúk kerültek forgalomba. Ha pedig csak egy meghatározott területre szólt a maximálás, az árúk oly helyekre kerültek, ahol a maximálás figyelembevétel nélkül voltak azok eladhatók. A maximálás ritkán történt szakszerűen, s a kényszerítő intézkedések általában nem a termelés, hanem a forgalombahozatal actusa körül történtek. A kereskedő hasznát iparkodtak megnyírni, de azzal nem törődtek, hogy a termelők, illetve a gyárosok, milyen calculatio alapján állapították meg a magas árakat.

A tapasztalatok után csakhamar belátták, hogy maximálással egyedül eredményt elérni nem lehet. Minthogy az árú mennyisége önmagában véve is csökkent és még az esetben sem lehetett volna minden szükségletet kielégíteni, ha az árak tényleg elviselhetőek lettek volna, szükségesnek mutatkozott az igények lefokozása, illetve a meglévő korlátozott készleteknek igazságos elosztásáról való gondoskodás is. Ez a jegyrendszer bevezetése révén történt. A jegyrendszer részben a főváros, részben az ország egész lakosságának szükségletkielégítését volt hivatva a korlátozott mennyiségekből igazságosan és egyenlően biztosítani. Már ez a cél is bizonyos szervezet igénybevételét tette szükségessé, még inkább pedig az az előbb említett körülmény, hogy az árú a maximális árak megállapítása avagy más okból történő elrejtés

folytán nem került forgalomba, tehát azokat hatósági eszköz-
zökkel igénybevenni, vagyis requirálni kellett. Nem az ösz-
szes készletek requiráltattak egyszerre, hanem fokozatosan
történt a kényszer alkalmazása. Egyes árúk forgalombahozat-
alát eleinte csak annyiban korlátozták, hogy csak meghatá-
rozott állami és hatósági szervek részére engedték meg a
szabad eladást, a többit csak bejelentés illetve engedély alap-
ján volt szabad forgalomba hozni. Más esetekben az összes
árúk kötelező felajánlását rendelték el a háborús szervezet
részére. A legszigorúbb esetben teljesen megtiltották az árú
szabad forgalombahozatalát, amely egy erre a célra alkotott
szervezet kizárólagos monopóliumát képezte ezentúl.

Mindezen teendők végzésére, tehát az áruforgalomnak,
illetve *árúelosztásnak kényszerű szabályozására* külön szerve-
zetekre volt szükség. Ezek a szervezetek azok a háborús
gazdasági intézmények, amelyeket egyébként különböző neve-
ken *központoknak*, bizottságoknak, elosztó irodáknak stb.
neveznek. Természetes, hogy az egyes árucikkek természe-
zetének megfelelően, különböző körülmények és indokok tet-
ték szükségessé azok megalakítását. Mindegyik ily szervezet
megalakításának előzményei és általában működésük leírása
a háborús gazdasági rend történetének egy-egy értékes mo-
zaikja, amelyekről azonban külön külön köteteket lehetne írni.

Összefoglalva lehet tehát itt csak most ismertetnünk
eme szervezetek feladatait, céljait és ismertető jeleit. A fel-
adatok és célok már szinte önként adódnak az előbbiekből
s részletesebben nem is kívánunk rájuk kiterjeszkedni. Ehe-
lyett csak röviden jelezni akarjuk a különbséget, amely a fel-
adatok és célok tekintetében az előbb említett két csoport
között fennáll. A hadfelszerelési üzemek nyersanyagszükség-
letét biztosító szervezetek feladata és célja az, hogy a meg-
lévő készletek forgalmát ellenőrizze, de egyúttal meg is szabja
azon módozatokat, amelyek mellett ezek felhasználhatók. Gya-
korlatilag ez a cél úgy valósul meg, hogy a hadfelszerelő
üzemek bejelentik ezen szervezeteknél, hogy milyen és
mennyi nyersanyagra van szükség és az anyagok egész kész-
lete felett rendelkező szervezet az árúkat a fontosság és szük-
ségesség sorrendjében a megfelelő helyekre irányítja. Termé-
szetesen pontos statisztikát vezet az összes készletekről, ame-

lyeket kötelező bejelentések alapján állapít meg; a bejelentés helyességét is ellenőrzi, de ellenőrzi egyúttal azt is, hogy az anyagot kérelmező cég tényleg rendelkezik-e a bemondott rendelkezésekkel és az anyagok tényleg ezen rendelkezések effektuálására fordíthatnak-e. Egyes ily szervezetek hatáskörébe esik továbbá az ily nyersanyagok termelésének fokozása és a pótanyagok előállításának kezdeményezése és eszközöltetése.

A háborús szervezetek másik csoportja, vagyis amelyek a közszükségleti cikkek, elsősorban élelmiszerek forgalmát kívánta szabályozni, feladatául tűzte ki ezen éleltszükségleti cikkeknek egyenletesen — szükség esetén korlátozottabb mennyiségben, de akkor is egyenletesen — való szétosztását. Ezt különböző módon vélték elérhetni. Először azt gondolták, hogy a bejelentési kötelezettség elegendő lesz a nagyobb túlzások elkerülésére. Később elrendelték a készletek kötelező felajánlását, annak kimondásával, hogy a szóbanforgó árúkat csak, illetve elsősorban csak a központnak lehetett eladni, azokra a központ mintegy elővételi joggal bírt, s a készlettulajdonosok csak a központ által igénybe nem vett készletek fölött rendelkeztek szabadon. A legszigorúbb eset az, amidőn az összes készleteket és termelvényeket a központ lefoglalja és kizárólag csak az hozhatja forgalomba. Meg kell itt említenünk, hogy a közfogyasztáson a hadsereg szükségletét is kell értenünk s a háborús gazdasági szervezetek második csoportjába tartozók megalakításának indokai között többször elsősorban az is szerepelt, hogy a hadsereg szükségletéről gondoskodják, illetve hogy a hadsereg szükségletének bizonyos elsőbbségben részesítése mellett biztosítsa a közfogyasztás ellátását.

Természetes, hogy a forgalomnak ily módon való szabályozása csak kényszerrel volt lehetséges s ezért e szervezetek tulajdonképpen átruházott állami hatáskörrel rendelkeznek. Nehéz definitiót adni e háborús gazdaság' szervezetekről. Egy rövid meghatározással azt mondhatnók, hogy ezek oly közérdeket szem előtt tartó szervezetek, melyek kereskedelmi jellegű feladataik megoldása közben a mezőgazdasági érdekeken túlmenő magasabb érdekeket — természetesen megfelelő hatósági ellenőrzés mellett megoltalmazni kötelesek s ezért átruházott nyilvánjogi hatalommal vannak felruházva.

Elérkeztünk most annak vizsgálatához, hogy ezen szervezetek az előbb említett célokat milyen alakban, illetve milyen összetétel mellett vélték elérhetni. Itt is különbséget kell tennünk eme szervezeteknek már többször megkülönböztetett két csoportja között. A hadfelszerelő üzemek nyersanyagszükségletének biztosítására hivatott szervezetek munkája nem volt valamely hatósági szervre bízható egyrészt azért, mivel azok túlságos mértékben voltak igénybe véve, másrészt pedig azért, mert a feltétlenül szükséges szakértelmet nélkülözték. Meg kellett tehát hagyni ezen tevékenységet az azt eddig is betöltők kezében, természetesen szigorú hatósági ellenőrzés mellett. Felszólítottak tehát éppen a nyersanyagokat felhasználó iparosok, főképp a nagyiparosok, hogy egy szervezetbe tömörüljenek és ott állami irányítás és ellenőrzés mellett az árúk összegyűjtését és szétosztását eszközölgék. A másik csoportnak, azaz a fogyasztási cikkek forgalmát szabályozó ily szervezeteknek már inkább van hatósági jellegük, bár abban a termelők, kereskedők, fogyasztók is többé-kevésbé kielégítő módon képviselve vannak.

Ez utóbbi esetben is előfordult azonban gyakran, hogy egy érdekeltség kapta meg a túlsúlyt a szervezet összeállításánál, avagy ellenkezőleg a burokratikus elemek voltak olyan mértékben képviselve, hogy a szakmát értő kereskedők abban képviselőhöz csak kis mértékben jutottak. Messzire vezetne a háborús gazdasági szervezetek összeállításának bírálata. Ezt nem is lehet általánosságban eszközölni, mert hiszen az egyes központok az illető árucikk természetének megfelelően legkülönbözőképpen vannak megalkotva. A kritikát — bár főleg más vonatkozásokban — egy későbbi időpontra kívánjuk hagyni.

Az üzleti tevékenységet kifejtő központok rendszerint részvénytársaság formájában alakultak: van igazgatóságuk, végrehajtó- és felügyelőbizottságuk, épp úgy, mint akármelyik részvénytársaságnak. Nagyobb számú hivatalnoki karral rendelkeznek, mely az igazgatóság — még többször azonban a végrehajtóbizottság — határozata szerint jár el. Az ügyvitel irányát megszabó határozatok hozatalában résztvesznek a kormánynak — rendszerint az érdekelt ministeriumoknak — kiküldöttei is, akiknek kötelességük az esetleges magánérde-

kekkel szemben a közérdeket megoltalmazni. E célból rendszerint vetojoguk van és a határozat a vetojoggal való élés esetén addig nem hajtható végre, amíg azt az illetékes kormánytényezők jóvá nem hagyják. A vetojog elmarad akkor, ha a központ vezetőségének összes tagjait, vagy azok túlnyomó részét a kormány nevezi ki.

A kormánynak ezen kiküldöttei képviselnék tehát e szervezetek keretén belül az államhatalmat, vagyis e kiküldötteknek volna feladatuk az, hogy a közérdeket minden irányban megóvják és megakadályozzák azt, hogy e szervezetek egyes érdekcsoportok sajátos magánérdekeinek esetleg előmozdítói lehessenek, vagyis e kormánykiküldöttek volnának hivatva e szervezetek működésének ellenőrzésére is.

E szervezetek — amint már említettük — kereskedelmi természetű tevékenységet végeznek. Ehhez rendszerint pénz szükséges. A részvénytársasági formából is következik, hogy ezek oly intézmények, melyek kellő alaptőkével üzleti tevékenységet fejtenek ki. Az alaptőkét eleinte az alakulásra felszólított érdekeltek — a hadfelszerelő üzemek tulajdonosai — adták össze. Több esetben azonban az állam, esetleg más közintézmények is részt vettek a részvényjegyzésben. A részvények túlnyomórészt mégis rendszerint az érdekeltség jegyezte. Amennyiben valamely kartellirodát ruházott fel a kormány az említett átruházott állami hatáskörrel, úgy nem volt szükség részvénytőkére. Vannak — bár kisebb számban — oly háborús gazdasági szervezetek, amelyek az árút nem veszik át és nem adják így tovább, hanem csak utalványok alakjában rendelkeznek a készletekkel. Részben ezeknél sem fordul elő az alaptőke.

Ezzel szemben megjegyezzük, hogy ez intézmények pénzügyi megalapozását Németországban az állam vállalta. Vagy ő adta az alaptőkét akár egészében, akár túlnyomórészt, vagy biztosította a szervezet működését pénzügyi tekintetben. A két forma kritikáját is később adjuk.

A háborús gazdasági szervezetek működésükért vagy százalékokban, vagy egy összegben meghatározott jutalékot szednek. A jutalék a forgalomnak rendszerint 3—4°/o-át teszi. Néha azonban 10—11°/o-ra felmegy s abban az esetben, ha a központ állítat elő bizonyos árúczikket, természetesen még

ennél is nagyobb. Ugyanigy nagyobb összegű jutalékot, illetve hasznot szed a központ akkor, ha külföldről importált áruól van szó, sőt ez esetben oly czímen, hogy a külföldi és bel-földi árú ára között egy középarányost kell keresni, a jutalék, illetve haszon az előbb említetteknel is magasabb.

Minthogy ezek a szervezetek nem az egyesek magán-érdekei, hanem a közérdek szempontjából alakultak, nem szabad kimondottan nyereszkesedési célokat követniök. Ezt vagyis az altruistikus jelleget annak kimondásával vélik elérhetőnek, hogy az évi osztalék a befizetett részvénytőkének 5⁰/₀-át nem haladhatja meg. A felszámolás befejezte után, amelynek több rendelet szerint a háború bevégezése után kellene történnie, a terhek fedezése és az alaptőke visszafizetése után fennmaradó felesleg a kormány által megjelölendő közczélokra fordítandó.

Már itt megemlítjük, hogy a központok rendszerint nem 1—2 millióban meghatározott alaptőkékjükkal dolgoznak, hanem az alaptőkét néha 20—30-szorosan meghaladó hitel igénybe-vételével. Minden központnak van tehát egy bankárja. A feles-legek egyelőre tartalékoltatnak már amaz indokolással is, hogy a jövőben bekövetkezhető veszteségekkel szemben biztosíta-niok kell magukat. E feleslegek s általában a központok jöve-delmei horribilisak, minthogy az egész ország áruforgalmának túlnyomó részét ezek bonyolítják le. A központok pénzügyi működése ellen hallatszik tényleg a legtöbb panasz.

Az eddig elmondottakon kívül egyéb fontos szervezeti kérdések is vannak. A központok szervezeti összeállítása nem egy adottság, hanem az egy fejlődő intézmény, amely a kény-szerü viszonyok következtében igen gyorsan lényeges módo-sításokat szenvedett. Nálunk egy-egy áruczikkre vonatkozólag csak egy meghatározott formájú szervezet létezik. Ausztriá-ban és Németországban azonban igen élesen elválnak a keres-kedelmi tevékenységet kifejtő központ, amely tehát az üzlet-vitel egyes fázisait épp úgy bonyolítja le, mint valamely részvénytársaság, az ugyanezen áruczikkre vonatkozólag mű-ködő bizottságtól, amely mintegy az érdekelteket egy kény-szerü szervezet formájában egyesíti és ezek tulajdonképpen hatósági jogkörrel ipari adminisztrációs tevékenységet végeznek. Figyelemmel kísérik a szóbanforgó iparág üzemi és munka-

viszonyait, eszközlik a készletfelvételeket, tanácsadó testületként működnek és meghatározzák az elosztási kulcsot, amely tekintetben mintegy megszabják a központ működésének mértékét. Ez természetesen oly árucikkeknel, amelyeknek csak kereskedelmi forgalma eszközöltetik nálunk, pl. kávénál, nem lehetséges, ellenben Ausztriában és Németországban végig van vezetve mindazon cikkekre vonatkozólag, melyek termelése a belföldön történik. Nálunk egy félénk kísérlet volt az olaj- és zsiripari központnál, amelyen kívül az előbb említett elválasztás csak egy-két központnál szerepel.

A kritika e kérdésben igen nehéz dolog. El kell ismerünk, hogy e szervezetek maguk elé tűzött legfontosabb céljaik a hadfelszerelő üzemek nyersanyagszükségletének fedezése és a közfogyasztási cikkek teljesen aránytalan megoszlásának meggátlása tekintetében a várakozásoknak megfeleltek. Különösen áll ez a nyersanyagszükséglet biztosítása szempontjából. Kétségtelen, hogy ezáltal e szervezetek igen nagy érdemeket szereztek, mert nem is igen tudjuk elképzelni, hogy felmerült óriási nehézségek mellett állami beavatkozás, illetve e szervezetek megalkotása nélkül hová fejlődtek volna a dolgok.

Amennyiben mi a következőkben bírálat tárgyává tesszük a központok működését, nem azt akarjuk eldönteni, hogy a háborús kényszerhelyzet mellett szükséges vagy szükségtelen volt a központok megalkotása, minthogy erre a kérdésre már az eddigiekben is megfeleltünk. El kell ismernünk, hogy az állami beavatkozásra a gyökeresen megváltozott viszonyok következtében szükség volt. Szükség volt tehát a központokra is, akár ilyen, akár más alakban. Nem akarunk kitérni annak fejtegetésére sem, hogy milyen formában történt volna a leghelyesebben az állami beavatkozás.

Röviden ismertetni fogjuk azonban, hogy mit jelent e szervezetek működése az előbbi, békebeli állapottal szemben s ugyanakkor ki fogunk térni arra, hogy mennyiben kívánatos, vagy nem kívánatos e szervezetek fentartása a békében is. Vácolni fogjuk végül röviden a kormánynak ide vonatkozó terveit is.

Mindenekelőtt megállapíthatjuk azt, hogy e szervezetek összeállítása erőszakoltnak, vagyis egy kényszert involvál

magában az előbbi független gazdasági tevékenységgel szemben. Kétségtelen, hogy bármilyen összeállítás mellett nagyon nehéz megvalósítani az egyenlőség és méltányosság követelményeit. Az ember önző természete nem változik meg máról holnapra, sőt akkor, amidőn az ember látja, hogy az emberi önzés céljai a reá bizott hatalomnál fogva könnyebben érhetőek el, vagyis ha látja, hogy sajátos egyéni érdekeinek érvényesítésére könnyű mód mutatkozik, ez alól az egyén magát kivonni nem tudja. Határozott tapasztalati tény, hogy a háborús gazdasági szervezetekben lévők kiváltságos helyzetet élveznek a kívülmaradottakkal szemben. Különösen mutatkozott ez oly központoknál, amelyekben túlnyomórészt, avagy kizárólag nagy gyárosok — a hadfelszerelő üzemek tulajdonosai — vannak képviselve.

Az ő érdekeik teljes, sőt fokozottabb mértékű kielégítést nyertek. Ezzel szemben azonban a közép- és kisiparosok érdekei feláldoztattak. Elismerjük, hogy a feladat egyike a legnehezebbeknek. Korlátolt készleteket kell az igazságosság követelményének legteljesebb figyelembe vételével elosztani. Meg kell állapítani, hogy a rendelkezésre álló csökkent készletekből üzemi és üzleti viszonyainak megfelelően kiki menyit és milyen minőségű árut kapjon. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy az igazságosság követelményét egyáltalában nem sikerült megvalósítani. Általában meg kell állapítani azt a tényt, hogy mindezen szervezetek révén a koncentráció, a kartellszerű és monopolistikus törekvések a legveszedelmesebb tápot nyerték.

Az üzleti tevékenységet kifejtő háborús gazdasági szervezetekben egyes bankok, illetve az ezek érdekkörébe tartozó hasonló nagy üzemek viszik a döntő szerepet. Érdekes nyomon követni egy-egy ilyen hatalmas érdekcsoport terfoglalását nemcsak az egyes központok keretén belül, hanem a hasonló szakmájú központokban is. Különösen megnyilvánul ez a textilárú központokban és az élelmiszerek forgalmát szabályozó háborús gazdasági szervezetekben. Ezen érdekcsoportok gazdasági tevékenységét a központok létezése tulajdonképpen nagy mértékben előmozdította. A központok működésében megnyilvánuló hatalmi eszközöket ugyanis felhasználhatták arra, hogy a többiekkel már nem is egyenlő fegy-

verekkel küzdve, hanem mintegy szabadalmazott helyzetben juthassanak hozzá a gyártási módhoz szükséges anyagokhoz. Valószínűleg nem csalódnak nagyon akkor, amidőn a háborúban minden téren megnyilvánuló horribilis vagyonektorlódásokat részben a központok támogató és segítő működésével hozzuk kapcsolatba.

Ezt látszik igazolni az a körülmény is, hogy a központokon belül, vagyis a hatalmon lévők ezen szervezetek további fentartására törekszenek. Ezzel szemben azonban a többség, vagyis a kívülállók nagy tömege, a gazdasági elnyomásnak jelenlegi alakjával megelégedve nincs s minél előbb visszavárja azt a kort, amidőn tevékenységének korlátozatlan volta mellett a siker nagyobb reményében veheti fel a versenyt a csak pénzügyileg hatalmasabb, de nem egyúttal állami támogatással monopóliumot élvezőkkel szemben.

Rá kell itt mutatnunk a nehézségek okaira is. Egyrésztől meg kell kívánnunk, hogy kereskedelmi tevékenységet kifejtő eme szervezetekben a gazdasági életben jártas szakértő egyének legyenek, másrésztől azonban azt is meg kellene tőlük követelnünk, hogy érdektelenek, illetve saját egyéni érdekeiket negligáló egyének legyenek. A dolog jelenleg azonban úgy áll, hogy a szakértelemmel bíró egyúttal érdekelt is, viszont a nem érdekelt egyéneknek nincs meg a szükséges szakértelmük. Ezen nehézségen egyelőre nem sikerült túltenni magunkat s innen a bajok egy jó nagy részének kútforrása.

Ezen intézmények ellenőrzésénél ugyanezen nehézségek szerepelnek. Ellenőrzésre feltétlenül szükség van, még akkor is, ha e szervezetek a legtökéletesebben volnának összeállítva. A legfőbb bizonyíték erre nézve maga a központok létezése, vagyis az, hogy a gyökeresen megváltozott viszonyok következtében szükség van a gazdasági élet ellenőrzésére. A központok keretében ugyanazon gazdasági élet folyik, egy kissé eltérőbb elvek mellett. A szabad versenyben rejlő ellenőrzés nem létezik többé s így annak aequivalensére kellene törekedni.

A központok ellenőrzési munkálatait azonban nálunk csak ministeri hivatalnokok végzik. Ezek megfelelő ellenőrzést elsősorban azért nem tudnak gyakorolni, mert nem szakemberek. Ezenfelül azonban rendes hivatali elfoglaltságukban

oly nagy mértékben vannak igénybe véve, hogy a központok ellenőrzési feladatainak már ezért sem tudnának eleget tenni. Még kevésbé lehetséges ez akkor, ha meggondoljuk, hogy egy-egy ilyen ministeri tisztviselő 10—20 központnál képviseli az államhatalmat. Ezek tehát még legjobb akaratuk mellett sem tudnak megfelelő ellenőrzést gyakorolni s működésük tulajdonképpen csak a rendeletek betartásának ellenőrzésére szorítkozik.

Az ellenőrzésnek pedig az elosztáson kívül igen sok egyéb szempontra is ki kellene terjeszkednie. Ezek között elsősorban a központok pénzügyi műveleteire. Amint már említettük, Németországban úgy vélték a központok pénzügyi megalapozásának kérdését helyesen megoldhatónak, hogy az egész részvénytőkét vagy annak túlnyomó részét az állam jegyezte, illetve garantálta a központok működését pénzügyi tekintetben. Jutalékot és osztalékot nem igen fizetnek a német központok s ott az állam — igen helyesen — csak arra törekszik, hogy a beszedett jutalékok fedezzék a költségeket.

Nálunk a központok túlnyomórészt magántőkével alakultak. Ezt mindenesetre jogosan lehet kifogásolni. Illogikus ugyanis a magántőkének részeltetése a központokban azért, mert egy igen furcsa helyzetet teremt. Nem lehet jogosan megkövetelni, hogy valaki egy saját szempontjából jelentékeny, bár a számbajöhető forgalom mellett kevésbé jelentős összeget adjon egy részvénytársaság alapításához, ezért csak a normális kamatokat húzza, azonban a további nyereséggel nem törődhetik, mégis kell azonban vállalnia egy esetleges nagy kockázatot. Illogikusnak mondjuk ezt azért, mert ez az illető szempontjából ugyan megérthető, a köz szempontjából azonban mindenesetre visszautasítandó helyzetet teremt, még pedig azt, hogy míg egyrészt meg kell érteni, hogy a részvényes pénzének sorsa, szóval az ügyvitel (az árú elosztásának mikéntje, ár- és jutalékpolitika stb.) iránt érdeklődjék, másrésztől azonban teljesen megengedhetetlen, hogy valaki ily czímen részvénytőkéjével semmi arányban nem álló nagy érdekekre — egy árucikkből az ország egész készletének mikénti elosztására — bármilyen befolyást is gyakoroljon, esetleg saját anyagi előnyének előmozdítása céljából. Sok jel mutat arra, hogy ezen szempont mellőzése folytán a központok vezetőségét

alkotó részvényesek részéről illetéktelen és jogosulatlan befolyások érvényesültek.

Amint már említettük, a központok működésükért rendszerint nagyobb jutalékot szednek. E háborús szervezetek avval indokolják költségeikkel legtöbbször arányban nem álló magas jutalékaikat, hogy magukat jövőben bekövetkező veszteségekkel szemben biztosítaniuk kell. Már előbb kifejtettük, hogy állami pénzkezelés, illetve garancia mellett ez a tartalékolási jogcím nem merülhetne fel s a jutalékot lehetséges volna a költségeknek megfelelően a jelenleginél jóval kisebb százalékban, illetve összegben megállapítani. Mintegy ezen jutalékpolitika birálataképp meg kell említenünk, hogy az a dolgok jelenlegi állapota mellett tulajdonképpen nem egyéb, mint az állam terhének fedezésére felhasználható fogyasztási adópolitika. A fogyasztási adóknak azt szokták szemükre vetni, hogy éppen a leggyengébb fizetőképességű néposztályt támadják meg a legerősebben és tulajdonképpen csak ott tartják azokat megengedhetőknak, ahol nem közszükségleti cikkekről van szó, illetve, ahol ezáltal a fogyasztás korlátozását kívánják elérni, a központok jutalécai azonban elsődrendű közszükségleti cikkeket érintenek s így ellenök minden jogos aggálynak helye van.

Nem akarjuk ezen önmagában véve is nagyon fontos kérdést részletesen tárgyalni, mindössze jelentőségére vonatkozólag akarunk egy pár szót mondani. Nem tudjuk egész határozottan, de úgy hozzávetőlegesen megállapíthatjuk, hogy a javak forgalma a békében körülbelül 20 milliárd koronát tett ki. Itt a forgalomnak minden fázisát értjük. A központok ezt nem mind bonyolítják le. Amidőn tehát e szervezetek forgalmáról szólunk, figyelembe kell vennünk, hogy csak nagybani forgalomról van szó. Tekintettel azonban arra, hogy az áruforgalomnak talán négyötödrészét a központok irányítják, tekintve továbbá azt, hogy az árak általában mily nagy arányban emelkedtek s hogy a központok működése már több év óta folyik, kétségtelen, hogy sok-sok milliárról van szó, amely után a központok részéről szedett jutalék is több száz milliót, esetleg már egy-két milliárdot is kitesz. Hogy mit jelent ez egyébként szerény keretek között mozgó budgetünk egyes adótételeinek összege mellett, azt nem kell bővebben fejtegetnünk.

Mindenesetre csodálatos, hogy e kérdéssel nálunk úgy-

szólván senki nem törődik. Pedig alkotmányjogi szempontból is a legnagyobb mértékben kifogásolható a központok pénzügyi működése. Ha bármily árúczikk fogyasztási adóját egy fillérrel emelni akarják, ehhez kifejezett törvényhozási hozzájárulás kell. A központ révén pedig száz milliókat kitevő burkolt fogyasztási adókkal terhelhető a polgárság s ezzel még sem törődik senki. A dolog mellett szó nélkül el lehetett menni akkor, midőn a központok működése még kisebb jelentőségű volt s így kisebb összegű lehetett az az összeg is, amely az alapszabályok értelmében amúgyis jótékony czélokra fordítandó. Most azonban már mindenestre több száz millióról van szó s ezeknek hovafoordítása iránt senki nem érdeklődik. Pedig nagyon is kellene törődni ama további kérdéssel, hogy ezen jövedelmek az adminisztratív költségek erős csökkentésével (százezer koronás fizetések s pazar irodahelyiségeik vannak) nem lehetnének-e jóval nagyobbak s nem lehetne-e ezeket elsősorban a szegény adózó polgárok terheinek csökkentésére fordítani.

Nem akarunk részletesebben kitérni a központok működésének egyéb közgazdasági és socialis hatásaira, kétségtelen, hogy az üzleti szellem és szakértelem hiánya s a burokratikus elemek túltengése közgazdaságilag kártékonyan éreztette hatását. S socialis szempontból még veszedelmesebb következményekkel jár az a monopolistikus helyzet, amelynek a központok átruházott állami hatáskörüknel fogva örvendenek. Ha hátrányos a monopolium magánál az államnál, még veszélyesebb az magánjelleggel is bíró szervezeteknél.

A központok egyre közelednek a kartellek és trustök formáihoz s lényegileg alig is mondhatók egyebeknek. A közérdekű forma mellett egy érdekelttségé az irányító szerep bennük, amely törekvéseit állami segédlettel még könnyebben valósíthatja meg. Socialis szempontból az is csak hátrányos, hogy az előbb független gazdasági egyedeket teljesen absorbeálja s ezeknek önálló működését megszünteti. Ezek az előbb önálló egyedek most már csak mint a központok alkalmazottai szerepelhetnek, amelyek kényének-kedvének minden jogorvoslati mód kizárásával ki vannak szolgáltatva. Az önálló existenciák tehát megszűnnek s ezek a központokban elhelyezkedő érdekcsoportok bankok uralma alá kerülnek.

A központok és egyéb háborús gazdasági szervezetek működésének ezen futólagos kritikája után vissza kell térnünk kiinduló pontunkhoz, vagyis annak rövid összegezéséhez, hogy a háborús gazdasági rend tulajdonképpen mit is jelent az előbbi a békebeli gazdasági renddel szemben.

Az eltolódás valóban igen nagy. Meg kell azonban állapítanunk, hogy az állami beavatkozás haladt a már békében megkezdett nyomon, amikor is a beavatkozás inkább a termelés ténye körül csoportosult. Most inkább az áruforgalmat közvetítői tevékenységet kötötte meg az államhatalom. A termelőnél nem szabta meg, hogy mit, milyen mennyiségben és milyen úton állítson elő. Nem kényszerítette a termelőket koncentrációra, rationalis termelési módok bevezetésére stb. Természetesen azért a termelőt is erősen érintette az állam. beavatkozás, amennyiben a nyersanyag tekintetében teljesen rá volt utalva háborús gazdasági szervezetekre, továbbá amennyiben nem értékesíthette termékeit tetszése szerint, hanem azt is a központok végezték. A háborús szervezetek végeztek egyéb ipari adminisztrációs teendőket is, amelyek szintén bizonyos megkötést jelentenek.

Nagymérvű azonban az állami beavatkozás az áruforgalom terén. Nagyjában azt lehet mondani, hogy az állam a szabad kereskedelmi tevékenységet kisajátította s ő maga lett a legfőbb kereskedővé.

Különösen a közvetítői tevékenység terén működött a szabad verseny, szinte kifogástalan módon. A szabad verseny központok mellett nem érvényesül. Különböző eszközökkel próbálták meg helyettesíteni. A kísérletek mondhatni majdnem mind csütörtököt mondtak. Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a szabad verseny alapjára helyezett gazdasági rend minden körülmények között a legtökéletesebb. Csak azt kívánjuk megállapítani, hogy az állami beavatkozásnak az az iránya, amely csak az áruforgalom terén alkalmazta az erőszakos intézkedéseket, nem volt a leghelyesebb. Nagyobb eredményt lehetett volna elérni a termelés szabályozása mellett. Ez azonban nagyrészt szabadon maradt, sőt a háborús gazdasági szervezeteket is felhasználta hatalmi helyzetének megerősítésére. Vonatkozik ez főleg a nagyokra és hatalmasokra, akik a háborús berendezkedés mellett még erősebbek és elnyomóbbak

lettek. A forma szerint volt erős mértékű állami beavatkozás, ez azonban nem jelent semmiféle szempontból közeledést a socialis államhoz, sőt ellenkezőleg, azt lehet mondani, hogy állami segédlettel, az állam részesedésével növeli a capitalismust.

A központok jövőjéről kellene befejezésül még röviden szólnunk. A központok a háború idejére alakultak, a háború befejeztével tehát meg kellene szünniök. S bár működésükkel minden tényező nagyfokú elégtelenségét vívták ki, mégsem remélhetjük, hogy a központok intézménye csak egy háborús emlék marad. Ennek magyarázata az, hogy a háború befejeztével nem fognak egyszerre megváltozni azok az okok, amelyek a központok létrejöttét szükségessé tették. A termelés még sokáig nem fog tudni lépést tartani a szükségletekkel. Addig valamilyen irányú szabályozásra szükség lesz. Hogy ez a központok intézménye révén történhet-e a leghelyesebben, az már nagyon vitásnak mondható. Az állami beavatkozás egyébként kezd a forgalom teréről a termelés terére áthelyeződni. Erről az irányváltásról részletesebben kellene szólnunk. Emellett azonban a forgalom sem maradhat szabályozatlan, hogy ez azonban a központok fentartása, avagy a kereskedők syndikatusokba tömörítése révén fog-e történni, egyelőre a jövő titka. Sok, illetve minden attól függ, hogy az állam milyen eszközökkel akar a háborús terhek fedezéséről gondoskodni.

Ha radikális lépésekre és egyszeri nagy vagyonadóra határozza el magát, valószínűbb a syndikatusi forma s később fokozatosan a szabad kereskedelem. Ha nem ezt az utat választja, akkor elsősorban a pénzügyi szempontok fogják megkívánni a központok fentartását. Az állam ekkor a központok révén fogja kivenni részét és pedig jelentékeny mértékben a kereseti lehetőségekből. Németországban s nálunk is már régebben beszélnek egy csomó egyedárúságról, amely ki fog fejlődni a háborús gazdasági szervezetekből.

A kérdés még nincs a maga egészében kifarva. Jóslatokba bocsátkozni céltalan is volna. Szükséges azonban, hogy minden illetékes tényező a legbehatóbban foglalkozzék ez alapvető problémával, mert kétségtelen, hogy a helyes megoldástól függ nemcsak gazdasági, hanem politikai és kulturális fejlődésünk is.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közművelődés, nevelésügy.

Az Országos Közművelődési Tanács 1917. évi jelentése.

Lelkes és tevékeny ügyszertetről tanuskodik az Országos Közművelődési Tanácsnak 1918. május 5-iki közgyűlésére készült évi jelentése, melyről pár szóval meg akarunk emlékezni ama nagy fontosságnál fogva, mely a Tanácsnak művelődésügyünk fejlesztése körül jut.

Nem állván a Tanácsnak módjában a polgári lakosság számára tanfolyamokat tartani, az analfabéta katonákra fordította figyelmét és az 1917. év folyamán 217 tanfolyamot szervezett 7.586 katonára részére. A Tanács által rendezett analfabéta tanfolyamok legékebben szóló dicsérete a választójogi törvényjavaslatnak az a pontja, mely kimondja, hogy nem kívántatik meg az írni-olvasni tudás kellékeinek igazolása azoktól, kik az O. K. T. tanfolyamának sikeres elvégzését igazolják. Az elismerés ezen erkölcsi öröme mellett anyagi eszközök biztosításának sikeréről is beszámol a jelentés, midőn említi, hogy az évek óta húzódozó sorsjegykölcsön ügye dülőre jutott olyképpen, hogy 2,000.000 K kamatai magyar közművelődési egyesületei számára biztosítottak. A specialisan magyar közművelődés ügyét az O. K. T. a nemzetiségi vidékeken felállítandó magyar nyelvű tanfolyamoknak és a görögkeleti magyar püspökségnek előkészítésével szolgálta, míg az általános közművelődést tartalmazó és közkedveltségnek örvendő közleményével, a Vasárnapi Könyvvel mozdította elő. 703 iskola járatta ezt 20—250 példányszámban és pedig — mint a beszámolóban közzétett hozzászólásokból kiténik — egyaránt nagy haszonnal és élvezettel.

Társadalomtan.

A világháború és az új élet.

(*Geócze Sarolta*: A világháború és az új élet. *Hector Lambrechts* könyve után átdolgozva. Budapest. A Magyar Gazdaszövetség kiadása 1918. 248 l.)

HECTOR LAMBRECHTS azon társadalomtudományi írók közé tartozik, kiknek az írás nem agybeli képességeik csillogtatását szolgálja, kiknek nem is újabb társadalmi fenomének felfedezése a céljük, kik a társadalomtudományt sem akarják előbbre vinni, hanem megállanak azon perspectiva előtt, melyet a mai társadalmi helyzet képe nyújt s elmélkednek afelett, feltárják, leleplezik visszásságait, hogy következtetések súlyá alatt keresztényi mély ihlettséggel álljanak elő a fennálló társadalmi rend megjavítását célzó javaslataikkal.

HECTOR LAMBRECHTS ez irányban méltó követője LE PLAY, PÉRIN, MÉLIN, TILLMANS, DU PIN, CATHREIN, RUHLAND, WEIS atya stb. törekvéseinek.

A világháború folyama alatt a Belgium megszállott földjén írott könyve nemcsak azért volt méltó a magyar nyelvre való lefordításra, mert magas erkölcsi elvei, melyeket sok helyt didaktikus előadásban szinte belekényszerít olvasói gondolatvilágába, megérdemlik, hogy minél szélesebb körben terjedjenek el, hanem azért is, mert LAMBRECHTS írása az eddigi megszokott nézőpontoknál magasabb szempontból kutatja a világháború okait. A nagytőke, a nagyipar, a mercantilismus és industrialismus, a börzespeculatio és a gazdasági concentratio túlhajtásaiból vezeti le a világháborúba való bele-sodródást.

Könyvének első részében sociológiai bevezetést ad az egyén és a társadalom viszonyáról. Ez a rész meglehetősen nehezen emészthető. Sem nem eléggé tudományos, sem nem eléggé népszerű s így meghatározásai nem kielégítők, sőt zavarosak, különösen a társadalmi közösséget illetően.

Sokkal jobban hat könyvének második része, mely a társadalom jelenlegi állapotainak vizsgálatával foglalkozik. Minden társadalmi felbomlásnak három forrását találja: *az élvezetelhajzását, a kapzsiságot s a gögőt*. Ezek hatását a családban a születések csökkenése s a városbaözlés mutatja, a társadalomban magában pedig az industrialismus, a mezőgazdaság industrializálása, a capitalismus túltengése és a concentratio.

Könyvének harmadik része a megoldás eszközeivel foglalkozik, Érdekesek fejtegetései a társadalom szellemi ve-

zetőinek felelősségéről és szerepéről, kik elsősorban vannak hivatva arra, hogy a társadalmi újjászületés útját egyengessék »a determinismus és a moralismus vészes hypothesisseinek kiküszöbölésével.«

Kérdés és feleletekben tárgyalja a családfők felelősségét, megállapítja a kormányok feladatait, segítségnyújtását a családra nézve káros csirák kiirtásában, végül foglalkozik az industrialismus és concentratio leküzdésének eszközeivel. A küzdelemben az egyének, a családfők s a kormány együttműködése szükséges a szellemi vezetők előkészítése alapján. LAMBRECHTS programja az, hogy »mindama tevékenységeknek és javaknak, melyeket a concentratio monopolizált, a középosztály kezébe kell átmenniök.« »Az igazság az, hogy több kenyérre, több húsrá, kevesebb gépre van szükségünk. Igazság az, hogy nincs más gazdagság, mint az ember.« »El kell űzni az uzsora farkasait s kitisztítani az ólat, melyben az élődsi pénzemberek tanyáznak!«

Kétségtelen, hogy midőn LAMBRECHTS a középosztály érdekére tekint csupán és az emberiséget az őstermelés patriarchalis egyszerűségébe kívánja visszavezetni, egyoldalú felfogást hirdet. Ezen felfogás azonban egészséges.

A szemünk előtt repedt fel az orosz capitalista hüvely s tisztán kitűnt, hogy a repesztő proletár-osztály nem alkalmas a társadalmi rend fentartására, arra a középosztály a leg-hivatottabb. Viszont a LAMBRECHTS által annyira pártolt középosztály volt mindig az a forrás, honnan az elfajulás tényezői, az industrialismus, mercantilismus nagy tőkésői kikerültek. LAMBRECHTS jövődi középosztály-társadalmában a középosztálybelieknek is nagy változáson kellett már átesniök, gőg- és kapzsiság-menteseknek, az élvezeteket kerülőknek kell lenniök. Szinte elképzelhetetlen, hogy ezen már igen mélyen átöröklődött, hogy ne mondjuk eredeti rossz tulajdonságai az embernek, valaha is kiküszöbölhetők legyenek minden egyesből. Mert addig, míg a megjavulás csak részleges, a szelidek mindig áldozatai lesznek a gőgös kapzsiaknak. Ezért megyen LAMBRECHTS még egy lépéssel tovább, midőn az őstermeléssel való természetes emberi foglalkozás felé akarja visszatéríteni a tömegeket. Tényleg csakis a mezőgazda középosztály viseli magán LAMBRECHTS ideális társadalmának ismérveit.

S hogy most a fordító munkájáról is beszámoljunk, nem lehet megemlítés nélkül hagynunk GEÖCZE SAROLTA előszavát és a végszót, melyek a magyar társadalomra is vonatkoztatják LAMBRECHTS egyetemes tételeit. Oly kitűnő meglátásokkal teltek ezek, hogy minden józan, gondolkodó magyar olvasója kell, hogy azok alapján a magyar középosztály megmentői közé szegődjék. GEÖCZE egyébként LAMBRECHTS több tételéhez

is hozzáfűzi jegyzetekben a magyar helyzetre való megfelelő vonatkozást.

A fordításnál különben a fordító nem használta az eredeti munkát (*La leçon d'une crise*), hanem a német fordítást, mely már nem teljes. A magyar fordítás úglátszik a németnél is összevontabb. Az összevonás fokát nem állapíthattam meg, minthogy a német és a francia kiadásokhoz nem juthattam. Meggyőződésem az, hogyha nem az eredeti, bizonyára nagy tudományos apparátussal készült munka került a maga természetében lefordításra, hanem az többé-kevésbé népszerű formában, úgy jobban kellett volna ügyelni a népszerűség elvére, mert jelen formájában még mindig nehéz a könyv arra, hogy a nagyközönség a könnyű megértés hasznával forgassa, viszont a szakembert nem elégíti ki. A magyar apák, a magyar anyák számára érdemes volna igazán népszerű LAMBRECHTS-kiadást rendezni és pedig *főképp hazánk szükségleteihez alkalmazkodót*. Ennek elkészítésére is a jelen munka átdolgozója volna a leghivatottabb.

Krisztics Sándor.

Közgazdaságtan.

A pénz és az árak.

(*Balás Károly*: A pénz csereértéke. Magyar közgazdasági könyvtár és remekírók tára. A Magyar Tudományos Akadémia Nemzetgazdasági bizottságának megbízásából szerkeszti Földes Béla. XX. kötet, Budapest, Grill Károly 1917.)

A közgazdaságtan elmélete a múlt század nyolczvanas évei óta mélyreható átalakuláson ment keresztül. Amióta MENDER, BÖHM-BAWERK és WIESER az érték- és az árelméletet átalakították és új alapokra helyezték, egyre szélesebb körben mutatkozik a szüksége annak, hogy a classikus iskola által felállított fogalmak és tételek az elmélet új alapjainak megfelelően módosítsanak és átalakítsanak. A gyorsan lüktető élet olyan jelenségeket hozott felszínre, amelyeket a régi közgazdaságtan kellően megmagyarázni nem tudott; élesebb világlátásba helyezett egyes jelenségeket és így megmutatta, hogy a classikus iskola egyes megállapításai elhamarkodottak és a

gyors általánosítások felé hajlók voltak. A háború jelentéke-nyen elősegítette az elméletnek ezt az átalakulását, de amint említettük, az már sokkal előbb megkezdődött. Az érték- és árelmélet átalakulása után a jövedelemeloszlás jelenségei is új színben mutatkoztak és ha nem is voltak mentek az egyoldalúságtól KNAPP-nak a pénz lényegére vonatkozó fejtegetései, azok mégis a pénzelmélet gyökeres átalakulásának vették meg az alapját.

Ez a mélyremenő átalakulási folyamat nem hagyhatta érintetlenül a tőkére vonatkozó fogalmakat sem. Sőt ezen a téren még ma is igen sok a teendő. A tőke fogalma ugyanis a régi elmélet legelmosódottabb és legkevésbé tisztázott fogalmai közé tartozott. A technológiai nézőpont folytonosan váltakozik a forgalomgazdasági nézőponttal és BÖHM-BAWERK nagy munkájának sem sikerült oly tőkefogalmat felállítani, amely a tudósok többségének a tetszését megnyerte volna. Mégis e munkának elvülhetetlen érdeme az, hogy nyomában a tőkefogalom lényegéről magas értékű vita indult meg, melyben különösen az amerikai írók vetettek föl értékes új szempontokat. A tőke materiális, a concret javakhoz tapadó fogalma helyébe CLARK-nak a tőke és tőkejavakat megkülönböztető fejtegetései óta IRVING-FISHER, TUTTLE és mások a tőke immateriális természetét kezdték hangsúlyozni arra utalva, hogy annak a mai gazdasági életben betöltött szerepét csakis ezen az úton lehet megmagyarázni.

A közgazdasági elmélet e fontos és bonyolult fejezetéhez BALÁS KÁROLY már előbbi nagy munkájában hozzászólt.¹⁾ Fejtegetései nem egy értékes szemponttal gazdagították az idevágó irodalmat. Az előttünk fekvő munkát a most említett mű folytatásának tarthatjuk, mert benne a szerző tovább igyekszik következtetni abból az álláspontból, amelyet a tőke közgazdasági lényegéről és szerepéről előbbi munkájában elfoglalt.

BALÁS a pénzürtékelméletet a tőke- és pénzelmélet összekapcsolása alapján igyekszik megoldani. A tőke fogalmát, melyet eddig termelési kategóriának jelöltek meg, BALÁS jövedelemeloszlási kategóriának minősíti. A tőke szerinte lényegileg nem más, mint fizetési igazolvány, oly jogosítvány, amelyvel annak tulajdonosa részt vehethet magának a piaci javakból. Az a jogosítvány, amely a tőke lényegét kiteszi, lehet dologi vagy kötelmi jog egyaránt. Ha a tőke mint dologi jog jelenik meg, akkor az materiális fizetési eszközök feletti hatalomban nyilvánul; ha a kötelmi jog alakját ölti, akkor a félnek birtokában nem levő fizetési eszközök felett való ren-

¹⁾ BALÁS KÁROLY: A jövedelemeloszlás főágai a capitalismus korában. Fejezetek a politikai gazdaságtan köréből. I. rész. Budapest, Eggenberger, 1913.

delkezéssé joggal egyértelmű. A tőke tehát lényegében nem pénz, mert az utóbbi csak megtestesítője a tőkének. A tőke ezek szerint immateriális erő, amelynek azonban, hogy a közgazdaságban feladatát teljesíthesse, igen gyakran testet kell öltetnie. Ekkor veszi fel a pénz alakját. Ezeknek megfelelően a fizetés csak külső megjelenési formájában történik pénzzel, lényegben azonban a fizetés a tőkében rejlő jogok átruházása. Az tehát, amit a fizetés teljesítése alkalmával a másik félre átruházunk BALÁS szerint csak külsőleg a pénz, lényegileg azonban a tőkében rejlő jog.

És itt kell BALÁS szerint a tőke és az árak, valamint a pénzérték között az összefüggést keresnünk. A pénzérték problémája mindaddig hamis utakon tévelyeg, amíg csupán a pénz és az árak összefüggését kutatja, mert mindaddig csak a tőkében rejlő fizetési hatalom átruházását könnyítő pénzdarabok és az árak között keres összefüggést, ami a fentiek szerint hiú törekvés. A pénzérték alakulásának fontos kérdését igazán csak akkor lehet megérteni, ha a fizetés lényegének világításában nézzük meg ezt a problémát. Ha a fizetés lényege nem a tőkeigazolványok és nem az egyes pénzdarabok, hanem a tőkében rejlő jogok átruházásában áll, akkor a pénzérték változása nem is függhet közvetlenül a pénzdarabok rendelkezésre álló mennyiségétől, hanem csakis magától a rendelkezésre álló fizetési erőtől. Amint az árúk mennyiségének növekedése nem lehet hatás nélkül az árak alakulására, éppenúgy természetesen a fizetési erők gyarapodása sem maradhat hatás nélkül az árakra. Ha a fizetési erők növekedése intézményszerűleg össze volna kapcsolva az árúk növekedésével, akkor lényeges befolyás az árakra a tőke szaporodásából ki nem indulhatna. A valóságban azonban a fizetési erők az árúktól függetlenül gyarapodhatnak és ez az oka annak, hogy az árak változása a fizetési erők oldaláról is kiindulhat.

BALÁS Károly fejtegetései ezeknek megfelelően a drágaság kérdését új világításba helyezik. Hét év előtt megjelent tanulmányomban¹⁾ igyekeztem kimutatni, hogy a drágaság lényegében semmi egyéb, mint jövedelemeloszlási jelenség, mely a gazdasági erőeltolódásnak felel meg. Azóta ZWIEDINECK-SÜDENHORST²⁾ és SPANN³⁾ is sokban hasonló értelemben áreltolódásnak magyarázzák a drágaságot. Ezekkel a megállapításokkal, melyek közül a szerző, úgy látszik, csak az én drágasági

¹⁾ A drágaság kérdése elméleti világításban. A drágaság. A Magyar közgazdasági társaság kiadása. Budapest 1912. — 1—76. old.

²⁾ »Die Einkommengestaltung als Geldwertbestimmungsgrund« Schmolter's Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. XXXIII. évfolyam.

³⁾ Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung. XXII. Bd.

tanulmányomat ismerte, lényegében teljesen megegyezik az ő drágasági elmélete, mert végeredményben az is erőeltolódásnak fogja fel a drágaság jelenségét. Sőt BALÁS elméletének nagy előnye az, hogy az erőeltolódás lényegét is megjelöli, amidőn azt a tőkeerőbeli eltolódásnak fogja fel.

A tőke gyarapodása tényleg a drágaságnak meglehetősen átfogó magyarázatát nyújtja, mert hiszen a tőkeerő gyarapodás végeredményben a kereslet gyarapodását jelenti, mi pedig az árak emelkedésének legfontosabb tényezője. Mindamellet, úgy hiszem, hogy a tőkeerő gyarapodása csak egy irányban képes a drágaságot megmagyarázni és amellett továbbra is szükség van a drágaság oly irányú általánosabb magyarázatára, amilyent annak idején a drágaságban szóló értekezésemben megkíséréltem. A BALÁS-féle drágasági elméletben ugyanis a tőkeerő gyarapodása magyarázza az árak emelkedését, holott, úgy hiszem, hogy az áraknak egymás között való eltolódása a társadalmi és gazdasági erőviszonyok eltolódása következtében más okok következtében is beállhat. A vámpolitika alakulása épp úgy vezethet drágaságra, mint ahogy előidézheti azt a szakszervezetek politikája. Mindezekben az esetekben oly jövedelmi eltolódásokról van szó, melyek nem a tőke gyarapodásából származnak, hanem a gazdasági erőviszonyok egymásközi eltolódásából. Az azonban már kétségtelenül igaz, hogy az árszínvonal emelkedésének legáltalánosabb indokát a tőkeerő gyarapodása nyújtja és hogy az a drágaság legáltalánosabb, amely a tőkeerő gyarapodásából áll elő.

A BALÁS-féle felfogás lényege abban fekszik, hogy az árak és a pénzmennyiség között nincsen közvetlen összefüggés, hanem a vagyongyarapodás és egyes jövedelmek növekedése vezet az árak magasabb színvonalra emelkedéséhez. Ennek a felfogásnak helyes voltát, úgyhiszem, ma már nem lehet kétségbe vonni. A pénz háborús irodalma erősen előtérbe helyezte ezt a felfogást, minthogy a háború következtében keletkező nagy jövedelmek és vagyonok mintegy nagyító üveg alá helyezve mutatják be a jövedelemeloszlás és az árak közötti összefüggést. ZWIEDINECK-SÜDENHORST nagy érdeme, hogy erre az összefüggésre egy igen értékes értekezése keretében már a háború előtti drágaság kapcsán rámutatott, amint az már értekezése címéből is kitűnik. »A jövedelemalakulás mint a pénzérték alakulásának alapja« című értekezésében¹⁾ azt igyekezett bebizonyítani, hogy a pénzérték alakulása magyarázatának nem szabad az érczépénz anyagértékéből ki-

¹⁾ »Die Einkommengestaltung als Geldwertbestimmungsgrund« Schmolter's Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. XXXIII. évfolyam.

indulnia, hanem a jövedelemeloszlás folyamatához kell kapcsolódnia.¹⁾ Az új érték elméleten nyugvó árelmélet, valamint a nominalistikus pénzelmélet alapján állva egyébként nem is lehet más eredményre jutni, úgy hogy a drágaságról irt fentemlített tanulmányomban, bár a pénzérték alakulásának kérdésével közvetlenül nem foglalkoztam, mégis arra az eredményre kellett jutnom, hogy az általános árszínvonal megváltoztatása a gazdasági erők egyensúlyának megbomlásából következik, ez pedig a jövedelemelosztás terén végbemenő változásoknak az eredménye.²⁾

BALÁS munkája a fentiek értelmében igen érdekes adalék a közgazdaságtan egyik legbonyolultabb és legfontosabb kérdésének megoldásához, és a magyar közgazdasági irodalom öröndetes gazdagodását jelenti.

Különösen ki szeretném emelni BALÁS munkájának azt a részét, mely a mennyiségi elmélet közvetlen bírálatát tartalmazza, mert nemcsak azt igazolja szépen, amit már mások is igyekeztek bebizonyítani, hogy a pénzmennyiség és az árak között nincsen *közvetlen* összefüggés, hanem azt is érthetővé tudja tenni, miért lehetett az Amerikából Európába özönlő arany- és ezüstmennyiségeknek a XVI. században oly jelentékeny hatása az árakra, míg ma ilyen hatást többé el nem képzelhetünk. Akkor az arany és az ezüst a fizetési eszközök között egészen más szerepet játszott, mint ma és ezért a nemesfémek gyarapodásának is más volt akkor a hatása.

Nem hagyhatom megemlítés nélkül azt, hogy a tőke és a fizetési erő forgalmának azonosítása amint azt BALÁS munkájában megtaláljuk, előttem nem látszik szerencsésnek. A tőke fogalmát tisztán jövedelemeloszlási kategóriává tenni úgy vélem, nem czélszerű, mert azt a termés fejezetében sem lehet nélkülözni. Távrolról sem akarom visszazérést pártolni, hanem csupán azt tartom szükségesnek, hogy a tőke fogalma oly alakot nyerjen, mely a termelés fejezetében is alkalmazható.

Heller Farkas.

¹⁾ ZWIEDINECK ebben a tanulmányában megállapítja, hogy a pénz csak igazolványa a vevőerőnek és erre az eredményre jut: »Der innere Wert des Geldes ist abgeleitet aus der Wertschätzung der im Geld substanzierten Kaufkraftquote.« (V. ö. e. i. m. 146. old.)

²⁾ ZWIEDENECK-SÜDENHORST munkájára magam is csak később lettem figyelmes, azért nem is foglalkozhattam avval tanulmányomban.

Vámpolitika és imperialismus.

(Szabó Ervin: Imperialismus és tartós béke. Budapest, 1917.)

SZABÓ ERVIN: Imperialismus és tartós béke című előadása (Budapest 1918.) 95 oldalas füzetben jelent meg, melynek felénél nagyobb részét a statistikai és bibliographiai függelék tölti ki. A könyv főszövege politikai, még pedig általános, gazdasági és társadalompolitikai reflexiókat tartalmaz. Mondhatni, hogy szerzőjüknek a saját világnézetében előhívott elmélkedései ezek a nagy háború okairól és hatásairól. A csatolt statistikai adatok kiegészítik az eszmemenetet, mert — habár sok minden mást is lehetne belőlük kiolvasni és velük magyarázni (hiszen a társadalom termelő erőinek mind tökéletesebb feltárással közelítheti meg csupán. (7—8. 1.) A mostani világháborúnak nemcsak gazdasági rúgói vannak és gazdasági rúgói sem racionálisak, hanem esztelenek és embertelemek. (8.) Kötelességének tartja a szerző, hogy felkutassa azokat a gazdasági okokat, melyek a háborúhoz vezetnek s keresse az elhárítás módját a jövőre. Már a kérdés feltevésében bizonyos logikai hajlamot állapíthatunk meg, azt a fel fogást t. i., mely bármint igyekszik is hangsúlyozni egyéb tényezőket is, mégsem tud szabadulni attól az egyoldalúságtól, mely a történelem summum movensének mindig a gazdaságiakat állítja oda.

Abból indul ki, hogy a társadalmi fejlődés eszménye az volna, ha az emberiség a szellemi élet nyomása alól mind teljesebben felszabadulva, szellemiségének szabadon élhetne. Ezt az ideált a társadalom termelő erőinek mind tökéletesebb feltárással közelítheti meg csupán. (7—8. 1.) A mostani világháborúnak nemcsak gazdasági rúgói vannak és gazdasági rúgói sem racionálisak, hanem esztelenek és embertelemek. (8.) Kötelességének tartja a szerző, hogy felkutassa azokat a gazdasági okokat, melyek a háborúhoz vezetnek s keresse az elhárítás módját a jövőre. Már a kérdés feltevésében bizonyos logikai hajlamot állapíthatunk meg, azt a fel fogást t. i., mely bármint igyekszik is hangsúlyozni egyéb tényezőket is, mégsem tud szabadulni attól az egyoldalúságtól, mely a történelem summum movensének mindig a gazdaságiakat állítja oda.

Szerzőnek ez a hajlama azonban — úgy hisszük — következmény csupán. Legalább ezt a benyomást kelti bennünk e dolgozat elolvasása, mert szavaiból igen sok helyen az idealismus csendül ki, mely más tényezőket is emleget, mint a gazdaságiakat. Az az alapvető körülmény, mely — úgy hisszük — gondolatmenetét leginkább befolyásolja: a szabadkereskedelmi elv iránt való rajongása. Ennek elfogultja, ennek fényoldalai iránt van érzéke, a mercantilismust és a védővámot ellenszenvvel ítéli meg a maga egészében, hibáikat mutogatja, de nem látja meg, amit teremtettek. Érzelmi gazdaságpolitikusként látszik, aki szereti a gazdasági liberalismus és a socialismus eszmevilágát, RICARDOT, COBDENT, ENGELST és nem szereti a COLBERT-eket és BISMARCK-okat.

Ezen a világpolgári szemüvegen keresztül azután nem veszi észre, hogy míg az u. n. szabadkereskedelem elsősorban angol érdek volt, a védő gazdaságpolitika pedig a német, az amerikai nemzet érdekei voltak. Hogy mivé fejlődtek Németország és Amerika e gazdasági politikájuk mellett, ahhoz nem kell commentár. Angolország is akkor lett free trader, amikor már a legerősebbnek érezte magát a világversenyben, bármily érzelmek hevítették is a Cobdenek kebelét.

Kétségtelenül igaza van abban, amikor a modern nagy-capitalista vállalatok, a kartellek sokszor hazafiatlan, a valódi szervezeti érdekeket sértő, a szervezetek közti súrlódásokat felkelteni alkalmas és a fogyasztókat, valamint a tőlük függő egyéb termelőket mindig kihasználó, olykor kizsákmányoló eljárásait elítéli. Ebben egyetértünk a szerzővel. De kérdés, hogy vajjon ezzel igazolva van-e az ú. n. szabadkereskedelmi rendszer, mint szerző és az angol kereskedő-gazdaságtan rajongói hiszik? Korántsem. Az az argumentum, hogy a szabadkereskedelmi Angliában — eltekintve attól, hogy a szabadkereskedelmi Anglia is minden valószínűség szerint a múlté ma már — ezek a visszasságok állítólag kisebb méretűek, nagyon kétes argumentum. A vámvédelmi rendszert kétségen kívül felhasználják egyes erős capitalista csoportok az összességre feltűnően káros haszonharácsolásra. Ez azonban nem jelenti még a free trade elmélet igazolását, hanem jelenti csupán annak szükségét, hogy a kartelleket közérdekűbb magatartásra kényszerítsék. A modern gazdasági élet nem olyan egyszerű és jámbor valami, hogy a laissez-faire negatív-politikai elvének alkalmazása mellett egyszerűen fellépjenek a gazdasági életnek azok az állítólagos törvényei, melyek az érdekek összhangját jobban biztosítják. A szabadkereskedelem elmélete elsősorban a kereskedők érdektana és nem a nemzeteké.

A vámvédelem rendszerének sok mindent lehet a szemére vetni, de annyi bizonyos, hogy a nemzeti termelés és a nemzeti munkaalkalmak hatalmas nevelő és oltalmazó eszközének bizonyult. A vámvédelemre rászorult, de azt nem alkalmazó ország a free trade révén mindig kizsákmányolódott a fejlettebb, az iparosabb, a gazdagabb részéről. Példa erre sok van. Legközelebb esik hozzánk Magyarország és Ausztria kényszerű szabadforgalma. A szabadkereskedő Anglia sok ország gazdasági fejlődését akasztaná meg éppen a szabadforgalommal, nyomorulttá tette s népszerűségétől fosztva meg Írországot. Másrészt azonban a nemzetközi versenyben egyre inkább s egyre több téren vereséget szenvedett a nagy védővámos nemzetek, főleg Németország és az Egyesült-Államok részéről.

A német gazdasági politika — akár sympathikus módon,

akár nem — nagygyá tette a német termelést, milliónyi meg milliónyi munkaalkalmat biztosított polgárainak, mondjuk, mesterséges módon, de elhárította a túlságos kivándorlás betegségét, miáltal erősebbé és biztosabb jövőjűvé tette a német fajt. Megvédte mezőgazdaságát is, mely nélkül éhen halt volna a világháborúban. Szerző ugyan azt próbálja statisztikai adataival is bizonyítani, hogy az agrárvámok a német mezőgazdaság intenzitásának rovására voltak. Ez azonban nem helyes beállítás. Helyesebben azt mondhatjuk, hogy a német agrárvámok a kenyérmagtermelés javára tolták el legfeljebb az arányt, de nem változtatták a szántóföldeket parkokká és vadászterületekké, mint a szabadkereskedelmi rendszer tette azt Angliában.

A német gazdasági politikusok jól tudták, mit tesznek akkor, amikor nem követték az angol kereskedő gazdaságtan receptjét. Az eredményyel meg lehetnek elégedve minden árnyoldalak daczára is. Németországban nincs olyan csöcselékszerű társadalmi réteg, mint London külvárosaiban. (Szerző szerint nincs a világnak egy állama, melyben a jövedelemeloszlás viszonylag igazságosabb volna, mint Angliában. 44. lap.)

A mult század Angliájának kereskedelmi érdekeiből kiinduló free trade-ért való beteges rajongás terjesztése különösen minálunk káros hatású, mert nagyon kihasználható arra, hogy gazdaságpolitikailag iskolázatlan közvéleményünkben gazdasági önállóságunk érdektudatának gyöngítésére használják ki éppen osztrák és német részről.

A szerző talán nem fogja az ellenséges indulatú kritizálás szándékát tulajdonítani ezeknek az általános megjegyzéseknek, melyek más világnézetű, de a háborút sinylő milliók érdekein nem kevésbé csüggő agyvelőből származnak.

A gazdasági háború.

(Koch Waldemar Dr. Ing. z. Zt. Stellvertretender Direktor des kgl. Instituts für Seeverkehr und Weltwirtschaft an der Universität Kiel, *Handelskrieg und Wirtschaftsexpansion*. Überblick über die Massnahmen und Bestrebungen des feindlichen Auslandes zur Bekämpfung deutschen Handels und zur Förderung des eigenen Wirtschaftslebens, Kaiser Wilhelm-Stiftung. Verlag Gustav Fischer. Jena, 1917. VIII. és 283. old.)

A történelem eddigi háborúi közül egyiknek sem volt olyan kifejezetten gazdasági jellege, mint a mostani világháborúnak, egyik sem érintette majdnem az egész civilizált

világ minden egyes polgárának érdekeit, legyen bár semleges ország alattvalója, ily nagy mértékben, mégis a világ szeme stratégiai mozdulatokon, sikereken és kudarczokon függ, a gazdasági háború etappjairól a szélesebb néprétegek alig vesznek tudomást, és talán még az érdekelttség sem tulajdonít azoknak kellő fontosságot.¹⁾ A gazdasági háborúnak a jövőre is kiható nagy fontosságára, a még folyó háborúban pedig esetleg perdöntő mivoltára akar kellő fényt vetni ez a könyv, amely országonként és jelenségcsoportonként rendezve ismerteti a gazdasági háborúban ellenségeink részéről tett intézkedéseket. Az anyag összehordásánál a szerzőnek a czímben említett intézetben tudományos a munkatársaknak egész kara segédkezett. A nagy mérközés az angol és német kereskedelmi érdekek között folyik, eltekintve tehát a háború elején mindenütt mutatkozó, sovíniszta forrásokból táplálkozó németellenes tüntetésektől, a gazdasági háború jelszavát Anglia tűzte ki és szervezte, a mozgalom éle Németország ellen irányult és a monarchiát — már a jóval csekélyebb külföldi érdekelttség folytán is — kevésbé érintette. Ennek megfelelően a könyv legfőként azt mutatja be, mennyire érintették az entente gazdasági természetű intézkedései a német érdeket és a mi ügyeinkkel csak per tangentem foglalkozik. A nagy kérdéscomplexumot a szerző egy a lehetőségig egységesen keresztülvitt szkéma szerint ismerteti, amennyiben országonként a következő fejezetekre osztja az anyagot: I. német érdekek közvetlen károsítása: németellenes mozgalom, kereskedelmi és fizetési tilalmak, az ellenséges anyagi és szellemi vagyon kezelése; a németek jogi helyzete: az ellenség definitiója, tartózkodási korlátozások, perjog, szerződések. II. A saját gazdasági élet fejlesztése: általános törekvések, érdekszervezetek, a kormány: oktatásügy; vásárok, kiállítások, törekvések egyes országokban, törekvések az egyes gazdasági ágazatokban; ez az utóbbi fejezet lehető részletességgel foglalja magában az egyes iparágakban mutatkozó fontosabb mozzanatokat.

Angliában Lloyd-George már 1914. november 17-én rámutatott az angol gazdasági élet azon nagy előnyére, hogy elmarad a német verseny, mert most csak Amerika jelent nagyobb concurrentiát. A »german peril« jelszóval egyesületek alakultak a németellenes propaganda céljaira; a mozgalom erősen gyarapodott a Lusitania elsüllyezése óta. Azt követelték, hogy a németeket még a békében is zárják ki minden tevékenységből; jellemző a közhangulatra, hogy a legelőke-

¹⁾ Pedig ma már nyilvánvaló, hogy a gazdasági természetű intézkedések jórésze nem a stratégiai célok szolgálatában áll, hanem ellenkezőleg, a gazdasági expanzió az a cél, amelynek kivívására a fegyverek is szolgálnak.

lőbb tudományos testületek törölték nemcsak német, hanem naturalisált tagjaikat is, így tett pl. az Institution of Electrical Engineers, Institution of Mining Engineers, Iron and Steel Institut, Chemical Society, stb. Az ellenséges alattvalókkal való kereskedelmi forgalmat már az 1914. aug. 5-iki királyi proclamatio tiltja meg; ellenség alatt értendő minden oly egyén, aki ellenséges területen tartózkodik. A vonatkozó intézkedések mind szigorúbbak lettek és 1915. decz. 23-án a francia kormány kivánságára törvénnyel tiltanak meg minden kereskedelmi forgalmat oly féllel is, ki ugyan nem tartózkodik ellenséges területen, de összeköttetésben áll az ellenséggel. 1916. elején közzétett rendeletek oly semleges czégekről hoznak jegyzéket, amelyek németekkel állnak összeköttetésben, ezek tehát a fekete listák. Fekete listára kerül az is, aki indexen levő semleges czéggel tart fenn összeköttetést; indexre kerülnek a semleges czégek, ha nem engedik meg, hogy az angol consul betekintszen üzleti könyveikbe, vagy nem követik az angol utasításokat. A fekete listákat az egész brit birodalomban, sőt a semleges országokban is a diplomatiái képviselőlet útján közlik, ahol a consul mindjárt tud megbízható czégeket ajánlani. A forgalom igen szigorú angol ellenőrzés alatt áll; az árú származása, ill. rendeltetése esküvel igazolandó és be kell bizonyítani, hogy az ügyletben ellenséges vagy indexen levő cég nincs érdekelve. A hágai egyezmény daczára még semleges hajókon is felbontják a levélpostát, a pénzt, utalványokat kiveszik, az üzleti ügyeket közlik az angol concurrentiával és a németekkel érintkező feleket indexre teszik. Fokozódott a szigorúság a korlátlan U-hajóharcznak a németek részéről 1917. februáriusban történt bejelentése óta.

Az idegen vagyon és vállalatok ellenőrzésére külön közeget neveztek ki Anglia területére. Az 1914. november 27-iki törvény már az ellenséges vállalatok liquidálását is lehetővé teszi, ha hitelezőket kell kielégíteni; általában azonban nem jártak el erőszakosan. Az ellenséges bankok külön vagyonfelügyelőt kaptak és 1916. januáriusban ezeknek liquidálását rendelték el. A felszámolást leggyakrabban a Chartered Accountant (hites könyvrevizor) vezette, aki azelőtt is összeköttetésben állt a czéggel, s így annak viszonyait legjobban ismerte. A liquidator először a nem ellenséges hitelezőket elégíti ki, a fennmaradó összegből az ellenséges hitelezők járandóságait a Public Trusteenél deponálja. 1915. június 17-én a Board of Trade rendeletet hoz, mely szerint a szabadalmi védelem felfüggeszthető, ha valaki vállalja a társalmány gyártását és ez az ország érdekében áll. A szerző maga is természetesnek tartja fontos orvosszerek vagy hadiszerek szabadalmainak felfüggesztését; sok esetben azonban nem a nemzeti érdek volt mértékadó, különösen számos vegyi szabadalom felfüggesztésénél.

Ellenségnek tekint az angol törvény mindenkit, aki szabad akaratából ellenséges országban vagy az ellenségtől megszállott területen tartózkodik, még akkor is, ha brit alattvaló; viszont nem tekintetik ellenségnek az ellenséges ország alattvalója, ha brit, szövetséges, vagy semleges területen tartózkodik, vagyis a területi elv érvényesült. A közvélemény nyomása alatt a tartózkodási helynek eleinte enyhe korlátozásait csakhamar erősen szigorították, idősebb férfiakat és nőket kiutasítottak az országból, a katonaköteles korban levő férfiakat pedig internálták.

Érzékeny joghátrány, hogy az ellenséges alattvalók angol törvény szerint csak a korona engedélyével indíthatnak pert, sőt újabban a fekete listán levőktől is megvonták a perlés jogát. Különösen sérelmes a passiv perlési jog, melynek alapján ellenséges alattvaló ellen annak tudta nélkül lehet pert vinni.

Az angol gazdasági élet fejlesztésére és egyúttal az angol ipar térhódítása érdekében több szervezet alakult, melyek közül a legnagyobb sikerrel a Federation of British Industries dolgozik, mert a legnagyobb tőkeerővel bíró vállalatok csatlakoztak hozzá. A British Empire Producers Organisation céljával tűzte ki, hogy az angol birodalom szükségleteit a saját termékeivel fedezze, vagyis hogy zárt gazdasági államot létesítsen; ez a szervezet a védővámok behozatalát is felvette programjába. A kormány részéről a Board of Trade a gazdasági politika főirányítója, amely 1916-ban részletes tervet dolgozott ki az angol ipar fejlesztésére, amely felöleli a szakoktatás, szállítmányozás, szabadalmi jog, stb. kérdéseit. A kincstár a nagybankok segítségével 50⁰/₀ előleget adott oly czégeknek, melyek külföldi követelések be nem folyása miatt zavarba jutottak. A Foreign Office, a külügyi hivatal a consulatusi szolgálatot akarja német mintára mozgékonyabbá, a kereskedelmi érdekeknek megfelelőbbé átalakítani. Lord Haldane már a háború előtt a szakoktatás, sőt az egész oktatásügy reformjának szükségességét hangoztatta; a háború alatt egész sora létesült a szakiskoláknak, szaktanfolyamoknak, s nagyobb gondot fordítanak az azelőtt elhanyagolt nyelvoktatásra, az 1917/18. évi budgetbe pedig egy millió fontot vettek fel a tudományos kutatás céljára. A Board of Trade már 1914. októberében kiállítást rendezett ellenséges eredetű árucikkekből, hogy informálja az érdekeltséget arról, hogy mire van szüksége az angol fogyasztásnak. Később már az ujonnan létesült angol iparok termékeiből rendeztek vándor-kiállításokat.

Franciaországban, mely 1870/71-ben érintetlenül hagyta a német javakat és jogokat, most egész sora alakult a szervezeteknek a német termékeknek a francia piacról a

jelenben és jövőben való távoltartására. A közvélemény nyomása alatt 1914. szept. 27-én kiadják az első kereskedelmi és fizetési tilalmat és 1916-ban Franciaországban is bevezetik a fekete listákat. Valutáris okokból mindennemű luxusárú behozatala tilos, tekintet nélkül a származásra. 1914. októberében lefoglalták az ellenséges cégek és magánosok minden árúját, vagyonát és követelését. Az 1916. jan. 22-iki törvény szerint ellenséges vállalatokra az illetékes törvényszék elnöke a kényszerigazgatást is kimondhatja. A sajtó erős uszítására 1916. májusig kb. 3.300 céget sequestráltak, köztük világhírű nagy német vállalatokat és bankokat; sőt az ellenséges vállalatok francia leányintézeteit akkor is kényszerigazgatás alá helyezték, ha formailag és jogilag francia vállalatok voltak. A vagyonkezelők az üzemek liquidálására nincsenek felhatalmazva, az árúk közül is csak a romlandókat szabad eladni, vagy ha közérdek kívánja az eladást, vagy pedig ez a hitelezők kielégítése érdekében szükséges. Igen sok esetben loyálisan megvédték a vagyonkezelők az ellenséges cégek érdekeit, semleges országon keresztül érintkezésbe léptek velük stb. Az ellenséges szabadalmak közül eleinte csak a nemzeti védelem szempontjából fontosakat függesztik fel, 1915. május 27-én azonban a vegyi ipar érdekében általában kimondják, hogy ellenséges alattvaló szabadalma időlegesen felfüggeszthető. Az ellenség fogalmának jogi formulázásánál Franciaország a nemzetiségi elvet fogadta el és a központi hatalmak alattvalói közül nem tekintette ellenségnek az elsass-lotharingiaiakat, cseheket és lengyeleket. Az ellenséges alattvalókat családostul kiméretlenül internálták még akkor is, ha az asszony született francia volt. Az ily nő válást kérelmezhetett, melyet 48 óra alatt ki is mondtak és az asszony ekkor kiszabadult az internáltságából. A perlési jogra vonatkozó 1914. szept. 27-iki kormányrendelet értelmezése a bíróságoknál igen szétágazó; az egyik felfogás szerint pl. az ellenség még a sequesterrel sem képviseltetheti magát a bíróságnál, a másik szerint az alperes közvetlenül is védekezhetik. A háború előtt kötött szerződéseket, ha teljesítés még nem történt, a francia fél kérelmére a törvényszék elnöke megsemmisítheti. Új iparágak meghonosítása, új piacok megteremtése, consulatusi ügy modernizálása, a szakoktatás reformja, a lipcei nagyvásárhoz hasonló vásárok rendezése, a gyarmatok fokozottabb kihasználása, szoros gazdasági kapcsolat létesítése a szövetséges és semleges államokban sajtópropaganda, közös kereskedelmi kamarák és vállalatok útján, mind fontos programmpontjai a kormány gazdasági politikájának és a különböző érdekszervezeteknek.

Olaszországban a gazdasági háború igen nagy jelentőségű, mert a monarchiával és Németországgal való keres-

kedelme a háború előtt nagyobb volt, mint az egész entetel együttvéve, a német szén elmaradása különösen nagy bajokat okozott. 1915. május 21-én, tehát három nappal azelőtt, hogy Olaszország megüzente nekünk a háborút, Bülow herczeg titkos szerződést kötött az olasz kormányval a német, ill. olasz tulajdonnak kölcsönös védelmére háború esetén. E szerződést nem publikálták, maga az olasz kormány sem respektálta, sőt az 1916. júniusi párisi gazdasági conferentia után fel is mondta. A monarchiának szóló hadüzenet napján az olasz kormány megtiltja osztrák vagy magyar árúk be- és átvitelét és olasz árúk kivitelét a monarchiába, de már ekkor Németország ellen is történtek titkos intézkedések, így pl. titkos utasítás ment az érdekeltségnek, hogy német kivételeket ne fizessenek ki, a levelezést pedig a cenzura ellenőrizte. 1916. február 4-én német árúkra is kimondta a kormány a behozatali tilalmat, sőt Svájczczal közölték, hogy az ott feladott német árúkat is el fogják kobozni. Az 1916. aug. 8-iki rendelet az ellenséggel vagy szövetségeseivel való minden kereskedelmi forgalmat megtilt, de fekete listákat nem honosít meg. 1915. nov. 3-án requirálták az olasz kikötőkben veszteglő német hajókat és a térítéseket a Bülow-szerződés kikötései daczára nem fizették ki. A magánvagyon ellen az olaszok brutálisan jártak el, 1915. május 27-én több mint 100 német házat pusztítottak el, melyek értékét a kormány szintén nem térítette meg. A német alapítású vállalatoknál kitették a német vezetőket, új részvénykibocsátással francia és olasz tőkét vittek be, vagy minimális összegek miatt jó vállalatokat is csődbe kergettek. 1916. aug. 8-án kimondta a kormány, hogy minden ellenséges vállalat felügyelet alá helyezhető, sőt liquidálható és az ellenséges alattvalók valamennyi szerződése hatálytalan; ez az utóbbi intézkedés főleg nagyobb közüzemek concessiói ellen irányult, minthogy ezek német kézen voltak. Az 1915. június 24-iki kormányrendelet megtiltja az ellenségnek, hogy jogigényeit a bíróságnál érvényesítse és gyakran indítottak pereket német vállalatok ellen, anélkül, hogy azok tudomást szereztek volna erről és így védekezhetek volna. Az olasz gazdasági életnek fejlesztésére, függetlenítésére nemcsak a most ellenséges, de szövetséges országoktól, az import kiküszöbölésére az olasz kormány és az érdekszervezetek részéről tett intézkedések hasonló nyomon haladnak, mint Angliában és Franciaországban. Említésreméltó az 1916. február 17-iki kormányrendelet, mely 5 évig vámmentességet biztosít oly nyersanyagok és gépek behozatalára, amelyek új termelési ágak meghonosítására szolgálnak és az új iparok 5 évig adómentességben is részesülnek.

Oroszország gazdasági háborúja jóval később indult meg, mint az entente többi országaiban; még 1914. deczem-

berben a kormány a gazdasági háború ellen foglalt állást és csak 1916. év első felében történtek a sajtó követelésére szigorú intézkedések a németek ellen. 1916 júniusában központ létesült a németekkel szemben követendő eljárás egy-egyesítésére, direktívák adására, a forradalom kitörése után azonban a radikális párt beszüntette a németüldözést. A háború kitörése után felemelt vámok mellett még lehetséges, a nagy áruhiány miatt megengedett volt német árúk behozatala és csak 1916. nov. 6-án (új naptár szerint) adott ki a kormány egyetemes tilalmat az ellenséggel való forgalomra. A fizetési tilalmak is tartalmazták bizonyos könnyítések lehetőségeit. A magánvagyon az orosz kormány eleinte csak a megszállott területen kobozta el és az 1915. jún. 24-iki rendelet szerint tilos volt a pénzintézeteknek ellenséges alattvalók kezeihez havi 500 rubelnél többet kifizetni. A forradalom folytán nem került gyakorlatba azon kormányintézkedés, hogy ellenséges kézben levő részvények hatálytalaníthatók. Az ellenséges czégek felügyelet alá helyezéséről az 1914. okt. 30-iki rendelet intézkedik; sokszor a felügyelet alá helyezés egészen indokolatlan, különösen Stürmer alatt sok a visszaélés, zsarolás céljából, vagy kegyenczeknek vagyonfelügyelővé való kinevezhetése érdekében.

Földtulajdon szerzése idegenek részére már 1887 óta meg van szorítva, további szigorítás az 1915. febr. 2-iki rendelet, mely a földbirtoknak záros határidőn belül való eladására kötelezi az ellenséges alattvalókat; igen nagy mértékben ellenkezik a népjoggal, hogy ezen intézkedések a megszállott területre is érvényesek voltak. A speculáció megelőzésére a törvény az így felszabaduló területekre elsőbbséget biztosít a paraszt-agrárbankoknak. A törvény tényleges kivételét a forradalmi kormány elhalasztotta. Az ellenséges alattvalók Oroszországban is megfosztattak a perlés jogától; a joggyakorlat azonban e téren ingadozó; általában nem tekintették ellenségnek a központi hatalmak alattvalói közül a szlávokat, olaszokat, a keresztény törököket, bolgárokat, francziákat, ha oroszországi lakhelyükön tartózkodtak. A háború kitörését követő pangás után a behozataltól elzárt Oroszországban a hadsereg nagyarányú szükséglete erős fellendülést vont maga után; a fejlődéshez szükséges tőkét a szövetségesek adták kölcsönök és beruházások alakjában. Nagy feladat volt az ipart az ország nyugati, németektől megszállott részéből, amely a textil- és gépipar székhelye volt, az ország belsejébe áttelepíteni. Az alkoholtilalom a munkások productivitását 30—50°/o-kal növelte, a takarékbetétek emelkedése, tőkeképződés, számos új alapítás ezen időszak jelenségei. A forradalom azonban a munkásság kezébe juttatta a hatalmat, a munka rendetlen lett, a munkaidő lecsökkent 6

óráig, a munkások bérkövetelései sok üzemet szünetelésre kényszerítettek, a termelés csökkent és az orosz ipar versenyképessége erősen megbénult.

Az *Egyesült-Államok* főként entente-hírekre utalva, az entente győzelmében anyagilag is érdekelve lévén, a hangulat ennek az oldalán volt már a háború előtt is s fokozott elkeseredést okozott a korlátlan U-hajóharcz. A gazdasági háborút azonban feleslegesnek, károsnak tartják, ennek megfelelően a németek zavartalanul folytatják életüket, a magánvagyon is érintetlen maradt, csak az 1914. óta Amerikában pihenő hajókat requirálták, ezek értéke 50 millió dollár. A requirált 94 hajó 600.000 brutto registertonnatartalommal bírt. A háború kitérését követő pár hónap pangását az entente nagyarányú rendelkezései folytán csakhamar fokozott tevékenység váltotta fel. A trusellenes Sherman-Act megtiltotta a vállalatközi megegyezéseket; most a háború czégére alatt különféle érdekszervezetek, syndicatusok létesültek. A kormány a külkereskedelem megszervezésére a Bureau of Foreign and Domestic Commerce-t létesítette, amely kiállításokat rendezett német szerszámokból, spontán felkeresi a czégeket, közli velük az exportlehetőségeket, szakértőket utaztat az egész világon, tanfolyamokat tart. A panamerikai mozgalom nyert erősségben; így pl. megállapodások létesültek az egyes amerikai államok közt a közös pénzrendszerre, egységes közlekedésre, iparjogvédelemre stb. nézve. Az Unióban főként Oroszország és China felé fordult a figyelem, az utóbbiban nagy vasutakat, csatornákat létesítettek az amerikaiak. Az amerikai kereskedő mindenütt pénzzel, mintákkal jelenik meg, de a szállított árú drága, nem mindig felel meg a mintának és reclamatiókat nem fogadnak el.

A *szerb* kormány 1915. augusztusában törvényjavaslatot nyújtott be az ellenséges vállalato felügyelet alá helyezéséről és liquidálásáról. A javaslat sorsa azonban ismeretlen, egyébként is rövid idő múlva csapataink egész Szerbiát megszállották.

Romániában a hadüzenet napján királyi rendelet tiltja meg az ellenséges alattvalókkal való forgalmat, bárhol is tartózkodjanak azok, s az ellenséges vállalatokat állami felügyelet alá helyezi. 1916. nov. 1-ig 130 különféle vállalat került kényszerigazgatás alá, az érintett tőke 300 millió lei, melyből a Zeppelin-bombák által károsult románok kártalanítást nyertek. A német csapatok bevonulásakor angol intézkedésre a német üzemeket is elpusztították. Az ellenséges alattvalókat internálták, így magában Jalomicában 32.000 személy volt internálva.

A *közös érdekek* megvitatására több ízben conferentiáztak ellenségeink, így Cernobbióban¹⁾ az olaszok és francziák,

¹⁾ 1915. szept. 14—17.

majd 1916. ápr. 27—29. Párisban az egész entente Oroszország és Japán kivételével. Ebben az időben vetette fel NAUMANN a »Mitteleuropa« gondolatát, ami kitűnő propaganda-eszközül szolgált az entente-nak. Legfontosabb volt az egész entente-nak 1916. jún. 14—17. között tartott párisi gazdasági konferenciája, melynek főbb határozatai a következők: 1. A háború alatt tilos mindennemű kereskedelem az ellenséggel, ellenséges vállalatok beszüntetendők vagy felügyelet alá helyezendők. 2. A háború után 3—5 évig az ellenségnek nem adhatók praferentiák, sőt ellenséges árúk importja vámokkal és egyéb intézkedésekkel megnehezítendő. 3. Subventiókkal, kísérletűgy fejlesztésével, vámokkal, kereskedelmi tilalmakkal a szövetségesek nyersanyagbeszerzése, kereskedelme, közlekedése, pénzügye stb. függetlenítendő. Ez tehát az állandó gazdasági harcz megüzenése, mely programmpont különösen az angol conservatív pártnak felelt meg, amely ügyis a szabadkereskedelmi elv feladását hirdeti. A program megvalósítása Angliának volna főérdeke, minthogy Franciaországban, Olaszországban és Oroszországban legmagasabbak a vámok. A többi országban igen tartózkodó a hangulat, az Egyesült-Államok nem is csatlakoztak e programhoz, mint-hogy igen nagy a kivételük Németországba.

Mint ebből a vázlatos ismertetésből is látható, ellenségeinknél nagyfokú tevékenység folyt az egyes országok gazdasági életének közvetett és közvetlen úton való fejlesztésére. A háborús helyzetből fakadó és a népjoggal, sőt gyakran nemzetközi egyezményekkel is ellenkező intézkedések ellen több-kevesebb retorsióval éltek a központi hatalmak; de fokozott figyelmet érdemelnek a jövőre vonatkozó intézkedések egyrészt azért, mert külföldi piacokon súlyos küzdelmet kell majd megvívunk, de másrészt útmutatással szolgál az ellenségnek sok intézkedése, mely irányban kell haladnunk, ha meg akarjuk állni helyünket. Németország nem maradt tétlen a háború alatt, s igen érdekes volna ismerni a szűkebb határok közé szorított német közigazdaságnak orientálódását. Saját viszonyainknak alapos megismerése és ennek alapján concret gazdasági program előkészítése azonban a legsürgősebb teendő.

Kotányi György.

Társadalmi politika.

Gyermekvédelem és munkásvédelem.

(*Gyermekmunka és gyermekvédelem. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete 1914. május havában tartott értekezletének tárgyalása. — A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadványa. 30. szám. Budapest, az Egyesület kiadása. 1918.*)

A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete már rég óta foglalkozik a gyermekmunka kérdésével és tanulmányai eredményéről már egy ízben be is számolt, amidőn az egyesületnek az 1911. és 1912. években tartott értekezleteinek anyagát közzétette.¹⁾ A most megjelent munka ugyancsak az egyesületnek a gyermekmunkára vonatkozó tárgyalásait tartalmazza. Az előbb említett füzet megjelenése óta, 1914-ben a háború kitörése előtt újabb tanácskozásokat folytatott az egyesület e tárgyban és ezek eredményeit teszi most közzé azzal az indokolással, hogy a háború elején közvéleményünk annyira el volt foglalva a háborús eseményekkel, hogy csak lassan ébredt fel ismét az érdeklődés oly kérdések iránt, amelyek a háborúval közvetlen összefüggésben nincsenek.

A most előttünk fekvő füzet a gyermekmunka és a gyermekvédelem összefüggéseit fejtegeti. A két kérdés összekapcsolása hazánkban különösen fontos. Csodálatos, szinte érthetetlen, hogy akkor, amidőn hazánk oly büszke gyermekvédelmére és az elhagyott gyermek jogát az államhatalom biztos kézzel kiépítette, amidőn a züllésnek indult gyermekek megmentésére bíróságait oly készségesen rendelkezésre bocsátotta és a társadalmat igyekezett erre a feladatra megszervezni, akkor a gyermekmunka ügye teljesen elkerülte figyelmét. Ha gyermekvédelmi intézkedéseinkkel lépést tartottak volna a gyermekmunka szabályozására vonatkozó rendelkezések, akkor Magyarországnak e téren is az előhaladottabb államok között kellene állania. Tényleg, sajnos, ellenkezőleg van a dolog, mert a gyermekmunka szabályozását illetőleg az 1884-ik évi ipartörvénynél máig sem jutottunk tovább, azok az intézkedések pedig, amelyek az ipartörvényben a gyermekmunkára vonatkozólag foglaltatnak, a mai körülményeknek bizony sehogyssem felelnek meg. Hogy ez a dis-

¹⁾ A gyermekmunka szabályozása. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének a gyermekmunka kérdésében az 1911. és 1917. években folytatott tárgyalásai. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadványa. 25. sz. Sajtó alá rendezte HELLER FARKAS. Budapest, Kilián Frigyes utóda. (Noseda Tivadar 1913.)

paritás a gyermekvédelem és a gyermekmunka szabályozása között máig is fennáll, annak az okát abban kell keresni, hogy a gyermekvédelem fontosságát átértő államhatalmunk és társadalmunk egyaránt nem tudta megérteni máig azt, hogy a gyermekvédelem bármily szép megoldása csak fél-megoldás mindaddig, amíg a gyermekvédelmet nem vesszük abban a tágabb értelemben, amelyben az nem szorítkozik csupán a csecsemőkorra és a 7 éven alúli gyermekekre, hanem körébe vonja a gyermekek sorsáról való gondoskodást addig a határig, amíg azok a gyermekkorból valóban ki nem nőnek. Ha ezt meg nem értjük, akkor a danaidák hordójába visszük a vizet, mert bármennyire mentjük, óvjuk és neveljük a 7 éven alúli gyermekeket, az állam és a társadalom minden fáradsága kárba vész, ha a munkába állás feltételei olyanok, hogy a gyermekek testét és erkölcsét egyaránt tönkre teszik. Másszóval, hiába minden gyermekvédelem, ha nem csatlakozik ahhoz a gyermekmunka megfelelő szabályozása, mert a gyermekmunka, ha a gyermek testi, lelki kizsárolásával kapcsolatos, tönkre tesz minden eredményt, amelyet a gyermekvédelem a legnagyobb fáradsággal elért. Ezért nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk minden oly munkának, amely a társadalmat a gyermekvédelem és a gyermekmunka összefüggésére figyelmezteti. Ilyen munka az előttünk fekvő füzet is.

Előadónak a jelzett fontos kérdés fejtegetésére a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének sikerült a gyermekvédelem egyik apostolát, SZILÁGYI ARTHUR KÁROLYT megnyernie, mi már magában biztató jel a kérdés helyes megoldására, mert a socialpolitikuskok sohasem kicsinyelték a gyermekvédelem jelentőségét és inkább a gyermekvédelem apostolai mélyedtek bele annyira feladatukba, hogy érdeklődésüket a gyermekmunka kérdése elkerülte.

Az értekezlet előadója igen helyesen fogta fel a kérdést akkor, amidőn arra helyezte a súlyt, hogy a gyermekmunka kérdésében elsősorban egy oly tájékoztató kidolgozására van szükség, amely mindazt összefoglalja, ami mint tételes intézkedés e téren fennáll. Ha ugyanis a társadalmat ebben a kérdésben, mint érdeklődő és ellenőrző közeget be akarjuk vonni, akkor legelőször is tájékoztatni kell a legszélesebb köröket arról, hogy a gyermekek mily mértékű és irányú igénybevételét engedik meg a fennálló rendelkezések. Viszont, ha ez megtörténik és gyermekvédelmi szerveink a társadalom érdeklődését a gyermekmunka iránt kellőleg fel tudják kelteni, akkor az ily tájékoztató a gyermekbarátok kezében megmérhetetlen szolgálatot tehet a közügynek. Hányszor látjuk ma, hogy nem ugyan közönbösen, de tehetetlenül nézi közönségünk a gyermekmunkával való legszembetűnőbb és

leghajmeresztőbb visszaéléseket csak azért, mert nem ismeri jogait e téren.

De SZILÁGYI ARTHUR KÁROLY igen helyesen nem kívánja beérni egyszerűen azzal, hogy az egyesület ily tájékoztató füzetet készített, hanem az egész actiónak tengelyt is kíván nyújtani, mely körül az foroghat. A gyámhatóságokat kívánja erre a célra felhasználni oly módon, hogy ezek vállalják el a gyermekek munkaerejével való visszaélés esetében a közbelépést és esetleg a megtorló lépések bevezetését. Ezt az eszmét igen szerencsésnek kell tartanunk, mert a gyámhatóságok megfelelő hatáskörrel való felruházása csakugyan szilárd tengelyt nyújthatna a gyermekmunka kérdésének gyakorlati felkarolására. Ha tényleg a gyermekvédelem társadalmi szervei, az egyes emberbarátok, a gyermekbiróságok, a rendőrség, a gyermekmenhelyek, a javítóintézetek stb. a gyermekmunkával való visszaélés eseteit valóban mindig tudomására hoznák az illetékes gyámhatóságnak és a gyámhatóságok kellő lelkesedéssel teljesítenék a reájuk háritandó fontos feladatot, akkor rövid időn belül igen jelentékeny javulásnak kellene ezen a téren bekövetkeznie. Ma, amidőn annyi vérvesztést kell pótolnunk, a legsürgősebben hozzá kellene látni e terv megvalósításához. Talán reményt nyújthat erre az a körülmény, hogy ma az a férfiú áll a kereskedelemügyi tárcza élén, aki 1914-ben a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének az előttünk fekvő füzetben ismertetett értekezletét vezette. SZTERÉNYI JÓZSEF maga volt az, aki az értekezleten hangsúlyozta, hogy a gyermekmunka terén a társadalmi actión kívül a legsürgősebben szükség van törvényhozási intézkedésekre is, és hogy Magyarországnak igyekeznie kell e téren is a művelt nyugat államait megközelíteni.

Az értekezlet különböző felszólalásai a társadalmi szervek legkülönbözőbb irányú közreműködését szükségesnek ismerték el és az Országos Gyermekvédő Ligának, a patronage egyesületeknek és más egyesületeknek a kiküldöttjei ebben a tekintetben mind egyet értettek. Még csak azt kell kiemelnünk, hogy az értekezlet egyik felszólalója, SOMOGYI MANÓ, a gyermekmunkára vonatkozó állapotok tisztázása érdekében széleskörű felvétel eszközzését jelezte szükségesnek. Ebben az irányban az egyesület már egy ízben beadványt is intézett a kormányhoz; sajnos, eredmény nélkül. Pedig egy ily felvétel mutatná meg csak igazán a társadalomnak, hogy a nemzeti fejlődés mily nehéz sebei tátonganak e téren és hogy mily súlyos állapotok igényelnek ezen a téren orvoslást.

Heller Farkas.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

A választmány jelentése az 1915/17. évekről.¹⁾

Nehéz és Egyesületünk élete szempontjából is súlyos időszakról kell beszámolnunk, amidőn alábbi jelentésünket terjesztjük Egyesületünk közgyűlése elé. A világháború kitörése Egyesületünk tagjainak nagy részét is a zászló alá szólította és az ország minden erejét annyira lekötötte, hogy a háború első hónapjaiban, de az azokat követő izgalmas években is minden érdeklődés a harci eseményekhez fűződött, úgy, hogy minden háttérbe szorult, ami azokkal nem állott közvetlen kapcsolatban.

Ezzel Egyesületünk működése is megbénult és bár az 1914. évben deczember 6-án még megtartottuk évi rendes közgyűlésünket, az arra következő három évben a közgyűlés összehívására nem is gondolhattunk. Meg kellett várnunk azt az időt, amíg a harci helyzet annyira tisztázódott, hogy az azáltal teljesen igénybe vett érdeklődés mellett lassanként ismét tér nyílt az ország belső ügyeinek kialakulásával összefüggő kérdések iránti érdeklődésnek. A háború tartamára választott igazgatóságunk megtett mindent abban az irányban, hogy, mihelyt a talaj erre valamelyest alkalmas, Egyesületünk a magyar társadalomnak ismét rendelkezésre álljon a megoldást követelő társadalmi kérdések tisztázásánál. Így 1916. januárius 12-én a földreform nagynevű apostolát, DAMASCHKE ADOLFOT sikerült megnyernie arra, hogy azokról a magyar szempontból is rendkívül értékes törekvésekről tájékoztassa közönségünket, melyeket nagy szövetségesünk, Németország a háború által felidézett egyik legfontosabb kérdés, a hazatérő katonáknak földbirtokkal való ellátása terén tett. Majd később rátért Egyesületünk a már évek előtt megkezdett Széchenyi-cyklus folytatására, minthogy sohasem volt a hazának nagyobb szüksége arra, hogy nagyjainak szellemét felidézze, mint a mai nehéz időkben. És SZÉCHENYI nemcsak lángoló hazaszeretetével, hanem gazdag eszmevilágával is támogathatja a magyar nemzetet e nehéz időkben, amint azt a már a folyó évben megtartott Széchenyi-előadások ismét bebizonyították. Ezek megtartására közéletünk kiválóságait sikerült megnyerni. Az első előadást 1918. januárius 13-án BERZEVICZY ALBERT, a Magy. Tud. Akadémia elnöke tartotta

¹⁾ Az Egyesület közgyűlésének lefolyását helyszűke folytán a következő füzetben fogjuk közölni.

»Gróf Széchenyi István és a közművelődés« czímen. A második előadásra GAAL JENŐ főrendiházi tag vállalkozott, ki 1918. februárius 10-én Széchenyi nemzetgazdasági alapeszméiről adott elő. A következő előadást márczius 16-án RAVASZ LÁSZLÓ theol. ak. tanár tartotta »Széchenyi István néppszichologiai felfogásáról«, míg április 21-én GYÖRGY ENDRE volt földművelésügyi minister adott elő Széchenyi közlekedési politikájáról. Az összes előadások igen nagy érdeklődésre találtak.

Amidőn választmányunk az Egyesület működését ismét élénkebbé kívánta tenni, egyik legelső gondja természetszerűleg a Magyar Társadalomtudományi Szemle újból való megindítása volt. Az 1915. és 1916. évben ugyanis úgy az anyagi eszközök hijján, mint pedig a munkatársak katonai szolgálata folytán nem volt lehetséges a Szemlét megjelentetni. Választmányunk a mult év tavaszán tartott ülésében a Szemle újból való mindindítását határozta el és az 1917. év végén az új évfolyam első füzeté meg is jelent. Abból kiindulva, hogy az Egyesület közlönye létesíti a legszorósabb kapcsot az Egyesület tagjai között, a folyó évben is választmányunk legfőbb gondját a Magyar Társadalomtudományi Szemle kiadása képezi. Sajnos, a megváltozott nyomdai viszonyok a Szemlének régi terjedelemben való fentartását egyelőre nem teszik lehetővé, de akkor, amidőn mindenfelé a folyóiratok terjedelmének megszorításával állunk szemben, ez nem lehet másképpen Egyesületünk közlönyénél sem. Arra kellett magunkat határoznunk, hogy egyelőre az eddigi terjedelem felére szálítjuk le a Szemle számait, úgy, hogy ezentúl csak kéthavonként jelenhetik az meg. Mihelyt a viszonyok kedvezőbbek lesznek és a nyomdai előállítás nem fog a mai, szinte legyőzhetlen nehézségekkel járni, első igyekezetünk az lesz, hogy a Szemle ismét a régi terjedelemben jelenhessék meg.

A háború nehéz korszaka természetesen visszatükröződik tagmozgalmunkban is. Súlyos veszteségeket okozott az legbuzgóbb tagjaink sorában is és az igazgatóság egyik tagját, SZEMENYEI KORNÉLT is elragadta körünkből. Benne Egyesületünk egyik leglelkesebb tagját veszttette, egyikét azoknak, akik az Egyesület alapításától kezdve a leglelkesebben küzdöttek és a legönzetlenebbül dolgoztak kitűzött céljainkért. Amilyen önzetlenül szolgálta a magyar társadalom érdekét Egyesületünkben, oly lelkesedéssel sietett a haza védelmére, melyért életét kellett feláldoznia.

Az 1914. év óta 37 tag halála jutott az Egyesület tudomására. Az 1914. évben 30, az 1915. évben 14, az 1916. évben 11, 1917-ben pedig már csak 2 tag lépett ki Egyesületünkből és bizalommal reméljük, hogy már az 1917. év végén megindult belépések száma bőven kárpótolni fog kilépett tagjainkért, kiket a háborús elfoglaltság és Egyesületünk műkö-

désének kényszerű szünetelése, illetőleg lassulása indított e lépésre. A belépések száma már eddig is 45-öt tesz ki és reméljük, hogy Egyesületünk működésének intensivebb megindulása, valamint annak átértése, hogy mily fontos feladat betöltésére van Egyesületünk hivatva, minél nagyobb számban fogja Egyesületünk tagjainak számát növelni. Ebben bízva és az elmúlt éveknél szebb jövőt remélve, kérjük jelentésünk tudomásulvételét.

A Magyar Társadalomtudományi Szemlében tanulmányo-
kat tettek közzé:

- Alexy Lajos, közgazdasági író.
Gróf Andrásy Gyula, ny. minister.
Anet Claud, francia író.
Angyal Pál, egyetemi tanár.
Apáthy István, egyetemi tanár.
Balás Károly, egyet. tanár.
Bálint Imre, min. oszt.-tanácsos.
Balogh Jenő, ny. igazságügyi minist.
Barabás Endre, igazgató.
Bartók György, tanár.
Bud János, min. tanácsos.
Buday László, min. tanácsos.
Buza László, jogakadémiai tanár.
Chyzer Béla, Máv. felügyelő.
Csekey István jogakadémiai tanár.
Döschall Alfréd, egyet. tanár.
Dánér István, ministeri fogalmazó.
Dékány István, jogakadémiai tanár.
Doleschall Alfréd, egyet. tanár.
Eöttevényi Nagy Olivér, főispán.
Ifj. Erődi Béla, a szociális főiskolai
telep igazgatója.
Erődi Tihamér, ügyvéd.
Farkas Pál, orsz. képviselő.
Ferdinandy Geyza, minist. tanácsos,
egyet. rk. tanár.
Ferdinandy Gyula, jogakadémiai
ny. r. tanár.
Ferenczy József, műegyetemi tanár.
Fráter Aladár, hirlapíró.
Gaal Jenő, főrendiházi tag, ny. mű-
egyetemi tanár.
Gárdonyi Albert, f. v. könyvtárnok.
Gáthy Bálint, kir. ügyész.
Géber Antal, min. oszt. tanácsos.
Geöcze Sarolta, igazgatónő.
Giesswein Sándor, kanonok.
Gidófalvy István, kir. közjegyző.
Gineverné Györy Ilona, író.
Gyulay Lajos, ministeri fogalmazó.
Heller Erik, törvényszéki bíró.
Heller Farkas, műegyet. ny. r. tanár.
Hornyánszky Gyula, egyet. tanár.
Imre József, egyetemi tanár.
Imre Sándor, egyet. m.-tanár.
Irk Albert, egyet. m.-tanár.
Jancsó Benedek, igazgató.
Jankulov Boriszláv, tanár.
Kármán Elemér, ügyész.
Kenedi Géza, író.
Kenessey Béla püspök.
Kenéz Béla, egyetemi tanár.
Kérészy Zoltán, egyetemi tanár.
Kiss Géza, egyetemi tanár.
Kiss Ödön, tanár.
Kohányi Gyula, s.-tanfelügyelő.
Kovács Alajos, min. o. tanácsos.
Gróf Mailáth József, v. b. t. t.
Kováts J. István, lelkész.
Krisztics Sándor, könyvtárnok.
Lechner László, tanár.
Lendvay Miklós, vm. főjegyző.
Marczali Henrik, egyetemi tanár.
Márki Sándor, egyetemi tanár.
Mattyasovszky Miklós, min. oszt.-
tanácsos, egyet. m.-tanár.
Nagy Dénes, tanár.
Nagy László, tanár.
Nagyiványi Fekete Gyula, táblabíró.
Németh József, min. tanácsos.
Neubauer Ferencz, ügyvéd.
Okolicsányi-Kuthy Dezső, egyetemi
m.-tanár.
Pach Henrik, orvos.
Palágyi Menyhért, egyet. m.-tanár.
Paizs Lajos, tanár.
Pap Géza, min. tanácsos.
Petheő Kálmán, min. fogalmazó
Prohászka Ottokár, püspök.
Réz Mihály, egyetemi tanár.
Schneller István, egyetemi tanár.
Sigmond Andor, jogakad. tanár.
Sóvári Schneider Sándor.
Steinecker Ferencz, m. o. tanácsos.
Steiner Gyula, vm. jegyző.
Szász Zsombor, orsz. képviselő.
Szeberényi Lajos, lelkész.
Székely György, egyetemi m. tanár
Szemenyei Kornél, aligazgató.
Szentirmay Imre, képezdei tanár.
Szentiványi Ferencz, árvaszéki üln.
Szitnyay Elek, tanár
Tábori Kornél, hirlapíró.
Torkos László, tanár.
Tóth Dezső.
Vágó János.
Varga Béla tanár.
Varró István, kamarai előadó.
Vályi Bódog, tanár.
Zsilinszky Mihály, ny. államtitkár.
Zsoldos Benő, bíró.

PESTI KÖNYVNYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.